

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie

**SLUČITELNOST PRÁCE A RODINY:
PLACENÁ PÉČE O DÍTĚ JAKO PODMÍNKA A ZÁROVEŇ
MOŽNOST PARTICIPACE ŽEN NA TRHU PRÁCE**

Diplomová práce

Radka Výborná

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Ludmila Fialová, CSc.

Praha 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla kompletní výčet použité literatury.

Svoluji k zapůjčení této práce pro studijní účely a souhlasím s tím, aby byla řádně vedena v evidenci vypůjčovatelů.

V Praze dne 25. dubna 2007

Radka Výborná

Radka Výborná

Poděkování:

Děkuji vedoucí své diplomové práce Ludmile Fialové za cenné připomínky a komentáře k obsahu i formální stránce práce. Dále děkuji Radce Dudové za to, že mi umožnila se na tomto projektu podílet, stejně jako za pro mne zcela nezbytné rady ohledně metodologie a strategie kvalitativního výzkumu. Zvláště v posledních týdnech před dokončením práce pro mne byly velice přínosné dlouhé hodiny konzultací všech formálních náležitostí s mými spolužáky, mezi nimiž těmi nejbližšími mi byli Michaela Vojtková, Lucie Ungrová a Jakub Ludvík, kterým tímto také děkuji. Rovněž děkuji své rodině a všem blízkým, zejména pak svému příteli Danielu Šebkovi, za projevenou trpělivost v průběhu vzniku této práce. V neposlední řadě děkuji všem svým respondentkám za nesmírnou ochotu a důvěru, s jakou mi vyprávěly o svém vztahu k práci a rodině.

Obsah

ABSTRAKT	5
ABSTRACT.....	6
SEZNAM TABULEK.....	7
ÚVOD	8
CÍL, STRUKTURA PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	10
1 METODOLOGIE.....	12
1.1 KVALITATIVNÍ VERSUS KVANTITATIVNÍ VÝZKUM.....	12
1.1.1 Kvantitativní výzkum.....	12
1.1.2 Kvalitativní výzkum.....	14
1.1.3 Smíšený výzkum.....	15
1.2 PRINCIP ZAKOTVENÉ TEORIE.....	16
1.3 POPIS SBĚRU DAT A VZORKU ZKOUMANÝCH ŽEN	17
1.4 POPIS PROGRAMU ATLAS.TI	18
2 LITERATURA A ZDROJE DAT	20
3 ZAMĚSTNANOST ŽEN V ČESKÉ REPUBLICE PODLE VÝSLEDKŮ SČÍTÁNÍ 1970–2001.....	22
3.1 ZAMĚSTNANOST ŽEN.....	22
3.2 SOUVISLOST ZAMĚSTNANOSTI ŽEN S POKLESEM PLODNOSTI?	33
4 DISKUZE O ZAMĚSTNANOSTI ŽEN A JEJICH MOŽNOSTECH SLAĎOVÁNÍ RODINNÉHO A PRACOVNÍHO ŽIVOTA	35
4.1 OPATŘENÍ PRO KOMBINACI PRÁCE A RODINY	35
4.1.1 Finanční podpora rodin s dětmi.....	35
4.1.2 Strategie slučitelnosti profesních a rodinných rolí.....	36
4.1.3 Předškolní zařízení.....	37
4.2 NÁRODNÍ ZPRÁVA O RODINĚ A NÁRODNÍ KONCEPCE RODINNÉ POLITIKY	38
4.3 PODMÍNKY SLUČITELNOSTI PRÁCE A RODINY VERSUS MOŽNOSTI A POTŘEBY RODIČŮ	40
5 RODINA, INDIVIDUALIZACE, TRH PRÁCE.....	44
5.1 SVĚT PRÁCE A RODINY A JEJICH PROMĚNY	44
5.2 PREFERENČNÍ TEORIE CATHERINE HAKIM	47
6 PLACENÉ SLUŽBY PÉČE O DÍTĚ	50

---

7 ANALÝZA ROZHOVORŮ	53
7.1 PRÁCE VERSUS RODINA	53
7.1.1 Ne/přítomnost dítěte u matky jako dělicí prvek mezi zkoumanými skupinami žen.....	54
7.1.2 Vztah k dítěti.....	58
7.1.3 Důvody matek s malými dětmi k zapojení do práce.....	62
7.1.4 Typologie žen s malými dětmi podle vztahu k práci	66
7.1.5 Zjištěná typologie v kontextu teorie preferencí Catherine Hakim.....	69
7.2 SOUKROMÁ PLACENÁ PÉČE O DÍTĚ	71
7.2.1 Důvody využívání služeb placené péče o dítě a vlastnosti těchto služeb	71
7.2.2 Soukromá placená osoba ve srovnání s jinými formami péče o dítě.....	73
7.3 DŮSLEDKY PRO RODINNOU POLITIKU STÁTU.....	76
ZÁVĚR	81
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	85
PŘÍLOHY – SCÉNÁŘ ROZHOVORŮ	90
PŘÍLOHA Č. 1:	90
MATKY, KTERÉ SI NECHÁVAJÍ HLÍDAT DĚTI	90
PŘÍLOHA Č. 2:	93
MATKY, KTERÉ HLÍDAJÍ DĚTI	93

Abstrakt

Ženy odjakživa musí řešit problém, jak skloubit roli matky a zároveň zaměstnankyně. Po roce 1989 v České republice došlo k politickým, společenským i ekonomickým změnám, které v mnohých případech tento problém ještě prohloubily, zejména co se zajištění péče o dítě mladšího tří let týče. Diplomová práce se proto zabývá tématem slučitelnosti práce a rodiny, a to u dvou odlišných skupin žen – žen, které svým dětem zajišťují péči v podobě najímání soukromých placených paní na hlídání, a žen, které toto hlídání provozují. Nejprve je problematika představena na teoretické úrovni, rozebrána je úroveň ekonomické aktivity žen, podmínky, které ženy v české společnosti mají ke slučování práce a rodiny, stejně jako teorie, které se tímto tématem zabývají. Se ženami reprezentujícími výše zmíněné skupiny byly provedeny hloubkové rozhovory, ze kterých je možno sestavit typologii žen podle jejich přístupu k zaměstnání, kde do značné míry hraje roli také postavení v zaměstnání a vstřícnost zaměstnavatele zaměstnat ženy s malými dětmi ještě v průběhu rodičovské dovolené. Jelikož ženy s malými dětmi pocítují mnohé problémy při snaze o skloubení práce a rodiny, diskutovány jsou i důsledky pro rodinnou politiku státu.

Klíčová slova: rodina, zaměstnanost žen, placená péče o dítě, přístup k zaměstnání, spokojenost matek, rodinná politika

Abstract

Women have always had difficulties balancing work and family. The political, social and economic changes that occurred after 1989 even intensified this dilemma, in particular the problem of ensuring child care for the youngest children (especially those under the age of three). Thus, the thesis deals with a topic of work/family balance, namely exploring two specific groups of women – women who employ baby-sitters for their children and women who work as baby-sitters. The thesis first examines women's employment level, the conditions for women to combine work and family, and theories contributing to this subject matter. Results are then derived from in-depth interviews with women representing the aforementioned groups of women. A typology of women can be found according to their job attitudes, also depending on status at work and employer's will to employ them even during their parental leave. Since women with small children face a variety of troubles, there are some consequences and possible implications for family policy to be suggested.

Keywords: family, female employment level, baby-sitting, job attitudes, mothers' satisfaction, family policy

Seznam tabulek

Tab. č. 1 – Přehled dotazovaných žen.....	18
Tab. č. 2 – Ekonomicky aktivní ženy podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech ze sčítání 1980–2001.....	25
Tab. č. 3 – Intenzita ekonomické aktivity žen v letech 1970–2001 v procentech podle věku	26
Tab. č. 4 – Ekonomická aktivita žen podle věku a dosaženého stupně vzdělání v letech 1980–2001.....	28
Tab. č. 5 – Podíly ekonomicky aktivních žen v procentech, podle věku a rodinného stavu v letech 1980–2001	29
Tab. č. 6 – Intenzita ekonomické aktivity žen bez žen na mateřské dovolené do věku 35 let v letech 1991 a 2001.....	29
Tab. č. 7 – Ekonomicky aktivní ženy podle počtu dětí v letech 1980–2001.....	30
Tab. č. 8 – Intenzita ekonomické aktivity žen podle počtu závislých dětí v letech 1980–2001 .	31
Tab. č. 9 – Intenzita ekonomické aktivity žen v letech 1980–2001 podle věku žen a věku závislých dětí.....	32
Tab. č. 10 – Intenzita ekonomické aktivity žen v procentech podle věku žen, rodinného stavu a věku závislých dětí v letech 1991 a 2001	33

Úvod

V české společnosti došlo po roce 1989 k obrovským politickým, ekonomickým a společenským změnám. Všechny změny se zároveň promítly i do vztahu práce-rodina. Tento vztah odráží vzájemnou interakci ekonomické a společenské sféry. Ekonomické změny ale probíhají rychleji než společenské, k čemuž přispívá i fakt, že státní politika se po roce 1989 zaměřila nejdříve na oživení ekonomiky. Zatímco vytvoření trhu práce a nejrůznějších možností uplatnění na něm byla věc vcelku samozřejmá a rychlá, česká společnost zůstává v některých otázkách konzervativní, jako je například otázka rozdělení genderových rolí v rodině. V České společnosti nadále platí, že péči o rodinu zajišťuje především žena. Klasickým modelem je, že po narození dítěte žena nastoupí na mateřskou a poté rodičovskou dovolenou, zatímco muž spíše zintenzivňuje svou profesní kariéru – zejména proto, že rodina ztrácí část příjmu, a to je potřeba nějak vykompenzovat. Po uplynutí rodičovské dovolené žena nastupuje zpět do práce, nadále ovšem pokračuje v péči o rodinu. Proto se problém skloubení pracovních a rodinných povinností týká především žen.

Druhý problém, který v souvislosti s péčí o rodinu vyvstává, je, že jelikož je to právě žena, kdo nastupuje na mateřskou nebo rodičovskou dovolenou, a stejně tak v případě nemoci člena rodiny, je to ona, kdo zůstává doma, může být zaměstnavateli vnímána jako nestabilní pracovní síla. Tím mají ženy obecně ztíženou pozici na trhu práce, ať už se rozhodnou děti mít nebo ne.

Předkládaná diplomová práce se zabývá specifickou otázkou v rámci této problematiky. Je zaměřená na skupinu žen, které využívají soukromých služeb placené péče o dítě (nebo jinak řečeno placených paní na hlídání svého dítěte) v době, kdy jsou v zaměstnání. Zároveň je ale jejich pohled doplněn o názory žen, které se péčí o dítě zabývají, přičemž i tyto ženy mají své vlastní děti. Cílem je zjistit, jak a jestli vůbec se tyto dvě na první pohled jistě odlišné skupiny žen liší ve svém vztahu k práci a rodině. Pokračují ve svém zaměstnání, které měly před narozením dítěte? A na jaké problémy mohou narazit při snaze o kombinaci práce a rodiny? Nesmíme přitom zapomínat, že i ženy, které pečují o cizí děti, vlastně vykonávají práci, i když pro ně většinou jen dočasnou, branou jako přivýdělek v situaci, kdy rodina s malým dítětem přichází o jeden z příjmů, a navíc jako optimální možnost, jak neřešit (ne)přítomnost dítěte na pracovišti.

Ženy se odjakživa potýkaly s problémem skloubení práce s rodinou a najímání placených chův byl jeden z prostředků, jak se s tímto problémem vyrovnat. To se týkalo nejen majetných vrstev, které tak činily z různých důvodů, ale i těch nižších, pro které to v určitých případech byla nutnost. V době komunismu došlo k rozšíření zařízení péče o děti předškolního věku, takže

se tato možnost péče o dítě příliš nevyužívala, k čemuž přispěl i fakt, že se jedná o soukromou živnost.

Po roce 1989 ale došlo k velkému poklesu dostupnosti a nabídky předškolních zařízení pro děti (zejména jeslí, tedy zařízení pro děti do 3 let věku). Postupně začal převládat názor, že nejlepší pro vývoj dítěte je, když o něj v nejtětlejším věku pečuje sama matka. Některým ženám ale tato ideologie nevyhovuje. Zejména pro vysokoškolsky vzdělané ženy představuje práce významnou hodnotu, neboť mají takový charakter zaměstnání, ve kterém by přerušení činnosti na 3 nebo 4 roky znamenalo v podstatě ukončení praxe. Pro jiné matky je naopak placená práce nezbytná k udržení určitého životního standardu, nebo prostě z důvodu finanční tísně rodiny. V podmínkách stávající nedostupnosti zařízení péče o děti a de facto neexistence jiných, alternativních forem, matky hledají nejlepší způsob, jak zajistit kvalitní péči o dítě v době, kdy ony samy nejsou doma. A právě najímání placené osoby na péči o dítě se v dnešní době zdá jako jedna z možných alternativ, která je využívána stále častěji. Proto bude užitečné se na tuto alternativu podívat trochu blíže.

Cíl, struktura práce a výzkumné otázky

Diplomová práce byla vypracována ve spolupráci s oddělením Gender a sociologie Sociologického ústavu Akademie věd ČR v Praze. V rámci grantu nadnárodního programu výzkumu na léta 2004–2009 tématického programu „Moderní společnost a její proměny“ je zpracováván projekt s názvem *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, partnerského a rodinného života* (číslo projektu 1J034/05-DP2)¹, jehož cílem je formou kvalitativních sond prozkoumat těžkosti sladování práce a rodiny. Pro tyto kvalitativní sondy byly vybrány skupiny zaměstnanců, které jsou v jistém smyslu v české společnosti po roce 1989 nové (ať už formou nebo obsahem práce), nebo „staronové“ – tj. takové, které existovaly i za dob socialismu, ale které v důsledku přechodu na kapitalistický trh práce zaznamenaly podstatné změny (jedná se například o skupinu prodavaček v sítích nadnárodních nákupních center). Kromě skupin zaměstnanců je zachyceno i několik skupin definovaných z hlediska soukromého života – například skupina dlouhodobě dobrovolně bezdětných osob. Cílem těchto sond je poskytnout hlubší vhled do problémů, které může přinášet charakter a uspořádání jejich zaměstnání spolu se situací na trhu práce.

Tato diplomová práce se zaměřuje na ženy, které využívají soukromých služeb placené péče o dítě v době, kdy jsou v zaměstnání, a zároveň na ženy, které tyto služby provozují. Především jde o to postihnout, jak trh práce interaguje se založením rodiny a porovnat dvě protikladné strategie – ženy, které své děti opouštějí, aby se mohly vrátit do práce alespoň na několik hodin v týdnu, a ženy, které jim pomáhají tento záměr realizovat. Před rokem 1989 pravděpodobně hlídání dětí placenou osobou nebylo tolik rozšířené, neboť se jedná o soukromé podnikání. Rodiny se tehdy spíše spoléhaly na výpomoc nejbližšího příbuzenstva, nebo častěji na hustou síť předškolních zařízení. To, že se v dnešní době vytváří po takovýchto službách poptávka (i když stále ne ve velké míře), může reflektovat měnící se situaci v oblasti jak rodiny, tak nabízených sociálních služeb (nabídka předškolních zařízení, preference osobnějšího vztahu k dětem).

Výzkumná otázka této sondy zní: Jaký mají tyto dvě zkoumané skupiny žen vztah k rodině a zaměstnání? Liší se nějak v tomto ohledu, když na první pohled je mezi nimi jasný rozdíl ve strategii kombinace práce a rodiny? A v čem přesně ono odlišení spočívá?

---

¹ Podrobnější informace k tomuto projektu jsou k dispozici na Internetových stránkách <http://www.soc.cas.cz/promeny/> (březen 2007)

Dnešní ženy jsou zapojené do pracovního procesu způsobem, který je v protikladu s mateřstvím. Ženy proto volí různé strategie, jak se s tímto vyrovnat, a jednou ze strategií, která umožňuje věnovat se obojímu, je svěřit péči o dítě jiné placené osobě. Jedna skupina žen má zájem o placenou péči o děti, aby zajistila kvalitní péči i v době své nepřítomnosti (tedy v době, kdy samy musí nebo chtějí jít do práce). A další skupina žen naopak může volit strategii jen přivýdělků při rodičovské dovolené, aby měla více času a prostoru věnovat se své vlastní rodině. Obě tyto skupiny ale mají něco společného. Tím něčím je rodina a děti, o které pečují. Je tedy nějaký rozdíl v pojmání svého mateřství a přístupu k dětem a rodině mezi těmito dvěma skupinami? Nesmíme ovšem zapomínat na to, že i druhá skupina žen, tedy ty, které se starají o děti (jak své vlastní, tak i cizí) jsou ve skutečnosti také pracující matky, i když ve většině případů v tomto povolání jen dočasně. Jaký tedy mají zároveň vztah k zaměstnání?

První kapitola se věnuje použitým metodám v diplomové práci. Jelikož se jedná o kvalitativní výzkum, popsán je zejména rozdíl kvalitativních a kvantitativních metod a jejich použitelnost v demografii, strategie analýzy dat, stejně jako popis vzorku a sběr dat. Také je přiložen krátký popis programu, který lze použít na analýzu kvalitativních dat.

Po kapitole o metodologii následuje přehled literatury a zdrojů dat teoretické části diplomové práce.

Jakožto širší uvedení do problematiky je pro tuto práci důležitá analýza zaměstnanosti žen v současné české společnosti, a to v závislosti na různých demografických charakteristikách. Dá se říci, že zaměstnanost žen se týká obou zkoumaných skupin žen – jak žen, které se živí hlídáním dětí, tak i jejich potenciálních klientů a klientek, tedy rodin, ve kterých ženy participují na trhu práce a tím zvyšují poptávku po službách pro děti předškolního věku. Ve skutečnosti ale tuto práci často vykonávají ženy na rodičovské dovolené (a většina oslovených respondentek patří do této skupiny), které se od roku 2001 řadí mezi ekonomicky neaktivní. V rámci této kapitoly je také potřeba alespoň krátce zmínit souvislost zaměstnanosti žen s poklesem plodnosti.

Po této kapitole následuje kapitola věnovaná podmínkám pro skloubení pracovních a rodinných povinností. V ní jsou rozpracovány možnosti, které v současné době mohou rodiny s dětmi využívat a zároveň které z nich ve skutečnosti využívají.

Pro samotný výzkum je také důležitý určitý přehled teorií, věnujících se pojetí rodiny a individualizace v současné společnosti a souvislostem s nároky na trhu práce. Důležité je také pojetí vztahu práce a rodina vůbec a zmínění odlišných orientací matek.

Je také zajímavé udělat si před přečtením výsledků výzkumu obrázek o službách placené péče o dítě, jak byly využívány v minulosti a jak jsou dnes.

Dále už následují výsledky samotného výzkumu, popis zjištěných rozdílů mezi jednotlivými typy matek, návrh typologie matek podle zjištěných skutečností a zasazení do předem diskutovaných teorií.

Kapitola 1

Metodologie

Demografie pracuje s kvantitativními typy dat, která většinou popisují celou zkoumanou populaci, nebo alespoň její reprezentativní vzorek. V předložené diplomové práci byl ale zvolen jiný pohled. Jelikož se jedná o úzce vymezenou problematiku, která navíc čísly není možná popsat, jako vhodnější metoda pro zkoumání strategií žen byly zvoleny kvalitativní hloubkové rozhovory. Na jakýkoli sociální fenomén se dá nahlížet z mnoha stran; tématem práce je rozpracování jednoho zcela specifického problému. Není tedy cílem podat naprostý a úplný obrázek problematiky slučitelnosti práce a rodiny v jeho všech aspektech a zobecňovat zjištěné závěry na celou populaci. Taková úvaha vlastně vychází z idey sociálního konstruktivismu, který tvrdí, že neexistuje jedna objektivní sociální realita, ale že každý člověk si konstruuje svou vlastní v závislosti na životních zkušenostech. V důsledku potom každý člověk jedná podle toho, jak vidí tuto sociální realitu. Cílem této práce je tedy podrobněji prozkoumat, jak vidí dva rozdílné typy žen dnešní možnosti participace na trhu práce v období péče o děti, většinou v nejmladším věku.

Kapitola o metodologii se proto věnuje podrobněji popisu použitých metod kvalitativního výzkumu, sběru dat, softwarové podpory, procesu vyhodnocování sebraných dat a také diskuzi o použitelnosti kvalitativních metod v demografii.

1.1 Kvalitativní versus kvantitativní výzkum

Pravidla pro provádění kvalitativního a kvantitativního výzkumu jsou velice odlišná. Také výstupy z jednotlivých typů výzkumu se liší. Každý typ slouží pro nalezení specifického druhu informace. Každý z nich je užitečný a má ve vědě své zastoupení, i když kvalitativní výzkum bývá často podceňován a vědci méně používán. Bude proto vhodné v úvodu kapitoly o metodologii probrat jednotlivé typy výzkumů a nastínit možnosti jejich použití v demografii.

1.1.1 Kvantitativní výzkum

Kvantitativní typ výzkumu se v demografii používá nejčastěji. Jelikož demografie je převážně empirická věda zabývající se hromadnými jevy, výzkum používající kvantitativní typ dat je považován za vhodnější pro hledání a vyslovení závěrů o demografických jevech.

Kvantitativní výzkum bývá obvykle spojován s hypoteticko-deduktivním modelem vědy, začíná vyslovením nějaké teorie (určité obecné tvrzení, které by mělo vysvětlit vztahy v reálném světě). Poté se teorie pomocí dedukce převede do hypotéz, neboli tvrzení o vztahu minimálně mezi dvěma proměnnými. Tyto hypotézy se musí operacionalizovat (nalézt definici toho, co potřebujeme zjistit, tj. převést hypotézy na měřitelný výrok). Poté nastává fáze samotného měření. Jakmile jsou sebrána (nebo změřena) všechna data, hledá se vztah mezi proměnnými v souladu s hypotézou, ověřuje se tedy platnost navržené hypotézy. V závěru jsou výsledky verifikovány, výsledek testování je vztažen zpět k teorii (podle Hendl 2005, str. 46).

Metody, které používá kvantitativní výzkum, jsou metody vhodné pro hromadná data. Ta se sbírají buď z úhrnu populace, nebo jen z jejího vzorku, ve druhém případě většinou pomocí náhodných výběrů. Často se využívá také strukturovaný sběr dat. Získaná data se analyzují statistickými metodami za účelem nalezení vztahu mezi proměnnými.

Demografie pracuje s vyčerpávajícím výběrem (například sčítání lidu je vlastně šetření na souboru celé populace daného státu nebo území). Často ale může využívat výsledků výběrových šetření, jejichž výsledky se dají zobecnit na celou populaci.

Výhodou kvantitativního typu výzkumu je tedy reprezentativita a zobecnitelnost dosažených výsledků na celou sledovanou populaci. Výstupem je obvykle nějaký výrok, který lze s danou pravděpodobností zobecnit na celou populaci. Výstupem také mohou být predikující výroky, výzkumník může prokázat určitý vztah příčina-účinek. Neméně podstatnou výhodou je poměrně rychlá zpracovatelnost dat, zejména za použití nejrůznějších statistických počítačových programů. Výsledky jsou také do značné míry nezávislé na výzkumníkovi.

Výhody a nevýhody kvantitativního výzkumu shrnuje následující přehled (podle Hendl 2005, str. 49):

Výhody kvantitativního výzkumu:

- Možnost testování a validizace teorií
- Možnost zobecnění na celou populaci
- Výzkumník může konstruovat situace tak, že eliminuje působení rušivých proměnných, a prokázat vztah příčina-účinek
- Relativně rychlý a přímočarý sběr dat
- Poskytování přesných, numerických dat
- Relativně rychlá analýza dat (využití počítačů)
- Výsledky jsou relativně nezávislé na výzkumníkovi
- Užitečnost při zkoumání velkých skupin

Nevýhody kvantitativního výzkumu:

- Kategorie a teorie použité výzkumníkem nemusejí odpovídat lokálním zvláštnostem
- Výzkumník může opominout některé fenomény, protože se soustřeďuje pouze na určitou teorii a její testování a ne na rozvoj teorie
- Získané poznatky mohou být příliš abstraktní a obecné pro přímou aplikaci v místních podmínkách
- Výzkumník je omezen reduktivním způsobem získávání dat

1.1.2 Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum můžeme chápat jako protipól nebo jako doplněk kvantitativního výzkumu. Jeho metody jsou založené na zcela odlišných přístupech k datům, data jsou ostatně také jiného typu a výstupy mají jiný charakter.

V kvalitativním výzkumu jde o to zaměřit se na určitý problém, který by mohl být zajímavý pro důkladnější prozkoumání a na který běžný kvantitativní výzkum nedává jasnou odpověď. Výzkumník si nadefinuje výzkumné otázky, které může kdykoli během výzkumu modifikovat tak, jak se mu vynořuje výzkumná teorie. Také zkoumanou skupinu může během výzkumu různě modifikovat, výběr respondentů probíhá na základě relevance pro účel studie a jejich počet se často řídí tzv. teoretickou saturací – když „nová data již nepřinášejí další poznatky“ (Hendl 2005, str. 129).

Teoreticky zaměřený výběr (theoretical sampling) navrhli Glaser a Strauss (1967). Podle nich označuje souběžný sběr dat, jejich kódování a analýzu. Na základě tohoto procesu se výzkumník rozhoduje, jaká další data jsou zapotřebí ke generování teorie a kde je získá (cit. podle Hendl 2005, str. 151).

Podstatou kvalitativního výzkumu není nalezení obecných zákonitostí platných pro celou populaci, ale nalezení teorie, která je platná pro zkoumanou skupinu. Někdy se hovoří o tzv. analytickém zobecnění, tedy zobecnění směřuje ne směrem k populaci, ale směrem k teorii: k vývoji nové teorie, potvrzení nebo modifikaci staré nebo k rozhodnutí mezi soupeřícími teoriemi (Hendl 2005, str. 151).

Sběr dat a jejich analýza probíhají současně, výzkumník začne se sběrem relevantních dat, ty analyzuje a podle vynořující se teorie se rozhoduje, která další data potřebuje. Ty potom dále analyzuje, obvykle přitom i reviduje své dosavadní závěry, sbírá nová data atd., dokud nedojde k teoretické saturaci.

Závěrečná zpráva o výzkumu je potom plná citací z rozhovorů, úryvků z textů, podrobných popisů místa a situace apod. tak, aby si čtenář sám udělal správný obraz o výsledcích (podle Hendl 2005, str. 50–51).

Ačkoli se v kvalitativním výzkumu často využívá metoda interview pomocí dotazníků, tento dotazník je na rozdíl od dotazníku používaného pro kvantitativní výzkum relativně nestructurovaný, tzn. že výzkumník má ohraničená jen témata, na která se bude vyptávat, ale

jednotlivé otázky se mohou přizpůsobovat průběhu interview. Otázky jsou většinou otevřené, aby respondent měl možnost odpovědět jakkoli podle svého uvážení.

Přednosti a nevýhody kvalitativního výzkumu jsou opět uvedeny v následujícím přehledu (podle Hendl 2005, str. 52):

Výhody kvalitativního výzkumu:

- Získání podrobného popisu a vhledu při zkoumání jedince, skupiny, událostí, fenoménu
- Zkoumání fenoménu v přirozeném prostředí
- Možnost studia procesů
- Možnost návrhu teorií
- Odpovídající reakce na místní situace a podmínky
- Hledání lokálních (idiografických) příčinných souvislostí
- Poskytnutí pomoci při počáteční exploraci fenoménů

Nevýhody kvalitativního výzkumu:

- Získaná znalost nemusí být zobecnitelná na celou populaci a na jiné prostředí
- Obtížnost provádění kvantitativních predikcí
- Obtížnost testování hypotéz a teorií
- Analýza dat i jejich sběr jsou často časově náročné etapy
- Výsledky jsou snadněji ovlivněny výzkumníkem a jeho osobními preferencemi

Ačkoli se demografie vyvíjela ruku v ruce se statistikou a informace numerického charakteru v ní proto mají nezastupitelnou hodnotu, vývoj teorie v demografii má taktéž své místo. Mnoho demografů se zaměřuje na statistickou analýzu dat, ale jen málo z nich na hlubší, komplexnější prozkoumání daného sociálního jevu v kontextu podmínek, za kterých se jev odehrává. Proto se domnívám, že kvalitativní přístup má v demografickém výzkumu své zastoupení a měl by se používat stejně hojně jako kvantitativní přístup. Jelikož na sociální jevy pohlíží z jiného úhlu pohledu, vytváří tak holistický obraz sledovaného jevu a pomáhá pochopit, proč tento jev nastal.

1.1.3 Smíšený výzkum

Je jasné, že obě výzkumné strategie jsou naprosto odlišné v metodologii i výstupech. Výše uvedený přehled výhod a nevýhod obou přístupů naznačuje, že nevýhoda jednoho přístupu může naopak být výhodou přístupu druhého. Proto by oba typy výzkumných strategií měly být využívány stejnou měrou nebo být dokonce komplementární. Příkladem takové kombinace je potom tzv. smíšený výzkum, který používá oba typy paralelně nebo ve fázích po sobě. Výzkumný projekt *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, partnerského a rodinného života* je vlastně takovým příkladem smíšeného výzkumu, neboť v první fázi pracoval

s kvantitativními daty². Jejich analýza pomohla odhalit relevantní skupiny obyvatel, na které se aplikovaly kvalitativní metody s cílem porozumět a lépe pochopit složitosti sloučení zaměstnání a rodinného nebo soukromého života.

1.2 Princip zakotvené teorie

Strategii „grounded theory“ uvedli do sociologie Glaser a Strauss v roce 1967. Jedná se o strategii, jak vyvinout teorii ze sebraných dat bez použití jakékoli předchozí teorie a předem připravených hypotéz. Výzkumník zajímá nějaký sociální problém, proto začne terénní výzkum, ve kterém souběžně sbírá data, kóduje je a analyzuje. Na základě toho se potom rozhoduje, která další data jsou ještě potřeba sesbírat, aby rozvíjel vynořující se teorii – tato procedura se nazývá „theoretical sampling“, neboli teoretické vzorkování (Disman 2000, str. 299–300), jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole. Glaser a Strauss se ale později ve svých názorech rozešli, Glaser nadále odmítal jakoukoli teoretickou přípravu, Strauss dával přednost oboustrannému procesu, tedy konzultaci dat s existujícími teoriemi s neustálou modifikací vynořující se teorie (Hendl 2005).

Zakotvená teorie má tři základní prvky. Těmi jsou koncepty, kategorie a propozice. Koncepty, neboli teoretické pojmy, jsou základními jednotkami analýzy, protože teorie se navrhuje pomocí konceptualizace dat, ne přímo z dat. Události a jevy, které výzkumník pozoroval, jsou jen indikátory jevů, jimž se dává konceptuální označení. Sebraná data je potřeba nejprve nějak uspořádat, porovnat události a pojmenovat je stejným konceptem.

Kategorie jsou na vyšší a abstraktnější úrovni než koncepty. Vytváří se vlastně porovnáváním a seskupováním konceptů do abstraktnější roviny. Pokud vytvoříme několik konceptů, které spolu navzájem souvisí, spojí se do jedné kategorie, která dostane abstraktnější pojmenování. Kategorie se integrují do teoretického rámce, který specifikuje podmínky, příčiny a následky studovaných procesů.

Propozice potom formulují zobecněné vztahy mezi kategorií a koncepty a mezi kategoriemi. Propozice jsou takové analogie hypotéz, toto označení se ale používá spíše v kvantitativním výzkumu, neboť vyžaduje měřené vztahy (Hendl 2005, str. 244–245; Charmaz 2003, p. 313).

Proces vytváření konceptů, kategorií a propozic není postupným procesem, ale procesem iterativním. V každém kroku se vracíme zpět k datům a pokud nalezneme rozpor s vytvořeným konceptem nebo kategorií, koncept upravíme nebo dokonce úplně přetvoříme.

S tím souvisí i další součást této strategie, kterou je metoda nepřetržitého porovnávání. Vzniklé koncepty a kategorie se neustále porovnávají mezi sebou nebo s určitými místy datového materiálu. Případy vzájemně podobné, ale s různými výstupy se porovnávají s cílem nalézt původ rozdílnosti. Podobné případy se stejnými výstupy se naopak porovnávají, aby se našla příčina jejich podobnosti a podmínky, za kterých jsou si podobné (Hendl 2005, str. 245).

---

² Některé výsledky jsou k dispozici na webové stránce k projektu na <http://www.soc.cas.cz/promeny/info/cz/25017/Kvantitativni-vyzkum.html> (březen 2007)

1.3 Popis sběru dat a vzorku zkoumaných žen

Sběr dat probíhal v období od října roku 2006 do ledna roku 2007. V tomto období bylo sebráno celkem osmnáct rozhovorů, jedenáct z toho v Praze, tři v Plzni a jeden v Třemošné u Plzně, jeden v Dobřichovicích u Prahy, jeden v Rudné u Prahy a jeden ve Vestci u Prahy.

V prvním kroku byly osloveny agentury zajišťující péči o děti a domácnost. Jelikož ale ze zákona nesmí poskytovat kontakty na své zaměstnance, jejich úloha spočívala jen ve vyvěšení inzerátu s poptávkou po respondentkách daného typu. Na ten nikdo nezareagoval. Daleko osvědčenější metodou se tedy ukázalo procházení inzerátů na internetových serverech týkajících se dané problematiky – nejčastěji se jednalo o server www.rodina.cz, kde je diskusní fórum a jedním z témat je právě Hlídaní dětí. Dále to byly různé inzertní servery, nabízející i poptávající tuto službu. Internetová inzerce se ukázala jako nejspolehlivější, neboť v tištěné inzerci se inzeráty omezovaly jen na to nejdůležitější sdělení, tj. inzeráty typu: „Pohlídám dítě“ s přiloženým kontaktem. Z takového inzerátu ale není poznat, co je daná osoba zač, a vzhledem k tomu, že do analýzy byly potřeba maminky s dětmi, bylo vhodnější vytipovat tuto skupinu už v zadání inzerátu.

V druhém kroku tedy byly osloveny přímo vytipované ženy podávající si inzerát, a to jak formou e-mailové korespondence, tak přímo zavoláním na přiložené číslo. Návratnost rozeslaných e-mailů s informacemi o výzkumu sice byla přibližně poloviční, nakonec se z nich ale uskutečnila jen asi pětina všech rozhovorů. Ostatní ženy, i když na email odpověděly, se buď do požadovaného vzorku nehodily, nebo neměly zájem, nebo se plánovaný rozhovor nakonec neuskutečnil.

Větší úspěch zaznamenala osobní domluva přes telefon, v té většina žen setkání neodmítla. K tomu bych ráda ještě poznamenala, že přes původní strategii tvrdit, že pracuji pro Sociologický Ústav AV ČR místo toho, že jsem prostá studentka píšící diplomovou práci, se jakožto výhodnější nakonec ukázal pravý opak. Důležitým faktem možná bylo, že status studentky mi dává alespoň nějakou podobu, lidé si mne určitým způsobem „zaškatulkují“, vědí, co mají očekávat a mají menší strach sejít se s cizím člověkem. Navíc v tomto ohledu panuje i určitá solidarita, hlavně od žen s vysokoškolským vzděláním (několik respondentek mi před nebo po rozhovoru řeklo, že ví, jaké to je psát diplomovou práci, nebo že jejich syn také studuje, tak mi s tím chtěly pomoci apod.), takže byla cítit i větší ochota přispět svými zkušenostmi k zajímavému projektu.

Vzhledem ke způsobu výběru respondentek do zkoumaného vzorku nespada ani jedna matka, která by využívala služeb placené péče o dítě jakožto luxusní službu. Všechny matky potřebovaly zajistit péči o dítě v době, kdy jsou v práci a v podmínkách nedostupnosti státních zařízení i výpomoci ze strany příbuzných. Stejně tak matky poskytující tuto službu byly většinou (až na jeden případ) matky s malými dětmi, které se této práci nevěnovaly profesionálně jako svému povolání, ale spíše kvůli výhodě skloubení této práce s vlastními rodinnými povinnostmi. Detailní popis vzorku shrnuje tabulka č. 1.

Délka rozhovorů se pohybovala od tři čtvrtě hodiny po hodinu a půl. Rozhovory byly provedené podle semi-strukturované metody, tedy jen s použitím scénáře otázek, přičemž v průběhu rozhovoru je možné mezi těmito otázkami volně přeskakovat nebo je doplňovat v závislosti na tom, jak respondentka odpovídá. Jelikož byly zkoumány dvě odlišné skupiny žen, bylo potřeba mít vytvořené dva různé scénáře, které se však zásadně nelišily. Zkoumaná témata byla u obou scénářů stejná, jen šlo o zachycení pohledu obou zúčastněných stran. Oba scénáře jsou uvedeny v příloze na konci diplomové práce.

Tab. č. 1 – Přehled dotazovaných žen

Alias	Věk	Vzdělání	Rodinný stav	Stáří dítěte	Přistěhovaná*
Alena	34	VŠ	Vdaná	1,5 roku	Ano
Bára	26	SŠ	Vdaná	20 měsíců	Ano
Cecilie	25	SŠ	Svobodná	1,5 roku	Ano
Dana	42	VŠ	Vdaná	27 měsíců	Ano
Ema	30	SŠ	Rozvedená	7 let	Ano
Fany	26	SŠ	Vdaná	2 roky	Ano
Gita	45	SŠ	Vdaná	3–4 roky a 22 let	Ano
Hanka	29	VŠ	Vdaná	1,5 roku; těhotná	Ne
Ivana	33	VŠ	Vdaná	2,5 roku	Ano
Jarka	33	VŠ	Vdaná	4 roky	Ano
Kristýna	37	VŠ	Rozvedená, s partnerem	3 a 12 let	Ano
Lenka	40	SŠ	Vdaná	15 let	Ano
Monika	28	SŠ	Svobodná, s partnerem	4 roky	Ne
Nina	26	VOŠ	Svobodná, s partnerem	11 měsíců	Ne
Olina	33	SŠ	Vdaná	7 a 11 let	Ne
Pavla	32	SŠ	Vdaná	21 měsíců	Ano
Renata	33	VŠ	Vdaná	2,5 roku	Ne
Silva	26	SŠ	Vdaná	3 roky	Ne

* Položka Ano označuje ženy, které se přestěhovaly z místa svého původního bydliště a žijí tak mimo dosah příbuzných.

Pozn.: Pro zachování anonymity byla zvolena fiktivní jména

Scénář byl utvářen na základě literatury o dané problematice. Začíná obecnými informacemi o respondentkách pro utvoření představy o jejich rodinné i pracovní situaci. Dále následuje oddíl, věnovaný problematice péče o děti, kde bylo cílem zjistit, jak to vůbec vypadá s nalezením a využíváním placených služeb hlídání dětí a také jaké jsou výhody a nevýhody těchto služeb oproti jiným formám péče o děti. Poslední oddíl je respondentkám společný a věnuje se otázce mateřství. Pro tyto otázky sloužila jako inspirace kniha Elizabeth Badinter „Materská láska. Od 17. století po současnost“ (Badinter 1998).

1.4 Popis programu Atlas.ti

Ke zpracování výsledků byl použit počítačový program Atlas.ti jakožto softwarová podpora. Tento program byl speciálně vyvinut pro analýzu textu, neboli textovou interpretaci (odtud

zkratka *ti*), ale i dokumentů obrazového a zvukového charakteru, na základě metod zakotvené teorie. Díky systematickému organizování citátů, okódovaných výtažků textu, poznámek a navržených konceptů poskytuje přehlednost v získaných datech (Hendl 2005, str. 380).

Na rozdíl od programů zaměřených na kvantitativní analýzu, výsledkem analýzy v Atlas.ti není automaticky zpracovaná teorie nebo jakákoli interpretace. Ta stále leží na výzkumníkovi samotném, on je ten, kdo vytváří výsledky pomocí nalezení důležitých momentů v rozhovoru, postupného kódování citátů, spojování těchto kódů a vytváření kategorií pro vznik teorie. Okódované části textu se potom zobrazí ve vlastním souboru i se všemi poznámkami a názvy kódů, což poskytuje výzkumníkovi lepší přehlednost, než kdyby všechno měl provádět ručně.

Analýza potom probíhá v následujících krocích (podle Hendl 2005, str. 381–382):

1. Přepis rozhovorů do textového editoru (ačkoli v Atlas.ti je možné pracovat i s jinými typy dokumentů).
2. Seznámení se s materiálem, nalezení společných témat. Tato společná témata se mohou vytvořit už na základě dojmů z rozhovorů a z teorie vážící se k dané problematice.
3. Označení důležitých citací kódy s výstižným názvem, pokud je třeba, připojení poznámek k textu. Kódy se nejprve vztahují k označeným místům v textu, později se stávají abstraktními.
4. Návrh první verze kódovacího systému. Vychází se z prvních analyzovaných dokumentů (rozhovorů). Kódovací systém se rozvíjí v závislosti na dalším textu popsaném stejným kódem a jeho podrobnější analýzou. Kódy je samozřejmě možné během analýzy jakkoli měnit, mazat nebo přejmenovávat. Vytvořené kódovací schéma se aplikuje na všechny analyzované dokumenty.
5. Vlastní analýza pomocí kódovacího schématu. Cílem je nyní zachytit vzorce, pravidelnosti, charakteristiky a procesy v datech. Kromě těchto pravidelností je možné si všimnout i dalších překvapivých míst v textu. Kódy se také mohou vzájemně překrývat, spojovat a kombinovat.
6. Fáze syntézy, ve které se ověřují navržené vzorce u různých jedinců, to znamená návrat k původním textům. Zde je snaha o nalezení obecnějších kategorií a vytvoření teorie. Zároveň se navržené kategorie dávají do kontextu s jinými už navrženými teoriemi.
7. Prezentace pomocí programu přehledně zobrazuje seznamy kódů či poznámek, nebo citací označených daným kódem do jednoho dokumentu. Data lze zobrazit i pomocí mapy nebo sítě propojených kódů.

Program Atlas.ti tedy napomáhá výzkumníkovi při zpracování množství dat do přehledné teorie. Samotná interpretace výsledků ale do značné míry leží na výzkumníkovi samotném.

Kapitola 2

Literatura a zdroje dat

Jelikož se předkládaná diplomová práce věnuje kvalitativnímu výzkumu na téma slučitelnost práce a rodiny, v kapitole o metodologii jsou popsány hlavně metody kvalitativního výzkumu. Metody kvalitativního výzkumu není jednoduché shrnout, přesto se o to pokusil Jan Hendl ve své knize *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, vydané roku 2005. Z ní také vychází převážná část diskuze o použitelnosti kvalitativních metod v demografii (Hendl 2005). Srovnání kvantitativního a kvalitativního výzkumu podává také Disman (2000). Kromě těchto příruček je v mnoha dalších knihách popsána metodologie kvalitativního výzkumu, postup při provádění hloubkových rozhovorů, a to zejména v souvislosti s použitím metody zakotvené teorie (grounded theory). Těmto otázkám se ve svých knihách věnují například Denzin a Lincoln (2003), Gubrium a Holstein (2003), Ragin (1994) nebo Silverman (2001).

Tématicky diplomová práce začíná diskuzí o zaměstnanosti žen v datech ze Sčítání lidu, domů a bytů (dále jen SLDB) od roku 1970. K této kapitole byla použita data Českého statistického úřadu (dříve Federálního statistického úřadu), zejména publikací SLDB za Obyvatelstvo, ze kterých byly prováděny vlastní výpočty. Dále bylo využito článků k tématu ekonomické aktivity obyvatelstva, dostupných na internetových stránkách ČSÚ.

Teoretická část diplomové práce vychází z dostupné literatury na téma slučitelnosti práce a rodiny. Toto téma většinou řeší feministické autorky, z těch zahraničních je to například Arlie Hochschild, která se zabývá otázkou prolínání a dokonce prohození dvou rozdílných světů – práce a domova (Hochschild 2001), nebo Catherine Hakim, která na základě četných empirických výzkumů navrhla typologii žen preferujících jednu nebo druhou oblast (Hakim 2000). Za svou teorii byla mnohokrát kritizována, například autorkami Rosemary Crompton a Fionou Harris (Crompton, Harris 1998).

Jelikož se ale jedná především o českou společnost, která se dosti často od vyspělých západních zemí díky specifickému historickému vývoji liší, ve větší míře byla využita dostupná česká literatura. Tématu slučitelnosti práce a rodiny se v současné době věnují hlavně oddělení Gender a Sociologie Sociologického ústavu Akademie věd ČR (například Radka Dudová, Alena Křížková, Hana Maříková, Hana Hašková nebo Marta Vohlídalová) a Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (VÚPSV; autorky Věra Kuchařová, Sylva Ettlerová, Olga Nešporová, Kamila Svobodová nebo Jana Paloncyová). Tyto dvě instituce, spolu s agenturou Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) přináší i výsledky výzkumů na zkoumanou problematiku.

Tématem slučitelnosti práce a rodiny se zabývá i rodinná politika státu, proto je potřeba zmínit, jaká opatření přijímá česká vláda a jaké jsou vůbec podmínky pro ženy s malými dětmi. Tyto údaje jsou k dispozici na internetových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky (MPSV ČR) v oddíle Rodina a ve třech dokumentech týkajících se podpory rodin (Akční plán na podporu rodin s dětmi pro období 2006–2007, Národní koncepce rodinné politiky a Národní zpráva o rodině).

K dotvoření představy o profesi chůvy a jakožto inspirace pro vytváření scénáře rozhovorů sloužila kniha Elizabeth Badinter „Materská láska. Od 17. století po současnost“ (Badinter 1998). Dále se problematice tohoto povolání věnuje práce Barbary Ehrenreich a Arlie Hochschild *Global Woman*, složená z esejů o zkušenostech žen migrujících za prací do vyspělých zemí (Ehrenreich, Hochschild 2002), nebo sborník, který editovala Antoinette Fauve–Chamoux (Fauve–Chamoux 2004). Všechny uvedené práce jsou ale díla zahraničních autorek, jejichž závěry nemusí platit v českých podmínkách. Jelikož se však předkládaná práce zaměřuje na téma slučitelnosti práce a rodiny a ne na prozkoumání náplně práce chůvy a problémů, které obnáší, jakožto zdroj inspirace postačí.

Kapitola 3

Zaměstnanost žen v České republice podle výsledků sčítání 1970–2001

3.1 Zaměstnanost žen

„Zaměstnání, rodina a děti – to je věčné dilema ženy. Je to oblast, kde vzniká nejvíce problémů. Mateřství je stále bohužel hlavním limitujícím faktorem rovného zapojení žen do trhu práce. Překážkou je i přetrvávající tradiční dělba práce v domácnosti a péče o děti, která stále spočívá především na ženě“ (Zaměstnání, vzdělání..., str. 28). I přesto je zapojení žen do pracovního procesu u nás tradičně vysoké. Ženy vstupují na trh práce hned po ukončení školy, stejně jako muži, aby svou pracovní kariéru přerušily jen na krátký čas, kdy se věnují mateřským povinnostem, a poté se vracejí do zaměstnání a vyrovnávají se v pracovním nasazení mužům. Dokonce i po dosažení důchodového věku nepřestávají některé ženy pracovat okamžitě, ale pokud možno v placeném zaměstnání pokračují.

Data ze sčítání mohou pomoci vytvořit si představu o zapojení žen do pracovního procesu, zejména pokud jde o zaměstnanost žen podle věku a rodinného stavu, případně podle počtu a věku závislých dětí.

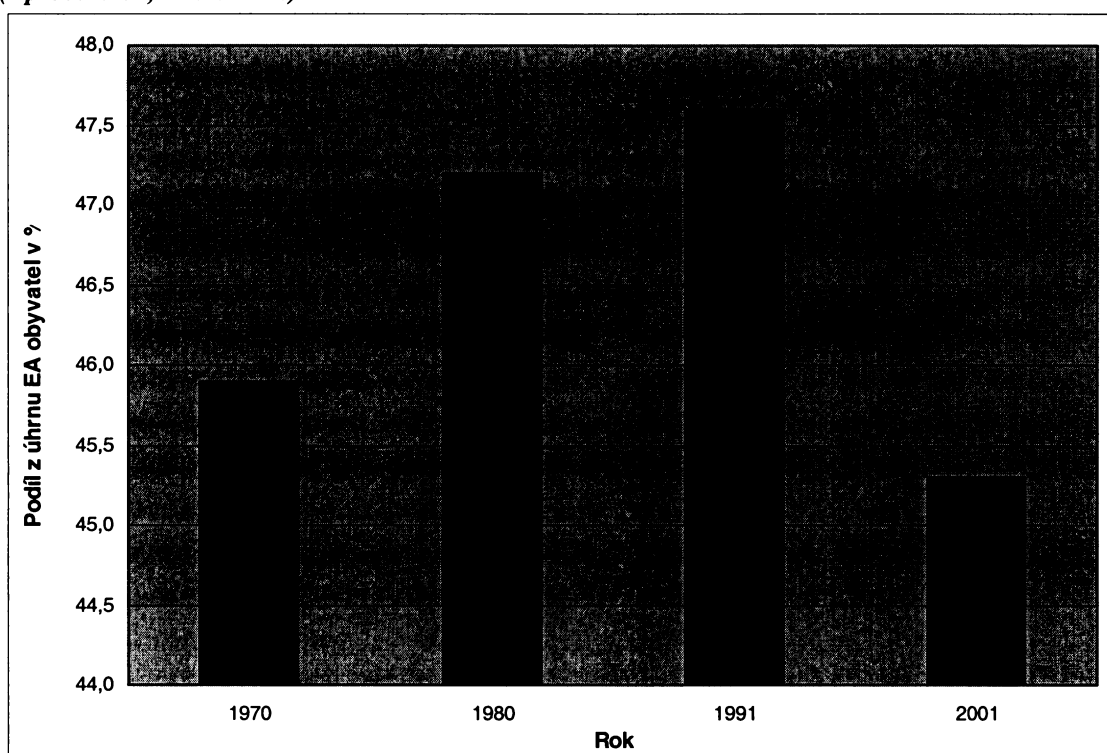
Od 50. let úroveň zaměstnanosti žen nepřetržitě rostla. V podmínkách státního socialismu došlo k nivelizaci příjmů a k udržení životní úrovně rodin bylo zpravidla potřeba dvou příjmů. Tato potřeba tedy nutila k zaměstnanosti i vdané ženy s malými dětmi, které do té doby obvykle pracovat nemusely, protože rodinu dostatečně uživil manžel. Dalším faktorem působícím ke zvyšování zaměstnanosti žen byla jejich vzrůstající vzdělanostní úroveň. Pro vzdělanější ženy představuje práce významnou hodnotu a zároveň zúročení jejich snah. Pokud tedy žena vystudovala alespoň střední školu, většinou má zájem o placené zaměstnání. Vysokou zaměstnanost žen ovšem umožňovala také sociální politika státu. Jelikož stát potřeboval ženy zaměstnané, což se ovšem neslučovalo s jejich mateřskou rolí, byla vytvořena síť dostupných předškolních i mimoškolních zařízení pro děti.

V 80. letech se růst zaměstnanosti žen zpomalil a během 90. let došlo k poklesu. Po pádu komunismu a přeorientování ekonomiky na kapitalistické principy tržního hospodářství se dostavily problémy s nezaměstnaností a obtížnější harmonizací rodinného a pracovního života. Došlo také k výrazné platové diferenciaci. Vysoká zaměstnanost žen nadále trvá, změnily se ovšem vnější podmínky. Proto dnes některé ženy mohou ještě výrazněji pociťovat (i při

zachování práce jako vysoké životní hodnoty a důležitého zdroje příjmu) problémy se zvládnutím obou rolí – zaměstnanecké a mateřské.

V 70. a 80. letech 20. století vzrostl v ČR podíl ekonomicky aktivních žen z celkového počtu ekonomicky aktivních obyvatel starších patnácti let na téměř 48 %. Došlo totiž k poklesu počtu žen v domácnosti v produktivním věku o 60 % (ČSÚ 1982, str. 62). Tento úbytek byl tak značný, že pokryl i vzestup počtu žen na mateřské dovolené, ke kterému došlo díky změně ve vyplácení mateřského příspěvku – ženy mohly zůstat doma s dětmi až do tří let věku. Tyto ženy taktéž patří mezi ekonomicky aktivní, fakticky se ale žádné výdělečné činnosti nezúčastňují (tamtéž, str. 63).

Graf č. 1 – Podíl ekonomicky aktivních žen z úhrnu ekonomicky aktivních obyvatel v letech 1970–2001 (v procentech, data sčítání)

Zdroj dat: SLDB 1970, 1980, 1991, 2001

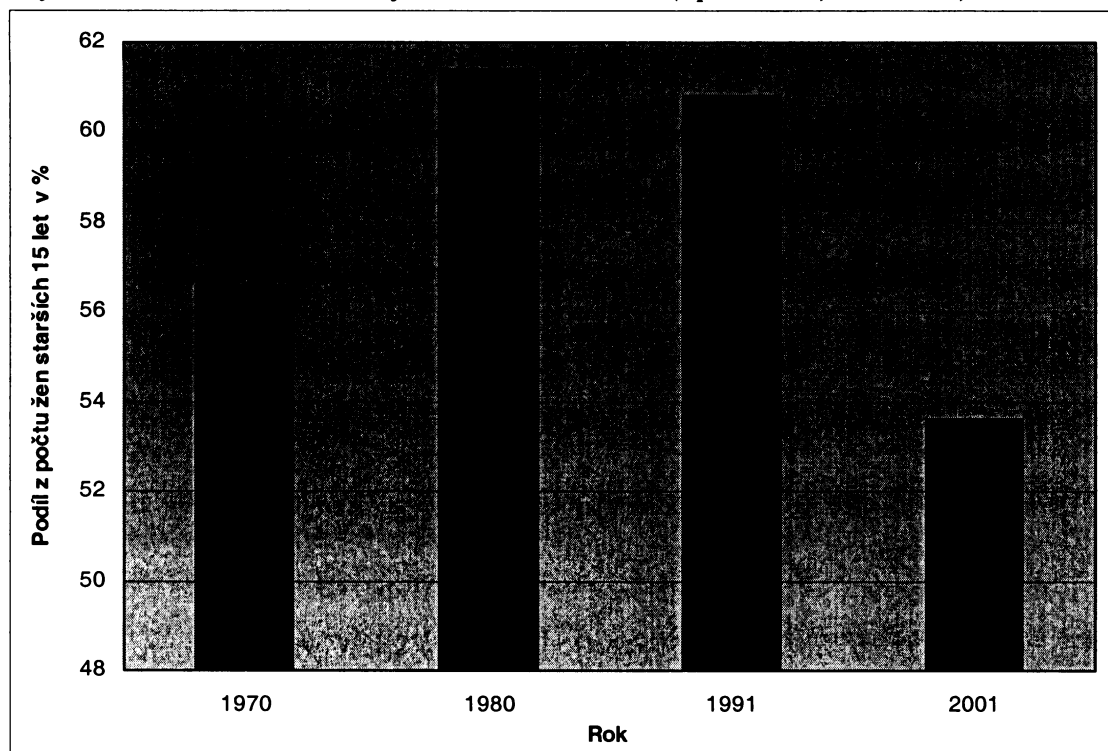
Roku 1991 došlo ještě k dalšímu mírnému zvýšení podílu ekonomicky aktivních žen. Do roku 2001 se však zastoupení žen snížilo na 45,3 % (viz graf č. 1). Hlavní příčinou poklesu byl pravděpodobně celkový pokles zaměstnanosti v 90. letech, přestože se v letech 1991 a 2001 mezi ekonomicky aktivní řadily i osoby nezaměstnané. V poklesu zaměstnanosti žen se zřejmě promítla mimo jiné změna metodiky, kterou ČSÚ použil při zpracování dat sčítání lidu. Roku 2001 se totiž mezi ekonomicky aktivní již nepočítaly ženy na rodičovské dovolené, jako tomu bylo v letech předchozích. Ty byly zařazeny mezi osoby s vlastním zdrojem obživy. Celá tato skupina sice v r. 2001 představovala jen 4 % z ekonomicky neaktivních, měla však největší podíl mezi ekonomicky neaktivními ve věkové skupině 25–34 let (Ekonomická aktivita..., str. 1). Také rozdělení těchto osob podle pohlaví může leccos naznačovat – zatímco mužů s vlastním zdrojem obživy roku 2001 bylo dohromady 15 061, u žen toto číslo dosahuje

160 877, z těchto žen je 84 % ve věku 20 až 35 let. Podíl žen s vlastním zdrojem obživy na celkovém počtu osob s vlastním zdrojem obživy je tedy přes 90 %. Pokud by se tyto osoby přičítaly k osobám ekonomicky aktivním, vzrostl by podíl ekonomicky aktivních žen na celkovém počtu ekonomicky aktivních obyvatel na 46,8 %. Toto číslo však nemůžeme považovat za nijak směrodatné, protože ve skutečnosti nevíme, kolik žen s vlastním zdrojem obživy je na rodičovské dovolené, i když se můžeme domnívat, že jejich podíl je vysoký.

Míru ekonomické aktivity žen udává počet ekonomicky aktivních žen připadajících na celkový počet žen starších patnácti let. Ta se mezi roky 1970 a 1980 zvýšila z 56,6 % na 61,4 %. Roku 1991 však mírně poklesla a ještě více roku 2001, kdy už činila pouze 53,6 % (viz graf č. 2). Do produktivního věku sice dospěly silné ročníky narozených v 70. letech, tyto ženy však zároveň byly ve věku nejvyšší fertility. Navíc celkový pokles ekonomické aktivity zřejmě způsobil i pokles míry ekonomické aktivity žen.

Graf č. 2 – Míra ekonomické aktivity žen v letech 1970–2001 (v procentech, data sčítání)

Zdroj dat: SLDB 1970, 1980, 1991, 2001

V analýze ekonomické aktivity žen je potřeba zmínit i souvislost se vzděláním. Vzdělanost žen se zvyšuje, proto se i mění poměry ekonomicky aktivních žen podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání (viz tab. č. 2).

Ještě roku 1980 převažovaly mezi ekonomicky aktivními ženami ženy se základním vzděláním. Postupem času se ale nejpočetnější skupinou stala skupina žen se středoškolským vzděláním, a to hlavně středoškolským s maturitou. V současné době jsou v podstatě vyrovnány podíly žen se základním a vysokoškolským vzděláním. Úroveň dosaženého vzdělání je důležitá,

protože ženy hodnotí jinak své pracovní nasazení právě v závislosti na dosaženém stupni vzdělání. Pro vzdělanější ženy představuje práce obvykle určitou životní hodnotu, a pokud investovaly čas i další prostředky na její dosažení, bylo by pro ně nevhodné vzdát se možnosti pracovat.

Tab. č. 2 – Ekonomicky aktivní ženy podle nejvyššího dosaženého stupně vzdělání v letech ze sčítání 1980–2001 (v procentech)

Dosažený stupeň vzdělání	1980	1991	2001
ZŠ	40,1	24,0	13,0
SŠ bez maturity	31,6	34,7	34,8
SŠ s maturitou	22,9	32,9	41,2
VŠ	4,8	7,5	10,6
Bez vzdělání + nezjištěno	0,5	0,9	0,4
Celkem	100,0*	100,0	100,0

* Nepřesnost součtu na desetinném místě je dána zaokrouhlením předchozích hodnot.

Pozn.: Pro srovnatelnost dat byly údaje přerozděleny do 5 kategorií, a to následujícím způsobem: Roku 1980 středoškolské vzdělání bez maturity zahrnovalo učňovské obory bez maturity a odborné školy; střední s maturitou zahrnovalo učňovské obory s maturitou, střední všeobecně vzdělávací školy a střední odborné školy a podnikové instituty a kurzy na vysokých školách; vysokoškolské potom vysoké školy a bohoslovecké fakulty. Roku 1991 patřily do středního vzdělání bez maturity střední školy; do kategorie střední s maturitou úplné střední vzdělání; do vysokoškolského vyšší vzdělání a vysokoškolské. Roku 2001 patřily do středního vzdělání bez maturity kategorie vyučení bez maturity a střední odborné bez maturity. Ostatní kategorie (tj. základní vzdělání a Bez vzdělání včetně nezjištěného) byly v letech sčítání uvedeny stejně, takže nijak přepočítávány nebyly.

Zdroj dat: SLDB 1980, 1991, 2001, vlastní výpočty

Úroveň ekonomické aktivity je závislá také na věku ženy. Obecně začíná bezprostředně po ukončení přípravy na povolání a trvá zpravidla do věku, kdy ženy získávají nárok na starobní důchod. Intenzitu ekonomické aktivity žen podle věku v průběhu posledních čtyřech sčítání (v letech 1970–2001) zobrazuje tabulka číslo 3.

Intenzita ekonomické aktivity podle věku nepřetržitě rostla od roku 1970 do roku 1991, přičemž v 80. letech pomaleji než v letech 70. Jediný propad nastal v nejmladší věkové skupině, což souvisí s častější a delší dobou přípravy na povolání (respektive s rostoucím podílem žen studujících na středních a vysokých školách). V roce 1991 klesla ekonomická aktivita žen ve věkových skupinách nad 55 let, což by mohlo souviset s horší pozicí starších osob na trhu práce a sníženou ochotou zaměstnavatelů tyto lidi zaměstnávat. Ve všech ostatních věkových skupinách ekonomická aktivita žen rostla.

Mezi roky 1991 a 2001 ale došlo ke snížení ekonomické aktivity žen ve všech věkových skupinách bez výjimky. Nejvíce poklesla zaměstnanost žen v okrajových věkových skupinách – tedy ve věku do 25 let, což opět souvisí s častější a delší přípravou na povolání, i když roli může hrát také častější nezaměstnanost absolventů, a potom ve věku nad 65 let. Ačkoli došlo ke zvýšení naděje dožití a počet žen ve vyšších věcích rostl, přičemž zároveň rostl věk nároku na starobní důchod, zaměstnanost v tomto věku klesala. To může svědčit o problémech s uplatněním starších žen, respektive o nízkém zájmu o ně ze strany zaměstnavatelů.

Tab. č. 3 – Intenzita ekonomické aktivity žen v letech 1970–2001 v procentech podle věku (data sčítání)

Věková skupina	Rok				Rozdíly		
	1970	1980	1991	2001	1980–1970	1991–1980	2001–1991
15–19	44,2	30,0	33,9	12,7	-14,2	3,9	-21,2
20–24	79,7	84,7	87,5	70,0	5,0	2,8	-17,5
25–29	80,9	91,4	94,5	75,2	10,5	3,1	-19,3
30–34	83,8	93,1	95,1	82,1	9,3	2,0	-13,0
35–39	86,6	94,2	95,4	88,8	7,6	1,2	-6,6
40–44	86,4	93,9	95,1	91,6	7,5	1,2	-3,5
45–49	84,0	91,2	93,4	90,8	7,2	2,2	-2,6
50–54	77,1	83,8	85,7	81,4	6,7	1,9	-4,3
55–59	39,4	42,8	31,1	30,1	3,4	-11,7	-1,0
60–64	20,0	23,4	16,2	12,7	3,4	-7,2	-3,5
65–69	10,5	13,8	9,7	5,9	3,3	-4,1	-3,8
70+	3,3*	4,8*	2,3	0,9	1,5*	-2,5	-1,4
Nezjištěno	–	–	39,0	27,6	–	–	–
Úhrn	56,6	61,4	60,8	53,6	4,8	-0,6	-7,2

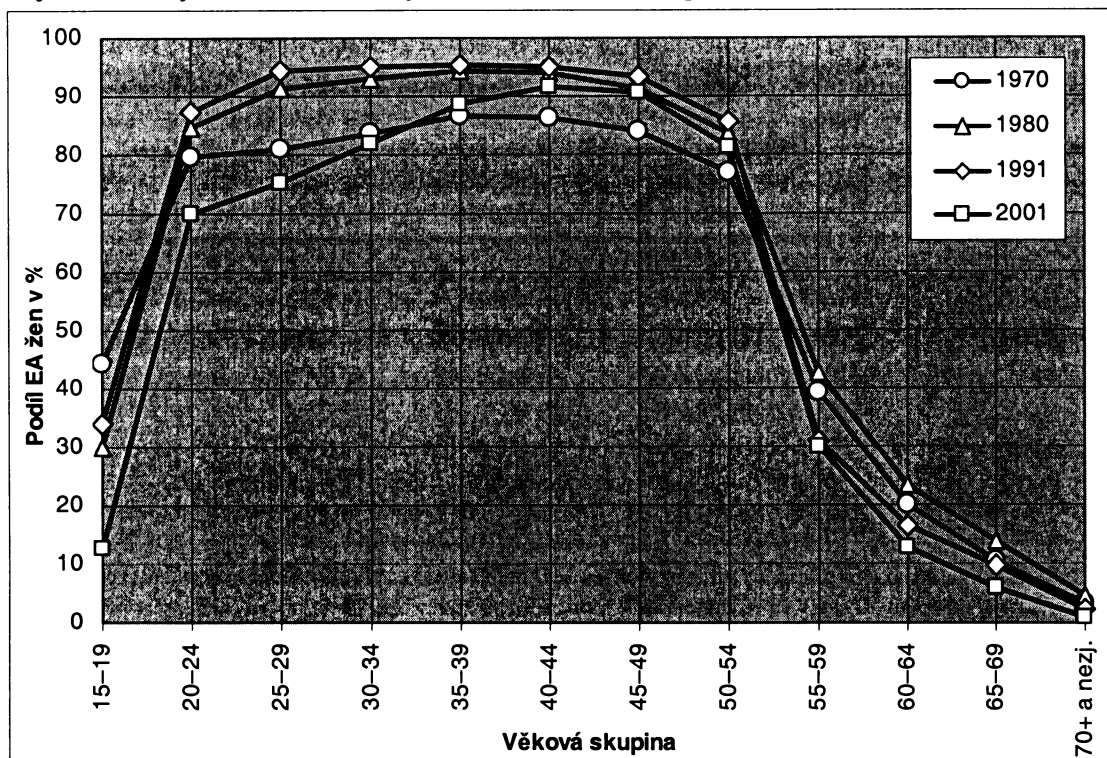
* Za roky 1970 a 1980 se do věkové skupiny 70+ připočítával i nezjištěný věk, od roku 1991 tato kategorie tvoří vlastní skupinu, jedná se však pouze o 233 osoby v roce 1991 a 415 osob v roce 2001

Pozn.: Počítáno jako podíl ekonomicky aktivních žen z celkového počtu žen v příslušné věkové skupině, u úhrnu podíl ekonomicky aktivních žen z celkového počtu žen starších 15ti let.

Zdroj dat: SLDB 1980, 1991, 2001, ČSÚ 1982, vlastní výpočty

Jak rostla ekonomická aktivita žen od roku 1970, blížila se svou úrovní dokonce křivce ekonomické aktivity mužů. Mezi roky 1991 a 2001 však ekonomická aktivita žen ve všech věcích poklesla, nejvíce ve věkových skupinách do 40 let (viz graf. č. 3). Na rozdíl od let 1980 a 1991 křivka v roce 2001 nedosahuje maxima hned po ukončení přípravy na povolání, ale až o mnoho let později. Některé ženy dávají po ukončení školy přednost rodinnému životu před kariérou a nastoupí do práce až po skončení mateřské dovolené, mnoho z nich ale realizuje své mateřství až po 30. roce věku, proto křivka roste k maximu až v pozdějších věcích (Hlavní charakteristiky..., str. 2). Pokles ekonomické aktivity žen ve věku do 45 let může být způsoben také již zmíněnou změnou metodiky, když mezi ekonomicky aktivní se roku 2001 neřadily ženy na rodičovské dovolené. Je také možné, že v roce 2001 byly ve věku nad 40 let ženy starších generací, které jsou zvyklé pracovat a jejichž děti už jsou starší a na trhu práce chtějí participovat dobrovolně. Oproti tomu nastupující generace žen je diferencovanější, déle studují a volí také jiné formy seberealizace.

Graf č. 3 – Křivky ekonomické aktivity žen v letech 1970–2001 podle věku (data sčítání)

Zdroj dat: SLDB 1970, 1980, 1991, 2001, vlastní výpočty

Srovnání intenzity zaměstnanosti žen podle věku a vzdělání potvrzuje obecný trend nárůstu ekonomické aktivity v letech 1980–1990 a následného poklesu v 90. letech ve všech skupinách (viz tab. č. 4). Důležitější je ale porovnání jednotlivých skupin vzdělání v každém roce sčítání. Ve všech třech letech sčítání platilo, že čím vyšší mají ženy vzdělání, tím vyšší vykazují ekonomickou aktivitu. V letech 1980 a 1991 byl výraznější rozdíl mezi ekonomickou aktivitou žen se základním vzděláním a ostatními skupinami, které se od sebe už tolik nelišily. V roce 2001 byl rozdíl mezi ekonomickou aktivitou žen se základním vzděláním a ostatními skupinami ještě výraznější (ovšem s tím, že žen se základním vzděláním bylo významně méně než dříve). V ostatních skupinách se skrývají jisté rozdíly, související pravděpodobně s věkem zakládání rodiny. Zatímco u žen se středoškolským vzděláním bez maturity dochází nejprve k nárůstu ekonomické aktivity podle věku, a posléze k poklesu ve věkové skupině 25–29, u žen s vysokoškolským vzděláním k tomuto poklesu dochází až ve věkové skupině 30–34. Zde se nejspíše projevuje rozdílný věk při porodu dítěte podle vzdělání – ženy se středoškolským vzděláním rodí děti dříve než ženy s vysokoškolským vzděláním, tudíž se i zařazení do skupiny ekonomicky neaktivních díky nástupu na rodičovskou dovolenou projevuje v jiných věkových skupinách.

Zároveň mezi lety 1991 a 2001 klesl podíl ekonomicky aktivních ve skupině bez vzdělání a nezjištěné vzdělání, a to ve všech věkových skupinách, což může poukazovat na sníženou snahu žen z těchto kategorií zapojit se do pracovního procesu. Jedná se ovšem o marginální skupinu žen, v roce 1991 se jednalo o 22 398 ekonomicky aktivních žen (z celkového počtu 2 582 212 ekonomicky aktivních žen), v roce 2001 pak ekonomicky aktivních žen bez vzdělání

a nezjištěného údaje o vzdělání bylo 9 886 (z celkového počtu 2 379 463 ekonomicky aktivních žen).

Tab. č. 4 – Ekonomická aktivita žen podle věku a dosaženého stupně vzdělání v letech 1980–2001 (data sčítání)

Věk	ZŠ	SŠ bez maturity	SŠ s maturitou	VŠ	Bez vzděl. + nezj.
1980					
15–19	13,1	90,5	59,3	–	9,9
20–24	85,7	94,5	74,2	93,3	42,6
25–29	87,5	92,6	94,1	95,9	50,8
30–34	89,2	93,9	95,8	96,4	54,0
35–44	91,7	95,6	96,9	95,9	66,4
45–54	84,1	90,7	94,9	92,6	65,7
55+	15,9	26,3	29,2	40,4	12,4
Celkem	45,4	79,2	83,6	89,8	31,2
1991					
15–19	6,8	98,0	70,7	–	44,2
20–24	86,6	97,6	79,7	96,6	67,6
25–29	87,6	95,3	95,7	97,8	68,9
30–34	90,8	95,8	96,8	97,7	69,7
35–44	92,2	96,1	97,1	97,9	71,9
45–54	85,8	91,1	94,2	96,6	71,2
55+	9,7	14,9	21,0	35,6	7,5
Celkem	35,7	74,8	82,1	89,2	37,6
2001					
15–19	4,6	68,1	42,2	–	9,1
20–24	59,6	79,0	69,1	68,5	15,6
25–29	65,3	74,5	78,0	82,4	16,3
30–34	74,2	83,8	84,9	80,6	19,8
35–44	83,7	91,2	92,9	93,0	25,9
45–54	78,0	85,7	91,8	95,9	27,6
55+	4,0	8,5	22,6	45,0	2,0
Celkem	23,9	59,9	71,2	79,4	13,6

Pozn.: Míry byly počítány jako počet ekonomicky aktivních žen v příslušné věkové skupině daného vzdělání ku celkovému počtu žen dané věkové skupiny a vzdělanostní kategorie. Rozdělení do skupin podle vzdělání je stejné jako u tabulky č. 2, pouze v roce 1980 byly učňovské obory s maturitou zahrnuty pod střední vzdělání bez maturity, protože u obyvatelstva celkem se nedá rozlišit. Jedná se ale o zanedbatelný počet (2 374 učňů, což představuje asi tři tisíce z celkového počtu).

Zdroj dat: SLDB 1980, 1991, 2001, vlastní výpočty

Ekonomická aktivita žen podle věku také skrývá některé rozdíly dané rodinným stavem (viz tab. č. 5). Data ze sčítání v letech 1980–2001 nejsou úplně srovnatelná, je potřeba zkrátit a přepočítat podrobné tabulky z let 1991 a 2001. Za rok 1980 není k dispozici podrobné třídění podle rodinného stavu, ženy jsou rozděleny jen do kategorií Vdané a Ostatní, proto jsou data z let 1991 a 2001 přizpůsobena tomuto třídění. Na vytvoření představy o zaměstnanosti vdaných žen ve srovnání s ostatními, je však toto třídění postačující.

Vdané ženy vykazují trvale o něco vyšší ekonomickou aktivitu než ostatní. Tento rozdíl je však dán rozdíly ekonomické aktivity podle věku. Ty se navíc v jednotlivých letech liší. Ještě roku 1980 měly vdané ženy o něco nižší ekonomickou aktivitu než ženy ostatní, až do věku 45 let.

Tab. č. 5 – Podíly ekonomicky aktivních žen v procentech, podle věku a rodinného stavu v letech 1980–2001 (data sčítání)

Věková skupina	1980			1991			2001		
	Celkem	Vdané	Ostatní	Celkem	Vdané	Ostatní	Celkem	Vdané	Ostatní
15–24	88,5	88,4	90,0	57,5	93,1	41,4	44,4	62,7	41,9
25–29	91,2	90,9	95,0	94,5	94,8	93,4	75,2	68,9	84,4
30–34	93,3	93,0	96,1	95,1	95,4	93,6	82,1	81,1	84,8
35–44	94,5	94,3	96,0	95,3	95,7	93,6	90,2	90,9	88,0
45–54	89,9	89,8	90,3	90,0	90,6	88,0	86,0	86,8	83,7
55+ a nezj.	39,6	45,9	30,7	12,5	14,8	10,7	10,5	13,5	7,9
Úhrn	91,0	91,3	87,9	60,8	75,1	39,4	53,6	63,4	42,3

Pozn.: Počítáno jako podíl ekonomicky aktivních žen příslušné skupiny ku celkovému počtu žen dané skupiny, tedy například vdané ekonomicky aktivní ženy ve věku 15–24 ku celkovému počtu vdaných žen v této věkové skupině. Podíl za úhrn byl počítán ku celkovému počtu žen starších 15 let. Data za rok 1980 byla převzata z publikace ČSÚ, kde se nepíše, jak přesně byly tyto podíly vypočteny, proto jsou ve sloupci Celkem některé údaje jiné než v tab. č. 3.

Zdroj dat: SLDB 1980, 1991, 2001, ČSÚ 1982, vlastní výpočty

Od roku 1991 se situace obrátila. Ve všech věkových skupinách vykazovaly vdané ženy o něco vyšší ekonomickou aktivitu, nejvíce je to vidět v nejnižší věkové skupině, tedy 15–24 let. Když už byly ženy v této věkové skupině vdané, byly i ekonomicky aktivní. Stejná situace byla i roku 2001 – 62,7 % žen ve věku 15–24 bylo ekonomicky aktivních, oproti asi 42 % ostatních žen v tomto věku. To by poukazovalo na zvýšenou nutnost dvou příjmů v rodině, zejména pro mladé páry. Můžeme také předpokládat, že vdané ženy v této relativně mladé věkové skupině budou spíše nižšího vzdělání, a tedy mají za sebou již fázi přípravy na povolání. Největší roli však v této věkové skupině asi hrají ženy na mateřské dovolené. Po odečtení těchto žen v letech 1991 a 2001 totiž ekonomická aktivita klesla z 93,1 % v roce 1991 na 37,4 %, u ostatních žen na 39,2 %. Roku 2001 ekonomická aktivita vdaných žen bez těch na mateřské dovolené činila 44 % (oproti původním téměř 63 %), zatímco u žen ostatních 40,8 % (tedy jen minimální rozdíl, i když odečteme ženy na mateřské dovolené).

Tab. č. 6 – Intenzita ekonomické aktivity žen bez žen na mateřské dovolené do věku 35 let v letech 1991 a 2001 (v procentech)

Věková skupina	1991		2001	
	Vdané	Ostatní	Vdané	Ostatní
15–24	37,4	39,2	44,0	40,8
25–29	57,5	84,2	56,7	81,3
30–34	81,0	87,1	76,0	81,8

Pozn.: Počítáno jako podíl počtu žen v dané věkové skupině bez žen na mateřské dovolené ku celkovému počtu žen v této skupině, tedy např. vdané ženy ve věku 15–24 bez těch na mateřské dovolené ku všem vdaným ženám v tomto věku.

Zdroj dat: SLDB 1991, 2001, vlastní výpočty

Po odečtení žen na mateřské dovolené, které sice patří mezi ekonomicky aktivní, ale fakticky žádnou výdělečnou činnost nekonají, se ekonomická aktivita snížila ve všech věkových skupinách, a to velmi výrazně u vdaných žen. To však pouze znamená, že vdané ženy stále ještě častěji nastupují na mateřskou dovolenou než ženy ostatní (a tedy že velká část mateřství se stále ještě odehrává v manželství). Svobodné, rozvedené a ovdovělé ženy, které nemají děti a nemusí tak nastoupit na mateřskou dovolenou, pracují v těchto věkových skupinách více, stejně jako skupina žen „samoživitelek“, které pravděpodobně nemají jinou volbu.

Přesto ale vdané ženy vykazují vcelku vysokou ekonomickou aktivitu, a to zejména ve vyšším věku (nad 35 let), kdy je intenzita jejich ekonomické aktivity vyšší než u žen ostatních. Tento fakt může souviset s tím, že právě vdané ženy v těchto vyšších věcích mají doma závislé děti a je tedy pro ně nutností mít další příjem v rodině, aby tyto děti zaopatřily.

Jak to tedy vypadá s ekonomickou aktivitou žen podle věku a zároveň věku nebo počtu závislých dětí? Liší se ekonomická aktivita žen podle celkového počtu dětí? Dá se říci, že ženy s více než jedním dítětem pracují více než ženy jen s jedním dítětem? Nebo je to naopak? Na tuto otázku mohou odpovědět data ze sčítání. Co však již v těchto datech nenajdeme, je odpověď na otázku, co je příčinou čeho. To je obecně problém souvislosti ekonomické aktivity žen s úrovní plodnosti. Stejně tak si totiž můžeme položit otázku: Mají ženy jen jedno dítě, protože pracují více než ty, které mají dětí více? „Úroveň plodnosti je často kladena do vztahu s ekonomickou aktivitou žen. Ženy ekonomicky aktivní mají v průměru nižší počet dětí než ženy ekonomicky neaktivní. Přitom však není zcela objasněn vztah – mají ženy menší počet dětí proto, že jsou ekonomicky aktivní, nebo jsou ekonomicky aktivní proto, že mají větší počet dětí“ (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová 1986, str. 325).

Z dat sčítání lze sledovat změny ve skladbě ekonomické aktivity žen podle počtu dětí (viz tab. č. 7). V letech 1980 a 1991 převládaly mezi ekonomicky aktivními ženy se dvěma dětmi. V roce 2001 už měly ekonomicky aktivní ženy nejčastěji jen jedno dítě. Stejně tak je vidět, jak podíl ekonomicky aktivních žen se dvěma nebo třemi a více dětmi v průběhu času klesal a naopak podíl žen s jedním dítětem narůstal. Tato čísla korespondují s celkovým poklesem plodnosti. Těžko říci, nakolik se do nich promítla změna metodologie, protože z těchto čísel mohly vypadnout ženy, které mají dvě děti, ale ještě jsou s jedním z nich na rodičovské dovolené.

Tab. č. 7 – Ekonomicky aktivní ženy podle počtu dětí v letech 1980–2001 (v procentech, data sčítání)

Počet dětí	1980	1991	2001
1 dítě	39,2	43,1	47,9
2 děti	48,1	46,4	44,7
3 a více dětí	12,7	10,5	7,4
Celkem	100,0	100,0	100,0

Pozn.: Počítáno jako podíl počtu ekonomicky aktivních žen s příslušným počtem dětí ku všem ženám ekonomicky aktivním.

Zdroj dat: SLDB 1980, 1991, 2001, vlastní výpočty

Co už nelze porovnat právě kvůli metodologické změně (v roce 2001 se ženy na rodičovské dovolené řadily mezi ekonomicky neaktivní), je průměrný počet dětí podle ekonomické aktivity/neaktivity žen.

Pokud tuto otázku obrátíme, hledáme v datech ze sčítání, jaký podíl žen s příslušným počtem dětí je ekonomicky aktivní (viz tab. č. 8).

Tab. č. 8 – Intenzita ekonomické aktivity žen podle počtu závislých dětí v letech 1980–2001 (v procentech, data sčítání)

Věk ženy	1980		1991		2001	
	1 dítě	2 a více	1 dítě	2 a více	1 dítě	2 a více
15–24	87,8	89,7	93,7	94,0	49,0	41,6
25–29	92,7	90,5	95,5	94,6	71,0	60,0
30–34	94,5	93,0	95,5	95,7	85,0	79,8
35–44	95,0	94,2	95,9	96,0	92,1	90,0
45–54	90,2	89,1	93,2	92,7	90,4	90,9
55+	37,2	35,2	24,5	29,7	44,8	43,0
Celkem	89,3	92,1	92,3	95,2	81,0	81,0

Pozn.: Počítáno jako podíl počtu ekonomicky aktivních žen s příslušným počtem dětí v dané věkové skupině ku všem ženám této věkové skupiny.

Zdroj dat: SLDB 1980, 1991, 2001, vlastní výpočty

Ve všech třech obdobích vykazovaly ženy s jedním závislým dítětem o něco vyšší ekonomickou aktivitu než ženy, které měly nejméně 2 děti. Nižší celkové hodnoty za rok 2001 jsou opět způsobeny ženami na rodičovské dovolené, rozdíl mezi ženami s jedním a dvěma a více dětmi jsou také o něco větší ve věku 25–34, tedy ve věku nejvyšší fertility. Kromě této skupiny ale rozdíl v ekonomické aktivitě žen podle počtu dětí nejsou nijak zásadní, to znamená, že v zaměstnanosti téměř nehraje roli, kolik má žena dětí. To platí pro všechny věkové skupiny, snad kromě skupiny žen nad 55 let v roce 1991, kde rozdíl činí asi 4 procentní body (což by mohlo poukazovat na fakt, že ženy s větším počtem dětí potřebují pracovat déle než jejich vrstevnice s jedním dítětem, protože jejich příjem v rodině je stále důležitý – v ostatních sčítáních se to ale nepotvrzuje, naopak, ženy s více dětmi měly nižší věk odchodu do důchodu, takže jejich zaměstnanost je spíše nižší v této věkové skupině) a skupiny 15–24letých v roce 2001, kde ale pravděpodobně opět hraje roli rodičovská dovolená, protože pokud v takto mladé věkové skupině ženy mají děti, budou to nejspíše děti nejmladšího věku.

Bude proto užitečné podívat se na intenzitu ekonomické aktivity žen i podle věku závislých dětí. Tato čísla opět z posledních třech let sčítání (1980–2001) shrnuje tabulka č. 9.

Data jsou značně rozličná v jednotlivých letech, i tak by se ale dala vysledovat jistá pravidelnost v tom, že od věkových skupin nad 30 let mají ženy s malými dětmi do 15 let nižší ekonomickou aktivitu než ženy s dětmi staršími 15 let. Data za nejmladší věkovou skupinu žen, tedy 15–24 let mohou být diskutabilní, neboť v nich jsou ženy, které již v tomto věku žijí v domácnosti s dítětem starším 15ti let, i když jich není mnoho. Jedná se pravděpodobně o děti jejich partnera, ne jejich vlastní.

Tab. č. 9 – Intenzita ekonomické aktivity žen v letech 1980–2001 podle věku žen a věku závislých dětí (v procentech, data sčítání)

Věk ženy	1980		1991		2001	
	Děti do 15 let	Děti nad 15 let	Děti do 15 let	Děti nad 15 let	Děti do 15 let	Děti nad 15 let
15–24	88,5	84,3	93,8	68,6	47,5	72,5
25–29	91,2	89,6	94,9	95,4	65,7	97,0
30–34	93,3	95,6	95,7	95,1	81,3	93,6
35–44	93,9	96,2	95,7	96,9	88,7	95,4
45–54	86,8	91,7	91,3	94,3	87,0	91,8
55+	29,5	41,3	24,7	25,2	27,8	46,7
Celkem	91,3	89,3	94,5	91,2	77,6	91,4

Pozn.: V nejmladších věkových skupinách s dětmi nad 15 let se může jednat o chybu, nebo o nevlastní děti. Podíly počítány jako podíl počtu ekonomicky aktivních žen dané věkové skupiny s dítětem v daném věku ku celkovému počtu žen dané věkové skupiny s dítětem v daném věku.

Zdroj dat: SLDB 1980, 1991, 2001, vlastní výpočty

V letech 1980 a 1991 opět nezaznamenáváme žádné zásadní rozdíly mezi ekonomickou aktivitou žen podle věku dětí. V roce 2001 jsou ale tyto rozdíly veliké, projevuje se tam právě ona zmiňovaná změna metodiky. Zejména v mladších věkových skupinách vidíme rozdíly největší, pravděpodobně proto, že jsou v nich ženy na rodičovské dovolené, které se nepočítaly mezi ekonomicky aktivní³. Rozdíly mezi skupinami se postupně s narůstajícím věkem žen vyrovnávají, protože v těch mladších věkových skupinách se jedná o nejmladší děti, v těch starších už potom o děti starší (i když stále v rozmezí 0–14 let).

Za roky 1991 a 2001 je k dispozici ještě podrobnější třídění, i podle rodinného stavu ženy. Obecné výsledky se příliš neliší od těch uvedených výše, přesto v tabulce č. 10 najdeme pár zajímavých údajů v rozlišení vdané-nevdané ženy.

V roce 1991 je v mladších věkových skupinách intenzita ekonomické aktivity žen s dětmi mladšími 15 let o něco vyšší než u žen s dětmi staršími 15 let. Stejně jako u minulé tabulky ale platí, že nejmladší věkové skupiny jsou diskutabilní a tvoří malý vzorek pro jakékoli posuzování. Důležitý ovšem rovněž může být fakt, že v těch mladších věkových skupinách jsou zahrnuty ženy na mateřské, resp. rodičovské dovolené, která se toho roku ještě řadila mezi ekonomickou aktivitu. Jinak se ale ekonomická aktivita žen opět nijak zásadně mezi skupinami neliší, ani podle věku dětí, ani podle rodinného stavu žen. Roku 2001 jsou už rozdíly podstatnější. Jednak opět vidíme obrovský rozdíl mezi ženami s dětmi do 15 let a ženami s dětmi nad 15 let, a to více u vdaných žen. V mladších věkových skupinách (přibližně do 34 let) se nevdané (tj. ostatní) ženy zapojují na trhu práce o něco více než jejich vdané vrstevnice. Tato čísla naznačují, že v této skupině se často může jednat o matky-samoživitelky, pro které je zapojení do pracovního procesu důležité z hlediska uživení rodiny.

³ Data ze sčítání sice poskytují údaje o věku nejmladšího dítěte, ten je však rozdělen do kategorií 0–2, 3–5 atd. Rodičovská dovolená trvá do 3, resp. 4 let věku dítěte, takže není jednoduché určit, jaký podíl z těchto žen je na rodičovské dovolené a jaký podíl je ekonomicky neaktivní.

Tab. č. 10 – Intenzita ekonomické aktivity žen v procentech podle věku žen, rodinného stavu a věku závislých dětí v letech 1991 a 2001 (data sčítání)

Věk ženy	1991				2001			
	Vdané		Ostatní		Vdané		Ostatní	
	Děti do 15 let	Děti nad 15 let	Děti do 15 let	Děti nad 15 let	Děti do 15 let	Děti nad 15 let	Děti do 15 let	Děti nad 15 let
15–19	90,3	88,5	82,4	57,5	49,5	100,0	41,1	28,6
20–24	94,3	83,0	94,0	67,2	47,2	90,9	49,0	73,3
25–29	94,8	93,6	96,1	97,3	64,1	97,8	72,9	95,2
30–34	95,5	94,7	96,9	96,1	80,7	92,7	83,8	94,7
35–44	95,5	96,9	96,5	97,2	88,9	95,5	88,0	95,2
45–54	91,4	94,3	91,2	94,3	87,4	91,9	85,8	91,3
55+	26,9	33,1	22,1	18,0	30,8	46,1	21,9	48,3
Celkem	94,6	93,5	93,6	81,2	77,5	91,6	77,9	90,7

Pozn.: V nejmladších věkových skupinách s dětmi nad 15 let se může jednat o chybu, nebo o nevlastní děti. Počítáno jako podíl počtu ekonomicky aktivních žen příslušné skupiny a daného věku ku celkovému počtu žen v této skupině a věku, tedy například ekonomicky aktivní vdané ženy ve věku 15–19 s dětmi do 15ti let ku celkovému počtu vdaných žen ve věku 15–19 s dětmi do 15ti let.

Zdroj dat: SLDB 1991, 2001, vlastní výpočty

Abychom si tedy shrnuli výsledky z této kapitoly, zaměstnanost žen je u nás tradičně vysoká, a i když čísla z posledního sčítání roku 2001 naznačují pokles jejich zaměstnanosti, ve skutečnosti se nejvíce jedná o změnu metodiky v započítávání žen na rodičovské dovolené mezi ekonomicky aktivní. Existuje celkem jasná tendence k průběžnému zvyšování vzdělanosti žen, s čímž souvisí i jejich pozdější snaha zapojit se na trh práce. Podle rodinného stavu, stejně tak jako podle počtu a věku závislých dětí, se data za ekonomickou aktivitu neliší natolik, abychom v nich mohli vysledovat zásadní trend v zapojování žen na trh práce. V jemnějším třídění rozdílů najdeme, celkově je ale možno říci, že v České republice pracují všechny ženy po celý svůj aktivní život jen s krátkou pauzou na splnění mateřské role v mladším věku dítěte.

3.2 Souvislost zaměstnanosti žen s poklesem plodnosti?

Mezi růstem zaměstnanosti žen a poklesem plodnosti existuje souvislost. Někteří tvrdí, že k poklesu porodnosti došlo v důsledku vyšší zaměstnanosti žen. Jiní zase tvrdí, že to, že klesla plodnost, osvobodilo ženy, a ty se tak mohly zapojit do pracovního procesu. Tento problém je problémem „vejce a slepice“ a není jednoduché přesně určit, co předcházelo čemu.

V 90. letech došlo v České republice k zásadním společenským změnám. Potřeba dvou příjmů v rodině je dnes ještě vyšší než kdy dříve. Dá se říci, že pro mnohé ženy představuje mateřství překážku v jejich profesní kariéře, protože to znamená opustit na nějakou dobu pracovní trh. Je pravděpodobné, že nepříznivé podmínky pro kombinaci pracovního a rodinného života mohou být jednou z příčin demografických změn v průběhu 90. let.

Odkládání rodičovství do vyššího věku je strategií především vysokoškolsky vzdělaných žen. Tyto ženy totiž déle studují a po nástupu do práce cítí potřebu vybudovat si nejprve

v zaměstnání jistou pozici, a až teprve potom odejít na mateřskou, případně rodičovskou dovolenou (Křížková et al. 2005, str. 41).

V souvislosti s poklesem plodnosti na velmi nízké hodnoty byla formulována řada hypotéz. Jednou z nejrozšířenějších je koncepce tzv. druhého demografického přechodu (viz např. Rabušic 2001, Sobotka 2004, Rychtaříková 1999). Názory badatelů lze formulovat i tzv. genderově senzitivním přístupem. Ten tvrdí, že na jedné straně ženy dosáhly větší genderové rovnosti ve sféře veřejné (tedy co se týče vzdělání či pozice na trhu práce), ale na straně druhé se stále potýkají s genderovou nerovností ve sféře soukromé (týkající se péče o rodinu a domácnost). Ženy tedy mají víceméně podobné možnosti jako muži, pokud jde o vzdělání nebo pracovní kariéru, když ale dojde na zakládání rodiny, musejí se těchto možností vzdát (Křížková et al. 2005, str. 56). Proto vždy stojí před volbou, která většinou vede k odkládání porodů. Ne všechny tyto odložené porody se ale poté realizují, což může působit na pokles plodnosti.

Vysoká zaměstnanost žen vytváří na ženy-matky tlak v podobě dilematu mezi zaměstnáním a rodinou. Na jedné straně jsou ženy často dohnány ihned po skončení mateřské dovolené nastoupit zpět do zaměstnání z obavy před ztrátou místa, ztráty příjmu a přerušení kariéry, na straně druhé jsou takové ženy někdy vnímány okolím jako špatné matky (Křížková et al. 2005, str. 36). I touto otázkou se vlastně zabývá tento výzkum, jelikož zkoumá dvě odlišné strategie žen – žen, které se rozhodly ještě v průběhu rodičovské dovolené vrátit do zaměstnání, a žen, které si v průběhu rodičovské dovolené přivydělávají jinou prací, ve které nemusí řešit nepřítomnost dítěte (neboť tuto práci si zvolily právě proto, aby svému dítěti byly neustále přítomné).

Kapitola 4

Diskuze o zaměstnanosti žen a jejich možnostech sladování rodinného a pracovního života

Česká republika se po roce 1989 po dlouhé době vrátila ke společnosti založené na demokratických principech. Tato změna s sebou přinesla i zásadní změny na trhu práce, který je od té doby založený na kapitalistických principech. To s sebou kromě mnohých výhod přináší i značná úskalí. Česká společnost si kromě toho musí zvykat na důsledky růstu individualismu a liberalismu. Kapitalistické uspořádání trhu zaměstnance tlačí k vyšším výkonům, pracovní doba se prodlužuje, časté jsou práce přesčas. To nevytváří příznivé podmínky pro sloučení rodičovských a pracovních povinností.

Společenské změny pronikají i do oblasti rodiny. Po roce 1989 musela rodina převzít větší zodpovědnost za své členy, mnohá opatření z doby před rokem 1989 zvýhodňující některé typy rodin byla zrušena (například novomanželské půjčky, zanikla dotace na zboží určené pro děti, na provozování zařízení pro děti apod.).

Tato kapitola se věnuje popisu možností, které česká společnost nabízí ke zvládnutí pracovních i rodinných povinností, a zároveň strategií, které jednotlivci v rámci svého rozhodování v možných podmínkách volí.

4.1 Opatření pro kombinaci práce a rodiny

4.1.1 Finanční podpora rodin s dětmi

Jednou z forem pomoci rodinám s dětmi je finanční podpora. I když to není přímo strategie kombinování práce a rodiny, finanční podpora hraje významnou roli pro rodiny, hlavně s těmi nejmenšími dětmi, protože v době mateřské dovolené žena opouští pracovní trh a rodina tak přichází o důležitý zdroj příjmu. Nepřímou finanční podporou jsou daňová opatření, jako je například společné zdanění manželů, pokud vyživují alespoň jedno dítě a jiné daňové úlevy (www.mpsv.cz, oddíl Rodina). Přímo se potom jedná o rodinné dávky, které lze čerpat ze sociálního pojištění (např. peněžité pomoci v mateřství nebo podpora při ošetřování člena rodiny), státní sociální podpory (např. příspěvek na dítě, rodičovský příspěvek, porodné atd.) a sociální péče (např. příspěvek na výživu dítěte).

4.1.2 Strategie slučitelnosti profesních a rodinných rolí

Mezi nejčastější strategie patří čerpání *mateřské dovolené* po dobu 28 týdnů (nebo 37 týdnů, pokud se ženě narodí více dětí a stará se alespoň o dvě z nich, nebo se jedná o svobodnou, ovdovělou, rozvedenou, nebo z jiných důvodů osamělou ženu). Mateřská dovolená v České republice patří mezi nejdelší v Evropě. Po dobu jejího trvání se ženě poskytuje finanční náhrada ve výši 69 % předchozího platu (jelikož se jedná o dávku nemocenského pojištění, vyplácí se pod podmínkou, že žena má odpracovaný určitý počet dnů před nástupem na mateřskou dovolenou, v ostatních případech pobírá stanovenou minimální částku). O nástup na mateřskou dovolenou nemusí žena zvlášť žádat, stačí když předloží zaměstnavateli 6 týdnů před předpokládaným porodem předepsaný tiskopis. Po uplynutí mateřské dovolené má žena nárok na *rodičovskou dovolenou* v celkové délce tří let po narození dítěte, přičemž tato nemusí být čerpána vcelku. Pokud se tedy rodič rozhodne v průběhu těchto tří let nastoupit do práce a poté zase na rodičovskou dovolenou, je to možné. Po celou dobu musí zaměstnavatel držet zaměstnanci místo. Rodič (v 99 % případů je to žena, ve výjimečných případech nastupuje na rodičovskou dovolenou i muž) má po tuto dobu nárok na rodičovský příspěvek, který tvoří 1,54násobek životního minima (v roce 2006 to činilo cca 3 600 Kč, od ledna roku 2007 se tato částka pohybuje na úrovni cca 7 600 Kč). Podmínkou ale je, že rodič musí o dítě celodenně pečovat, dítě nesmí navštěvovat žádné z předškolních zařízení déle než 5 dnů v měsíci, pokud je mu méně než 3 roky. Pro děti starší 3 let platí podmínka nejvýše 4 hodin denně v některém z předškolních zařízení. Rodičovský příspěvek je možno pobírat až do 4 let věku dítěte, i když rodičovská dovolená už skončila (www.mpsv.cz, oddíl Státní sociální podpora). Rodičovskou dovolenou mohou čerpat oba rodiče zároveň, na rodičovský příspěvek má však nárok jen jeden z nich, proto je tato forma k vidění jen zřídka.

Pozitivním krokem ke slučitelnosti pracovních a rodinných povinností byla změna v pravidlech vyplácení rodičovského příspěvku. Dříve platilo, že pokud rodič v průběhu mateřské nebo rodičovské dovolené nastoupil do práce, o tento příspěvek přišel. Od 1. 1. 2004 je možné si na mateřské nebo rodičovské dovolené přivydělat jakkoli vysokou částku nebo pobírat podporu v nezaměstnanosti.

Kromě toho existují další opatření, týkající se pracovního volna při ošetřování nemocného člena rodiny apod. Tato opatření mají za cíl účinné skloubení pracovních povinností s povinnostmi rodinnými v případě náhlého onemocnění nebo jiné rodinné záležitosti (například účast na svatbě či pohřbu).

Stejně tak platí zákonná opatření ohledně práce přesčas, či pracovních směn pro zaměstnance pečující o dítě mladší než 15 let a těhotné ženy. Pokud těhotná nebo kojící žena vykonává práci, která by mohla ohrozit její zdraví, je zaměstnavatel povinen převést ji dočasně na jinou práci se stejnou výší výdělku (pokud to není možné, dostane zaměstnankyně vyrovnávací příspěvek z nemocenského pojištění).

Pokud zaměstnavatel souhlasí, je možné vykonávat práci s pružnou pracovní dobou, tzn. že zaměstnanec/zaměstnankyně si sám/sama volí začátek a konec pracovní doby. Tento typ

pracovního úvazku ale u nás podle Maříkové (2005a, str. 30) využívají většinou vedoucí a řídicí pracovníci (což jsou častěji muži) – a to ne k účelu skloubení práce a rodiny. Stejně tak je možné využívat zkrácených pracovních úvazků. Ani tento typ však není u nás využíván, zejména kvůli finanční nevýhodnosti (průměrný hodinový výdělek bývá zpravidla nižší než u stejné práce při plném úvazku).

Ze strany zaměstnavatelů nebyl podle Maříkové zaznamenán žádný prorodinný přístup. Podnikové jesle nebo jakákoli možnost hlídání dětí na pracovišti je u nás většinou vyloučena. Kromě některých opatření, týkajících se firemní dovolené pro rodiče s dětmi nebo soustředění pro děti apod., je nabídka ze strany zaměstnavatelů omezená. Dokonce i odborové organizace mají jiné priority a nezaměřují se na zlepšení harmonizace práce a rodiny (Maříková 2002b, str. 60–61).

Podle zjištění VÚPSV (která vychází z konjunkturálních šetření ČSÚ) přístup zaměstnavatelů samozřejmě záleží na odvětví, velikosti podniku, ale také na aktivitě samotných zaměstnanců (Kuchařová et al. 2006). Nelze tedy obecně říci, že zaměstnavatelé se vůbec nesnaží podporovat snahy svých zaměstnanců o splnění rodičovských i pracovních rolí.

4.1.3 Předškolní zařízení

Největší problém pro skloubení pracovních a rodinných povinností mají matky malých dětí ještě předškolního věku. Před rokem 1989 se tyto ženy mohly spoléhat na předškolní zařízení, jejichž počet od 50. let rostl. Od 60. let rostl i počet dětí navštěvujících tyto instituce. Po roce 1989 ale počet těchto zařízení rapidně poklesl, zejména pokud šlo o zařízení pro nejmenší děti – tedy jesle (podle MPSV jich ještě v roce 1991 bylo 1043, zatímco v roce 2003 už jen 60; www.mpsv.cz, oddíl Rodina). Došlo totiž k prodloužení délky další mateřské dovolené (dnes už rodičovské dovolené) na tři roky, tedy přesně do věku dítěte, kdy nastupuje do mateřské školky. Ne všechny ženy ale volí strategii zůstat s dítětem na rodičovské dovolené do tří let jeho věku, proto takové instituce v české společnosti do jisté míry chybí. Dnes je v jeslích umístěno jen asi 1 % dětí do tří let, zatímco ještě ve školním roce 1989/1990 to bylo téměř 20 % (Maříková 2005a, str. 22–23).

Poptávka po zařízeních pro děti mladší tří let je ale vyšší než nabídka jeslí. Problémem se nedostatečná nabídka stává zejména na vesnicích, kde síť předškolních zařízení není tak hustá (respektive většinou není žádná) a pro rodiče může představovat problém dovážet děti na větší vzdálenosti. Proto je možné, že se ženy přizpůsobují nabídce i ve svých strategiích návratu do práce po narození dítěte. „Poptávka po jeslích je spíše ve větších městech, kde se kvalifikovanější ženská pracovní síla vrací dříve do placené práce, než na venkově, kde doprava dítěte do jeslí může způsobovat mnohé komplikace a kde ženy s malými dětmi zůstávají častěji déle doma i z nedostatku pracovních příležitostí“ (Maříková 2005a, str. 24).

Pro některé rodiče by bylo velkým ulehčením, kdyby v ČR existovala lépe rozvinutá nabídka služeb poskytujících péči o děti, například formou specializovaných agentur nebo jiných zařízení, alternativních ke státním jeslím. Taková zařízení ze zákona existují – jde

o živnostenské podnikání „Péče o dítě do tří let v denním režimu“, nebo „Poskytování služeb pro děti a domácnost“ (tzv. baby-sitting), které předpokládá jen krátkodobou péči o děti do tří let věku, tato služba se však zaměřuje spíše na výpomoc v domácnosti. Tyto dvě formy ovšem ještě nejsou v ČR dostatečně rozšířené – pravděpodobně především pro svou finanční nákladnost. Výhodou takových služeb je individuální přístup k dítěti, nevýhodou pak, že dítě, o které je v předškolním věku pečováno tímto způsobem, se může obtížněji zapojovat do školního kolektivu.

Mateřské školy, na rozdíl od jeslí, stále fungují, i když jejich počet se také snížil – oproti situaci před rokem 1989 asi o 22 % (Národní zpráva o stavu... 2000, str. 27). Tento pokles je však důsledkem poklesu porodnosti v průběhu 90. let. Mateřské školy jsou stále vyhledávány (a také poptávka po nich mnohde převyšuje nabídku), protože v tomto věku dítěte již nemůže matka čerpat rodičovskou dovolenou (kromě 4. roku věku). Zájem o školky přetrvává také proto, že v nich je poskytováno vzdělání odpovídající věku dítěte a příprava na školu, a to zpravidla kvalifikovaným personálem.

Oproti klasickým školkám, zřizovaným obcemi, není v České republice příliš rozšířená ani péče o děti v mikrozařízeních (mikrojeslích a mikroškolkách), vhodná pro malý počet dětí. Jedná se o jakousi střední cestu mezi individuální a kolektivní péčí. „Tato zařízení u nás téměř neexistují. Rozšířená příliš není ani placená individuální péče o děti, kterou by zajišťovaly specializované agentury či soukromé osoby. Mnohé rodiny s malými dětmi se spoléhají v tomto směru spíše na výpomoc v rámci širší rodiny (zpravidla prarodičů) než na placenou péči“ (Maříková 2005a, str. 24).

Kromě mateřských školek a jeslí fungují ještě různé školní družiny a kluby, které také mohou pomoci rodičům s umístěním dětí na dobu, kdy oni pracují. Tato zařízení jsou ale vhodná spíše pro starší děti, především školního věku.

4.2 Národní zpráva o rodině a Národní koncepce rodinné politiky

V Československu, resp. České republice nebyla po roce 1989 rodinná politika v popředí zájmu. Stát zaujal spíše pozici liberální orientace, kdy pomoc je poskytována pouze těm nejpotřebnějším. Ve druhé polovině 90. let došlo ale ke změně ve společnosti. Pokles plodnosti na extrémně nízké hodnoty, stejně tak jako přípravy na vstup České republiky do EU vedly ke zvýšenému zájmu politiků o populační situaci a k obnovení péče o rodinnou funkci. Tento zvýšený zájem vyústil i ve větší zapojení nestátních subjektů do populační problematiky a nakonec i v založení Odboru rodinné politiky a sociální práce při MPSV roku 2003. Kromě přípravy a sledování vývoje legislativních i nelegislativních opatření v oblasti života rodin došlo také k vydání tří důležitých dokumentů – Národní zpráva o rodině 2004, Národní koncepce rodinné politiky z roku 2005 a Akční plán na podporu rodin s dětmi pro období 2006–2009 (Kocourková 2006).

V těchto dokumentech jsou také samostatné kapitoly týkající se skloubení práce a rodiny. Národní zpráva o rodině je koncipována spíše jako popis a analýza situace bez náznaku řešení. Také konstatuje negativní vztah mezi ekonomickou aktivitou žen a porodností (Národní zpráva o rodině 2004, str. 144), dále jej ale nerozebírá. Spíše se věnuje obecným podmínkám pro slučitelnost práce a rodiny, výsledkům z výzkumů na toto téma (hlavně „Naše společnost 2003“, CVVM⁴) a legislativnímu zajištění. Několikrát je zmíněna snaha státu podporovat spíše individuální péči o dítě nejmladšího věku (vyjádřená například dlouhou mateřskou a rodičovskou dovolenou a podporou poklesu počtu jeslí) jakožto nejprospěšnější pro dítě. Ve statistikách týkajících se dostupnosti a návštěvnosti předškolních zařízení ještě zmiňuje problém nedostatečné kapacity některých zařízení – například u návštěvnosti mateřských škol: ve školním roce 2002/2003 navštěvovala naprostá většina (97,2 %) dětí zařízení s celodenní péčí, zbytek potom s polodenní či internátní péčí (Národní zpráva o rodině 2004, str. 154). To ale může být dáno nabídkou této péče, mnoho mateřských škol ve skutečnosti není ochotno vzít děti jen půl dne. Stejně tak statistika pro rok 2002 dokládá, že bylo evidováno 3 813 nesplněných žádostí o umístění do mateřské školy z důvodu nedostatku místa. Nepřijaté děti tvořily 1,4 % z dětí přijatých (Národní zpráva o rodině 2004, str. 155). Tento problém se může týkat žen, které pečují ještě o jedno mladší dítě. Pokud má školka omezený počet míst, často dává přednost matkám s jedním dítětem předškolního věku.

Zakončením kapitoly o slučitelnosti rodiny a zaměstnání je v Národní zprávě o rodině vlastně konstatování, že ačkoli z různých výzkumů vychází poptávka po zařízeních o děti předškolního věku, stát jednoznačně podporuje domácí péči o děti.

Národní koncepce rodinné politiky je už zaměřená jiným směrem než Národní zpráva o rodině. Jedná se o první skutečnou formulaci české rodinné politiky s vědomím důležitosti participace státu. Po obecném popisu situace na poli slučitelnosti práce a rodiny následuje definování cílů, kterých je potřeba dosáhnout, a to nejprve v obecné podobě, jako je vytvoření takových podmínek, aby rodiny mohly svobodně realizovat svá přání týkající se založení a rozšiřování rodiny bez toho, aby zároveň omezovaly své ambice ve výkonu povolání. Podle Národní koncepce „zaměstnanci, kteří si udrží profesní kvalifikaci i po dobu péče o dítě, případně si ji zvýší, nebudou pro zaměstnavatele představovat riziko ‚neefektivní investice‘. Vytvoření lepších předpokladů pro slučitelnost profesních a rodinných rolí by se v konečném důsledku mělo odrazit ve snížení obtížnější zaměstnatelnosti především žen a v neposlední řadě také v podpoře ekonomické soběstačnosti rodin“ (Národní koncepce rodinné politiky 2005, str. 31).

Tímto konstatováním ovšem kapitola o slučitelnosti práce a rodiny nekončí. Následuje formulace konkrétních oblastí na zlepšení a návrh opatření, kterými je potřeba zlepšení dosáhnout. Mezi tato opatření patří například zlepšení dostupnosti a kvality předškolních zařízení nebo všemožné formy motivace zaměstnavatelů k podpoře zaměstnanců s malými dětmi. Kromě podpory účasti otců na péči o děti zmiňuje také změnu rodičovské dovolené tak, aby bylo možné její přerušované čerpání až do 8 let věku dítěte (zejména v obtížnější době, kdy

---

⁴ CVVM 2003: Tiskové zprávy z výzkumu „Naše společnost 2003“, Praha: CVVM

dítě nastupuje školní docházku). K důležitým návrhům z hlediska této práce patří i případné zavedení příspěvku na hlídání dětí mladších 3 let nerodičovskou osobou (Národní koncepce rodinné politiky 2005, str. 32).

Tyto návrhy opatření jsou potom převedené do přehledné tabulky v Akčním plánu na podporu rodin s dětmi pro období 2006–2009. Z hlediska slučitelnosti práce a rodiny jsou definovány tři obecné cíle a dále vykonávaná činnost v rámci plnění těchto cílů, termín plnění a výstup. Těmito cíli jsou: Zajištění péče o děti z hlediska slučitelnosti rodinných a profesních rolí (a v rámci toho analýza překážek v možnosti skloubení práce a rodiny a návrh rozvoje péče o děti), Vytváření příznivějších podmínek k slučitelnosti profesních a rodinných rolí v zaměstnavatelské sféře (v rámci toho potom návrhy motivace a podpory zaměstnavatelů, osvěta v oblasti zaměstnaneckých politik) a Angažované otcovství (analýza a podpora zapojování otců do výchovy a péče o děti; Akční plán..., str. 6–7).

Z těchto tří dokumentů i z mnohých legislativních změn, které se v posledních několika letech staly, je tedy jasné, že snahy státu o větší podporu slučitelnosti profesních a rodinných rolí existují. Nyní je jen otázkou, kam se tyto snahy budou ubírat dále a jestli se podaří zamýšlená opatření uskutečnit.

4.3 Podmínky slučitelnosti práce a rodiny versus možnosti a potřeby rodičů

Určitá opatření a diskuze o slučitelnosti pracovních a rodinných povinností na úrovni státní politiky existují, i když s jistými mezerami. Jaké jsou tedy individuální strategie rodičů, kteří chtějí mít rodinu, a zároveň se nechtějí vzdát své pracovní kariéry nebo důležitého zdroje druhého příjmu?

Podle tiskové zprávy výzkumu Naše společnost 2003 je nejrozšířenější formou pro skloubení pracovních a rodinných povinností z hlediska zaměstnavatelské politiky zkrácený pracovní úvazek (29 % respondentů uvedlo, že je zaveden u nich na pracovišti). Naopak nejméně rozšířenou formou, a také nejméně představitelnou, je hlídání dětí na pracovišti – podle respondentů ho poskytuje jen asi 2 % zaměstnavatelů, a zároveň 83 % respondentů je přesvědčeno, že tato forma nepřipadá na jejich pracovišti v úvahu (Rezková 2003, str. 1–2).

Co se týče využívaných forem péče o děti, nejčastější formou zůstávají mateřské školky (89 % respondentů jim svěřilo nebo hodlá svěřit své děti). Populární také stále zůstávají školní družiny (72 % respondentů) a školní zájmové kroužky (66 % respondentů). Nejméně častou formou jsou mikrojesle, mateřská centra nebo soukromé placené osoby, jejichž služeb dohromady využilo nebo hodlá využít jen 10 % respondentů (Rezková 2003, str. 2)

Podobné výsledky můžeme najít ve výzkumu veřejného mínění o postavení žen na trhu práce, který provedlo oddělení Gender a sociologie Sociologického ústavu AV ČR v roce 2003. Podle nich 70 % rodin využívá k usnadnění kombinace práce a rodiny veřejná zařízení pro hlídání dětí nebo péči o další členy rodiny (např. jesle, mateřská školka, družina, pečovatelská služba apod.), 52 % rodin využívá péče jiné osoby (placenou osobu nebo prarodiče), zatímco jen 6 % využívá pomoci „třetí“ osoby, která by vykonávala zásadní podíl práce v domácnosti (Křížková et al. 2005, str. 37–39). V České republice tento typ služeb opravdu není nikterak rozšířený. Jednak je finančně více nákladný, jednak u nás obecně převládá představa, že žena by v předškolním věku dítěte měla zůstat v domácnosti nebo pracovat jen na částečný úvazek (Křížková et al. 2005, str. 40).

Výsledky výzkumu Naše společnost 2003 se poněkud liší podle vzdělání, věku a životní úrovně respondentů. Asi nepřekvapí, že respondenti s vyšší životní úrovní by trochu častěji volili strategii soukromé placené péče a zájmových kroužků pro děti školního i předškolního věku. Naopak skupiny se špatnou životní úrovní by častěji využívaly jeslí. Stejně tak respondenti s nižším vzděláním by o něco častěji volili jesle než respondenti s vyšším vzděláním – které zase více oslovuje možnost placené péče o děti, zájmové kroužky a školní družiny (Rezková 2003, str. 3).

Podle věku se výsledky liší následovně: zatímco starší generace větší měrou využívala jesle (respondenti ve věku 45–59 let) a mateřské školky (ve věku 30–44 let), ti mladší by častěji využívali mikrojesle, zájmové kroužky, služby mateřských center a výpomoc rodičů (Rezková 2003, str. 3).

Problémem výsledků tohoto výzkumu ale je, že mezi respondenty jsou jak lidé, kteří již rodinu založili a některé z nabízených služeb již využili, tak mladí lidé, které teprve založení rodiny čeká a prostřednictvím dotazníku tak sdělují pouze své představy. Tyto představy se ale mohou po založení rodiny a zjištění reálné situace změnit. I tak tyto dílčí výsledky poskytují alespoň rámcovou představu o formách kombinace pracovního a rodinného života.

V čerpání mateřské a rodičovské dovolené existují rozdíly v populaci podle vzdělání a typu práce. Vysoce kvalifikované ženy se většinou vrací do práce co nejdříve po ukončení mateřské dovolené. Stejnou strategii ale volí i například ženy z oblastí s vysokou nezaměstnaností nebo učitelky (což souvisí spíše s typem práce než dosaženým vzděláním), protože včasný návrat z mateřské dovolené významně souvisí s možností udržet si místo (Maříková 2005a, str. 29). Podobně ženy s vyšším vzděláním mají snahu i při mateřské dovolené udržet kontakt s předchozím zaměstnáním, nebo dokonce docházet do práce několikrát v týdnu. Naopak ženy s nižším vzděláním se spíše spoléhají na povinnost zaměstnavatele držet jim místo tři roky (Křížková et al. 2005, str. 40–41). To, jestli se ženě podaří udržet kontakt se zaměstnáním, ovšem závisí nejen na typu práce, ale také na ochotě zaměstnavatele. Pokud má tedy žena na výběr, většinou dochází k volbě již v okamžiku přijímání do zaměstnání. Ženy často hledají zaměstnání právě s ohledem na své budoucí mateřství, to znamená takové, které bude blízko bydliště, s možností časové flexibility nebo práce na směny, s možností kratší pracovní

doby apod. Přičemž u vysokoškolsky vzdělaných žen se tak děje na úkor plného využití jejich kvalifikace (Křížková et al. 2005, str. 41).

I když tedy stát zavádí zákonná opatření proti diskriminaci žen – matek na trhu práce, k diskriminaci přece jen může dojít touto cestou. Přesto ale existují zaměstnavatelé, kteří svým zaměstnankyním umožňují udržovat kontakt se svou prací i v době péče o dítě, a v minulé kapitole bylo ukázáno, že stát se tyto snahy snaží podporovat.

Žen, které se snaží udržet kontakt se zaměstnáním v průběhu mateřské, respektive rodičovské dovolené, je ale menšina. Podle výsledků výzkumu Harmonizace rodiny a zaměstnání 2005 udržuje kontakt se svou profesí jen 15 % respondentek (ačkoli část z nich byla na rodičovské dovolené již před legislativní změnou roku 2004, po které byla umožněna souběžná výdělečná činnost při rodičovské dovolené v neomezené výši výdělku). Z těchto žen 35 % pracovalo doma, zbytek vykonávalo práci mimo domov. Podle charakteru výdělečné činnosti asi 5 % žen pracovalo na částečný úvazek, 1,6 % na plný úvazek, 0,7 % samostatně podnikala a 7,6 % si pouze příležitostně přivydělávalo (Kuchařová 2005, str. 17; Kuchařová et al. 2006, str. 36).

Necelých 30 % žen na rodičovské dovolené, které byly s dítětem doma minimálně jeden rok, považuje za žádoucí návrat do zaměstnání do dovršení tří let věku dítěte. Do čtyř let věku dítěte je to už 82 %. Průměrný věk dítěte těchto zkoumaných žen (tedy průměrná doba, kterou respondentky strávily na rodičovské dovolené) činila 3,63 let u prvního dítěte a 3,34 roku u druhého dítěte (Kuchařová 2005, str. 15). To tedy znamená, že ženy využívají možnosti zůstat na rodičovské dovolené v délce, kterou jim stát poskytuje.

V otázkách o ideálním věku dítěte při nástupu ženy zpět do práce, které už tentokrát byly kladeny všem respondentům, nejen matkám na rodičovské dovolené, se dozvídáme, že v průměru tento věk dosahuje téměř pět let (modus potom čtyři roky). Návrat žen do zaměstnání do tří let věku dítěte uvedlo jen necelých 20 % respondentů, do čtyř let 50 % a do šesti let 87 % (tamtéž). Z toho lze usuzovat, že většina populace považuje za prospěšné pečovat o dítě i do vyššího věku, než je současně státem stanovená délka rodičovské dovolené, respektive pobírání rodičovského příspěvku.

Výzkum Harmonizace rodiny a zaměstnání také kladl otázku, proč žena zůstala na rodičovské dovolené kratší dobu, než původně plánovala. Z odpovědí jednoznačně vychází jako nejdůležitější důvod špatná finanční situace, jako druhý potom naskytnutí dobré pracovní příležitosti. Naopak déle, než bylo plánováno, zůstávaly na rodičovské dovolené ženy v případě, že se jim nepodařilo nalézt nové pracovní místo, nebo že si přály dále pečovat samy o dítě nebo o další dítě, dalším důvodem byly obtíže při sladování rodinných a profesních rolí na původně zastávaném pracovním místě. Tyto odpovědi se ale týkaly jen malého podílu dotazovaných respondentek, protože většina žen délku rodičovské dovolené přesně neplánovala (Kuchařová 2005, str. 16).

Celkově lze konstatovat, že česká společnost je stále velice konzervativní, pokud jde o způsob skloubení profesních a rodinných rolí. Možná je to i proto, že není dostatečná nabídka

variabilních forem péče o děti a že nejsou ani příliš rozšířené úpravy pracovní doby tak, aby to vyhovovalo rodičům a korespondovalo to s jejich snahou věnovat se oběma těmto světům odpovídající měrou.

Kapitola 5

Rodina, individualizace, trh práce

5.1 Svět práce a rodiny a jejich proměny

Rodina je sociální institucí, ve které došlo v průběhu let k zásadním změnám. Původní tradiční pojetí rodiny již neplatí. Místo toho se zvyšuje autonomizace žen, jejich aktivita na pracovním trhu, ustupuje význam instituce manželství a klesá počet partnerských svazků. Dalším jevem je odkládání rodičovství do vyššího věku a vzestup podílu mimomanželsky narozených dětí. V této souvislosti někteří zahraniční badatelé (například Kaufman 1999) namísto sociologie rodiny mluví o sociologii partnerského života (cit. podle Dudová, Vohlídalová 2005, str. 1).

Někteří odborníci také hovoří o krizi rodiny. Ve skutečnosti ale jde jen o změny v charakteru a uspořádání rodinných či partnerských vztahů. Tradiční patriarchální model rodiny se změnil víceméně na vztah dvou nezávislých individuí. To ale neznamená, že se rozpadají intimní vztahy a že se jedinci navzájem nepotřebují. Podle francouzského sociologa Françoise de Singlyho (2000) individualizace neznamená, že by lidé toužili po samotě, naopak, chtějí mít spíše větší počet různých vazeb namísto vazby jediné, podle něj se tedy sociální vazby neoslabují, ale multiplikují (cit. podle Dudová, Vohlídalová 2005, str. 1–2).

K posouvání sňatku do vyššího věku dnes nedochází jen kvůli potřebě ekonomického zaopatření, ale také v důsledku zodpovědnějšího výběru partnera. Mladí lidé si hledají protějšky, se kterými jim vztah vydrží co nejdéle, a to jim zabírá více času. Výběr partnera je jejich svobodnou volbou. Často také nejprve provozují tzv. manželství na zkoušku – tedy bydlí i hospodaří spolu, ale bez uzavření manželství. Toto je jedna z nejrozšířenějších forem tolik diskutovaného faktického manželství.

Dochází také ke změnám funkce rodiny. Samozřejmě, z hlediska systému byla vždy hlavní funkcí rodiny reprodukce lidského rodu. Z hlediska rodiny samotné bylo až do 19. století důležité zajišťování, udržování a přenos ekonomických statků. Dnes je z tohoto hlediska hlavní funkcí konstrukce a naplnění blízkých citových vztahů. Pravdou ale je, že došlo k oslabení širších příbuzenských vazeb. Mladé páry se osamostatňují a pokud možno nesdílí společnou domácnost s rodiči.

Opět to ovšem neznamená rozpad rodiny. Potřeba citových vztahů stále přetrvává. Výsledky výzkumu „Mladá generace 1997“ ukazují, že v České republice jsou rodina a děti pro mladé lidi jednoznačně jednou z nejvyšších životních priorit. Totéž potvrdily také výsledky výzkumu

Rodina 2001 – mladé ženy i muži shodně považují za nejdůležitější mít spolehlivého partnera a žít ve spokojeném manželství (Palonciová 2003, str. 6). Rodina se tedy udržuje na žebříčku hodnot na nejvyšších pozicích.

Proměnil se také vztah k dítěti. V nedávné době začalo být dětství v historii i sociologii považováno za specifickou kategorii. Francouzský historik Philips Ariès (1973), který se jako první v novodobé historii dětstvím zabýval, soudí, že v moderní době postupně pozornost směřovala především na dítě, takže se v rodině stalo „králem“. Tento vývoj souvisí se situací po 2. světové válce, kdy ve vyspělých zemích nastal tzv. zlatý věk rodiny.

Od 70. let 20. století se ale v souvislosti s rozšiřováním hnutí za emancipaci žen přední postavení dítěte v rodině oslabilo a práva i blaho všech členů rodiny byla postavena na stejnou úroveň (cit. podle Dudová, Vohlídalová 2005, str. 2). Individuální zájmy členů rodiny si ale nemusí protičit. Mohou být v rodině sladěny, vyžaduje to ovšem spokojenost všech členů rodiny. Tady se dostáváme k důležité myšlence Françoise de Singlyho, který se domnívá, že výchova dětí má v dnešní společnosti dva hlavní cíle – úspěch dítěte ve škole, potažmo v celém životě, a osobní rozvoj dítěte, jeho seberealizace, aby z něj vyrostlo autonomní individuum schopné žít samo se sebou v harmonii. Tento cíl ale vyžaduje „spokojené a vyrovnané jednotlivce, ne představitele daných rolí či statusů. Zaměstnanost žen a rozvod v principu nebrání pohodě dětí, ale tím, že umožňují svobodu, nezávislost a seberealizaci žen, umožňují jejich matkám skutečně naslouchat svým dětem a být jim příkladem při vytváření jejich identity“ (cit. podle Dudová, Vohlídalová 2005, str. 2–3).

Na rozdíl od Arièse se Ulrich Beck a Elisabeth Beck-Gernsheim domnívají, že i přes klesající porodnost v západních zemích od 60. let je dítě stále důležitým prvkem v rodinách. „Skrze dítě totiž dochází k uspokojování především emocionálních potřeb jejich rodičů. Motivace k tomu mít dítě je spojována s touhou po zakořenění, dodání smysluplnosti životu, po pocitech štěstí a vytvoření pevného citového pouta“ (Beck, Beck-Gernsheim 1995, cit. podle Dudová, Vohlídalová 2005, str. 3).

Rodina, respektive blízké vztahy, tedy stále hrají nezastupitelnou roli v životě jednotlivce. Na trhu práce je ale upřednostňován takový pracovník, který žádné závazky nemá – nebo má alespoň takové, které neomezují jeho pracovní nasazení, jeho výkonnost. Pokud platí ve společnosti orientace na úspěch na trhu práce, jak je zároveň možné věnovat se naplno rodině a udržování vztahů se svými blízkými? Je růst počtu singles, neformálních manželství, neúplných rodin a mimomanželsky narozených dětí opravdu výrazem individualizace? Nebo je to společnost, která jednotlivce tlačí k tomuto typu chování? Odpověď bude pravděpodobně někde mezi. Každopádně účinné skloubení zaměstnání i rodiny můžeme považovat za společný zájem všech (jak jednotlivců, tak společnosti), proto by společnost měla snahy o jeho naplnění podporovat.

I svět práce se proměnil. Podle americké socioložky A. R. Hochschild se placená práce stává stále důležitějším aspektem života a zasahuje i do soukromého života. Zaměstnavatelé ve snaze

po co největším zisku na své zaměstnance tlačí, aby pracovali stále více, a ti se tak dostávají do tzv. „time-bind“ (jakéhosi časového presu), kdy na rodinu jim zbývá stále méně času (Hochschild 2001).

Hochschild zkoumala jednu americkou společnost, ve které byla zavedena různá prorodinná opatření (jako zkrácené úvazky, flexibilní pracovní doba apod.) a zjistila, že tato opatření kupodivu nejsou využívána. Důvodem nebyly ani tak peníze, jako spíše strach ze ztráty zaměstnání. Zaměstnanci na nižších pozicích se obávali, že by ztratili pozici a pro ně důležitý příjem, zaměstnanci na vyšších pozicích zase, že by byli obviněni z nelояálnosti k zaměstnavateli. Roli tedy hraje do značné míry proklamovaná firemní kultura (Hochschild 2001).

Podle Hochschild dochází dokonce k jakémusi prohození práce a domova, v tom smyslu, že práce je místem, kde člověk tráví mnohem více času, je tam uznáván a má čas i na odpočinek. Oproti tomu domov je někdy jen dalším zaměstnáním, kde člověk musí neustále něco dělat a na odpočinek není prostor. Jedna respondentka dokonce Hochschild vypovídala, že si zažádala v práci o přesčasy, protože „čím méně je doma, tím lépe“ (Hochschild 2001, str. 38). Další respondentka zase prohlásila: „V práci si mohu dělat, co já chci. Doma musím dělat, co chtějí děti“ (Hochschild 2001, str. 186).

Práce doma (i když je to práce) není od ostatních uznávána jako práce a ani ten, kdo ji vykonává, se netěší uznání. V tomto smyslu už domov přestává být jistotou, kam člověk utíká, když se mu nedaří v práci. Navíc je práce místem navázání mnoha sociálních kontaktů, které zejména pro ženy hrají důležitou roli.

Velkým problémem, na který rodiny (i když v české společnosti jsou to stále spíše ženy) narážejí, je zajištění péče o děti. Pokud žena pracuje mimo domov, musí zajistit kvalitní péči o vlastní dítě v době své nepřítomnosti. Reskin a Padavic zmiňují, že tato starost patří mezi největší zdroj stresu pro pracující matky. Za prvé, matky sice mohou umístit dítě do některého z předškolních zařízení, často ale narážejí na problém slučitelnosti otevírací doby těchto zařízení a vlastní pracovní doby. Navíc tato zařízení neposkytují péči o nemocné dítě. Za druhé, využívat placeného hlídání dětí nebo zařízení péče o děti není levná záležitost. Za třetí, nabídka těchto zařízení bývá většinou omezená. Podle těchto autorek se ale většina odborníků shoduje, že péče o děti mimo domov není pro děti nijak škodlivá, ba naopak, děti rozvíjí sociální chování a schopnost učit se (Reskin, Padavic 1994, str. 152–153).

Všechna tři tvrzení o tom, proč umístění dítěte do některého z předškolních zařízení může matky stresovat, spatřujeme v českých podmínkách taktéž. Kuchařová zmiňuje také finanční, prostorovou a časovou dostupnost těchto zařízení. Podle ní většinou finanční nároky nejsou až takovou překážkou ve využívání zařízení péče o děti. „Jsou však v některých případech na hranici únosnosti a pro rodiny s nižšími příjmy, v nichž hraje roli i faktor prostorové dostupnosti jeslí a mateřských škol, mohou matky zvažovat poměr mezi výdělkem a náklady na zaopatření dětí v době zaměstnání“ (Kuchařová 2005, str. 11). Časová a prostorová dostupnost jsou problémem zejména na venkově. V České republice jsou dosud málo rozvinuté jakékoli alternativní formy péče o děti.

5.2 Preferenční teorie Catherine Hakim

Problematice sladění práce a rodiny se věnuje také Hakim (2000). Podle ní jsou ženy ve své volbě heterogenní a jejich volba také ovlivňuje jejich reprodukční strategie. Heterogenita volby v podstatě zahrnuje jen tři ideální typy – ženy orientované na povolání a kariéru, ženy orientované na práci v domácnosti a výchovu dítěte, třetím typem je potom tzv. adaptivní typ žen, které nějakou dobu upřednostňují kariéru, po narození dítěte se orientují na rodinu.

Hakim tvrdí, že rozdělení žen mezi těmito typy se blíží normálnímu rozdělení, tedy že nejčastěji zastoupeným typem je typ adaptivní, ostatní dva představují méně početně zastoupené extrémy. Při svém tvrzení vychází z empirických dat, která jsou ale sebrána v zemích západní Evropy a USA.

Ženy orientované na domácnost (home-centered women) akceptují rozdělení rolí v domácnosti, většinou nepracují a v celém jejich životě dávají přednost dětem a rodině. Také se starají o chod domácnosti, připravují příjemné místo pro ostatní členy rodiny, aby ti se po dni stráveném v práci měli kam vracet. Některé z nich nikdy nechodily do placeného zaměstnání, jiné pracují jen do uzavření manželství nebo narození dítěte. Do práce se potom vrací jen v extrémních případech, jako je ovdovění, rozvod nebo pracovní neschopnost manžela.

Jelikož jsou tyto ženy a priori orientované na domácnost a péči o ni a děti, do placeného zaměstnání chodí jen v případě, že to koresponduje s jejich rodinnými plány. Jedná se tedy spíše o částečné úvazky bez vysokých nároků na kvalifikaci kvůli navázání či udržení sociálních kontaktů, většinou také blízko domova. V tomto smyslu se tedy podle Hakim nedá hovořit o zaměstnání jako spíše o hobby.

Ženy orientované na domácnost jsou vlastně ženy, které v mládí pracují (a nemusí to nutně být podřadná práce, jen se nejedná o práci s dlouhodobou perspektivou růstu), jakmile se ale objeví muž-životní partner, vymění práci za rodinu, přičemž do práce se obvykle už nevrací. Hakim jako příklady k těmto ženám používá modelky, které se provdávají za bohatého muže, nebo ženy diplomatů, politiků apod., které manžel finančně zajistí a ony mu víceméně slouží na reprezentaci a podporují jeho kariérní růst.

Z hlediska státních opatření takové ženy nejčastěji slyší na ta, která jsou zaměřená na rodinu. I pokud se ocitnou v situaci, kdy je manžel opustí, častěji se spoléhají na státní dávky, než že by se vrátily do práce.

Druhým ideálním typem je typ žen orientovaných na práci (work-centered women), kam Hakim řadí i skupinu dobrovolně bezdětných žen. Jak již název napovídá, ženy orientované na práci preferují ve svém životě kariéru nebo jakoukoli aktivitu (například sport, umění, politiku apod.), která je ale jiná než děti a rodina. Některé z těchto žen mají děti, ty ale nepředstavují ústřední bod jejich života (Hakim dokonce používá přirovnání k mužům – mají děti jen jakožto výraz normality, jako víkendové hobby). Péče o děti je také ponechána na někom jiném, buď soukromé osobě, nebo veřejných zařízeních.

Rozhodnutí o preferenci kariéry před rodinným životem probíhá již v ženině mládí. Proto plánovitě věnují hodně času a energie přípravě na povolání. Na rozdíl od žen orientovaných na domácnost, které svůj život organizují podle rodiny, ženy orientované na práci naopak organizují rodinný život kolem povolání nebo jiné prioritní aktivity.

Z hlediska státních opatření podle Hakim tato skupina nejvíce využívá opatření týkající se například rovných příležitostí a nereaguje na žádná propopulační opatření.

Třetím (a také nejvíce zastoupeným) typem je typ adaptivních žen, které chtějí kombinovat práci i rodinu bez vymezení jedné jasné priority. Většinou se jedná o ženy, které si vybudovaly kariéru víceméně náhodou, neplánovaně, nemají jasně dané životní cíle – ty se jim mění podle toho, jak se jim naskytne příležitost. Často se věnují přípravě na povolání spíše jen pro jistotu, kdyby jim nevyšla možnost vdát se za někoho, kdo je finančně zajistí, nebo se rozvedly apod. Jejich životní cesty tedy do velké míry závisí na tom, jak a jestli se provdají. Pokud se provdají za bohatého muže, mohou se po svatbě vzdát kariéry, pokud za středně bohatého, pracují, aby přispěly do rodinného rozpočtu, pokud se rozvedou, vracejí se rychle do zaměstnání – na rozdíl od žen orientovaných na domácnost. Adaptují se tedy na životní situaci bez dlouhodobého plánování. Celkově je tato skupina velice vnímavá na jakýkoli typ vládních opatření.

Skupina adaptivních žen se ještě ve skutečnosti dělí na dvě podskupiny. Jedna z nich mírně upřednostňuje rodinu před prací, proto pracují spíše na částečné úvazky nebo si hledají zaměstnání zapadající do této preference (například učitelky nebo vychovatelky v mateřských školách). Druhou podskupinou je skupina žen, které zastávají vysoké pozice a nemají možnost pracovat na zkrácený úvazek, volí tedy jinou strategii, jak zkombinovat práci a rodinu – obvykle mají jen jedno dítě.

U otázky péče o děti Hakim odlišuje adaptivní typ od ostatních dvou, protože právě tento typ žen řeší nejvíce konflikt v zajištění péče. Ženy orientované na domácnost nepotřebují žádné státní dotace v tomto ohledu, protože preferují starat se o děti samy. Ženy orientované na práci zase mají jiné zájmy než péči o dítě a většinou si vydělají dost, aby si mohly zaplatit odpovídající náhradu za sebe. Oproti tomu adaptivní typ řeší nejvíce, jak má skloubit práci s finančně dostupnou, a přitom kvalitní péčí o děti (pokud možno dotovanou státem).

Hakim byla za svou teorii mnohokrát kritizována, zejména proto, že neuvažuje vliv širších společenských podmínek. Podle ní sice společenské podmínky hrají jistou roli, ale jen v tom, jak velký podíl žen se rozhodne pro kterou roli, tzn. že ženy jen berou ohled na to, v jakém společenském prostředí se nacházejí a podle toho se rozhodnou. Neuvažuje ovšem, že ne vždy je toto rozhodnutí svobodnou volbou. Podle ní svobodná volba žen je také jedinou příčinou nerovností na trhu práce, ženy si záměrně vybírají místa na nižších pozicích, protože dávají přednost rodině. Nebere tak v potaz diskriminaci na trhu práce, za což ji kritizují zejména feministky.

Také v otázce, co stojí v pozadí rozdílných životních preferencí, Hakim tvrdí, že ženy orientované na práci jsou více podobné mužům (a dokládá to různými studiemi, které zjistily, že

vydělávající ženy jsou více podobné svým manželům, zatímco ženy v domácnosti představují spíše komplement manžela). Takové tvrzení ovšem naznačuje, že mezi muži a ženami není žádný rozdíl. Společnost ale mezi muži a ženami rozlišuje, hlavně co se zaměstnanecké sféry týče.

U adaptivních žen zase dochází k rozhodování podle momentální situace rodiny, jakoby ženy ve svých volbách braly ohled jen na muže-živitele a přizpůsobovaly se svým pracovním nasazením jemu. Je tedy taková strategie opravdu volbou?

Ke zpochybnění preferenční teorie se vyjadřují například Rosemary Crompton a Fiona Harris (1998), které vychází ze srovnávacích výzkumů provedených v pěti státech Evropy (Velká Británie, Norsko, Francie, Rusko a Česká republika). Crompton a Harris polemizují s nározy Hakim v tom, že i ženy orientované na kariéru mohou pociťovat nespokojenost a často projevují potřebu kombinovat práci a rodinu. Podle jejich závěrů se spousta žen, se kterými byly prováděny hloubkové rozhovory, nemohla svobodně rozhodovat o svém povolání a zažily diskriminaci, co se postupu v práci týče.

Crompton a Harris také docházejí k závěru, že nelze ženy takto jednoduše rozdělovat podle jedné jediné charakteristiky. Žádná žena nepatří a priori do jednoho z typů životní orientace, všechny ženy řeší problematiku skloubení práce a rodiny z mnoha stran. A i kdyby se rozhodly pro jednu životní cestu, na jejich volbu mají vliv strukturální a organizační bariéry – například v podobě mužské dominance na trhu práce (Crompton, Harris 1998, str. 131).

Při pokusu o aplikaci myšlenek Hakim na českou společnost samozřejmě narážíme na problémy, jelikož výzkumy této vědkyně vycházejí ze situace ve vyspělých západních zemích. Hakim například tvrdí, že objem práce žen, měřený v hodinách vykonané práce, od druhé světové války nevzrostl. To ovšem není pravda v podmínkách české společnosti. Také využívání částečných pracovních úvazků u nás není tak rozšířené, ačkoli podle Hakim by se české ženy měly této situaci přizpůsobit a svobodně si zvolit životní dráhu.

Otázkou, která mě zajímá, je tedy, jestli se rozdělení žen podle preferencí dá spatřovat také v české společnosti. Jsou ženy, které využívají placených služeb hlídání dítěte a priori orientované na povolání a kariéru, protože zůstávají s dítětem doma jen krátkou dobu a brzy po porodu se vracejí do práce? A naopak, jsou ženy, které hlídají děti, a priori orientované na domácnost? Vybraly si takový typ práce proto, že se chtějí věnovat své rodině a cizí děti hlídají jen jako koníčka nebo kvůli navázání sociálních kontaktů?

Kapitola 6

Placené služby péče o dítě

Využívání služeb péče o dítě není historicky novodobá záležitost. Již odedávna matky řeší otázku, jak se vyrovnat s pracovní zátěží a zároveň s rolí matky. K dosažení tohoto cíle vždy volily různé prostředky, jedním z nich bylo právě najímání chův nebo dokonce kojných k malým dětem. Přitom by se daly vydělit dvě skupiny žen, které takové služby poptávaly a které pravděpodobně budou existovat ještě dnes. Jednou skupinou je skupina žen, žijící ve vyšší vrstvě společnosti, pro které mít chůvu znamenalo jistou známku luxusu a výraz jejich společenského statusu. Druhou skupinou je potom skupina žen, které musely pracovat a kterým tedy nic jiného, než najmout si někoho, kdo se jim postará o dítě v době jejich nepřítomnosti, nezbývalo.

I v dnešní době potřeba domácích služeb, nebo placených služeb péče o dítě roste. Pasleau a Schopp upozorňují, že vzhledem k tomu, že v posledních desetiletích roste počet zaměstnaných žen, rozšiřuje se model domácností se dvěma příjmy, narůstá podíl neúplných rodin a zároveň se zvyšuje poptávka po kvalitnějším životě, roste také potřeba služeb v oblasti tzv. day-to-day management, které zahrnují domácí práce, výchovu dětí, péči o staré a nemocné apod. (Pasleau, Schopp 2004, str. 435–436). Opět je potřeba si uvědomit, že tyto autorky vycházejí ze situace západních zemí, v České republice vývoj zaměstnanosti žen probíhal jinak a po roce 1989 došlo k zásadním změnám ve společnosti. To ovšem nic nemění na faktu, že i v české společnosti se vytváří poptávka po službách v této oblasti.

Jak to fungovalo v minulosti popisuje například Elizabeth Badinter ve své knize *Materská láska*, založené na francouzských reáliích. Ve Francii se hodně využívalo kojných – a nebyly to pouze ty nejvyšší vrstvy společnosti, tato skutečnost se týkala téměř všech sociálních vrstev. Jediné, v čem se tyto strategie lišily podle postavení ve společnosti, bylo, zda byly děti posílány ke kojným nebo zda si ženy braly kojné k sobě domů. V podstatě platilo, že čím nižší byl sociální původ dítěte, tím dál od domova se ocitlo (Badinter 1998, str. 48). I když se kniha Badinter zabývá tématem mateřského citu, jak sama dokládá, již v 18. století nemuselo jít o výraz nedostatku lásky k vlastním dětem. Zejména v některých sociálních skupinách se jednalo o nutnost přežití rodiny. Jelikož se rodina neobešla bez zapojení manželek do práce, těmto ženám ani nezbývalo nic jiného, než dítě odložit ke kojné.

Kojné se sháněly různým způsobem, záleželo i na sociálním postavení rodiny. Ti z méně vznešených rodin se prostě dohodli s poslíčkem na rohu ulice, nebo v den porodu sehnali v sousedství první ženu, ochotnou převzít dítě. Další variantou potom bylo obrátit se na zprostředkovatelky, které se zdržovaly na trzích nebo velkých náměstích (Badinter 1998, str. 85). V těchto zprostředkovatelkách bychom mohli spatřovat předchůdce dnešních agentur zajišťujících péči o domácnost.

Dnes jako by se tato situace vracela, i když už nejde o kojení, ale o hlídání malých dětí. Můžeme v tom ale spatřovat jistou paralelu, jde koneckonců o svěřením dítěte do rukou cizí osoby. Rozdíl je v tom, že pokud dříve byl tento zvyk rozšířen mezi všechny vrstvy obyvatel, dnes se placená soukromá péče vyskytuje jen zřídka (ačkoli výsledky z výzkumů, omezující poptávku jen na cca 5 % obyvatelstva, mohou být podhodnocené). Je samozřejmě důležité si uvědomit, že v dřívějších dobách neexistovala veřejná zařízení pro děti předškolního věku, takže v podstatě nebyla jiná možnost, než si najmout někoho, kdo se o dítě postará místo matky. Dnes sice, dá se říci, existuje více alternativ předškolní péče, jejich využívání je ale stále konzervativně zaměřeno na veřejnou síť zařízení pro děti, protože jakékoli jiné formy ještě nejsou dostatečně v české společnosti zažitě.

Další rozdíl je samozřejmě v kvalitě poskytované péče. Jestliže dříve matky kojné, ke kterým děti dávaly, často ani neznaly a nestaraly se, jak se dítě u nich má, dnes něco takového zpravidla nepřipadá v úvahu. Dnešním matkám nejde o to, aby se zbavily břemene, ale aby naopak zajistily co nejkvalitnější možnou péči pro dítě v době své nepřítomnosti a v případě, že najímanou osobu neznají a nemají ji prověřenou, snaží se alespoň dělat vše pro to, aby tomu tak nebylo.

Badinter také zmiňuje problém hlídání dětí do tří let věku v současné době, který má podle ní dva aspekty. Jeden aspekt je hmotný, čímž má na mysli nedostatek předškolních zařízení a lhostejnost státu v tomto směru něco udělat (opět se sice jedná o situaci ve Francii, v České republice se ovšem s tímto problémem potýkáme taktéž). Druhým aspektem je potom aspekt psychologický, který se týká správného výběru pečovatelky. V této souvislosti přímo klade otázku: „Jak si má být žena jistá, že jiná žena udělá pro dítě to, co pro něj nedělá matka? Dá mu přítomnost, něhu, pozornost, jaké se očekávají od ideální matky?“ (Badinter 1998, str. 259). Navíc podle psychoanalytiků je pro vývoj dítěte nejlepší výchova vlastní matky (psychoanalytici dokonce tvrdili, že ani otec matku nemůže nahradit; Badinter 1998, str. 242). Jak má tedy matka poznat, jaká pečovatelka je pro dítě nejlepší? Řeší vůbec toto dilema? Na druhou stranu, pokud matka svěří své dítě do péče jeslí, nikdo si tuto otázku neklade. U jeslí jde o důvěru v instituci a ne v konkrétní osoby, které jsou v nich zaměstnané. Jelikož je jich ale nedostatek, když se matka rozhodne jejich služeb využívat, nemá v podstatě na výběr, na rozdíl od placených pečovatelek.

Co bychom dnes mohli spatřovat jako odlišné od minulosti, je fakt, že široká veřejnost již pro tuto práci nepoužívá tak hojně název „chůva“. Jednou ze zkoumaných skupin v tomto výzkumu

byla skupina žen, vykonávajících práci v oblasti služeb pro domácnost. Jednalo se ale pouze o péči o děti, navíc většinou nešlo o ženy, které by tyto služby poskytovaly profesionálně. Je tedy velmi pravděpodobné, že jak ony samy, tak jejich zaměstnavatelky vnímají jejich povolání jinak než povolání chůvy. Ani jedna z respondentek sama sebe nenazývala chůvou, stejně jako matky, poptávající tyto služby, nemluvily o chůvě. Je možné, že název chůva se vztahuje spíše k profesi někoho, kdo se hlídáním dětí (a dost možná i alespoň příležitostným úklidem v domácnosti) zabývá na plný pracovní úvazek a má k tomu příslušnou kvalifikaci. Dalším možným vysvětlením, proč v dnešní době není tolik rozšířený výraz chůva, by mohlo být, že v mnoha lidech toto slovo vyvolává spíše představu luxusního statku a potřebu pro vyšší vrstvy společnosti. Ženy ze zkoumaného vzorku, jak již bylo popsáno v kapitole o metodologii, využívaly těchto služeb jen na dobu nezbytnou k výkonu povolání a ne jakožto výraz svého životního standardu. Daleko častěji tedy dnes zaslechneme výraz „paní na hlídání“ nebo „hlídací teta“, a to nejen ve výsledcích tohoto výzkumu, ale i obecně mezi lidmi (i například v internetových diskuzích na toto téma nebo inzerci v novinách).

Kapitola 7

Analýza rozhovorů

7.1 Práce versus rodina

Již bylo řečeno, že v české společnosti je to až na malé výjimky žena, kdo se po narození dítěte stará o rodinu a domácnost. Tento fakt se samozřejmě odrazil i v tomto výzkumu. Všechny ženy bez rozdílu vypovídaly, že jakkoli měly uspořádanou domácnost a rozdělené role v ní před narozením dítěte, po narození dítěte se vše změnilo a žena se automaticky stala pečovatelkou, muž živitelem. Je to dáno jednak konzervativností české společnosti, jednak argumentem, že muži mají vyšší platy, a proto je potřeba při rozhodování o tom, kdo nastoupí na rodičovskou dovolenou, brát ohled zejména na tento fakt. Konzervativnost české ženy potvrzují zejména názory, že by nechtěly nechat svého partnera, aby nastoupil na rodičovskou dovolenou místo nich, protože by se tak ochudily o první chvíle s dítětem. Navíc jsou přesvědčeny, že je to právě matka, kdo dokáže zajistit dítěti tu pravou výchovu v jeho nejmladším věku. Ať tak či onak, faktem zůstává, že je to ve velké většině případů žena, kdo pečuje o dítě a domácnost a právě jí se problém slučitelnosti práce a rodiny týká nejvíce. Proto se následující výsledky týkají výhradně žen.

Péče o dítě přitom není žádná jednoduchá záležitost, v porovnání s většinou zaměstnání je dokonce daleko zodpovědnější a náročnější. Už jen z toho důvodu, že dítěti je nutné věnovat se dvacet čtyři hodin denně, zatímco v zaměstnání je to třetina tohoto času. Proto by se žena, která zůstává doma s dítětem a pečuje o něj v jeho nejmladším věku, rozhodně neměla považovat za méně ceněnou než pracující člověk (ať už pracující matka, či bezdětná žena, či pracující muž), a to jak společensky, tak finančně.

Stejně teda vůbec nevím, proč se to jmenuje jako dovolená, když to teda žádná dovolená v žádném případě není. Máte méně času, než když chodíte do práce. Protože když přijдете z práce domů, tak prostě zavřete dveře a jste doma. Máte klid, máte čas a když máte to dítě, tak to nemůžete někam zavřít nebo vypnout.

Bára (26 let, 1 dítě – 20 měsíců, část týdne chodí na rekvalifikační kurz)

V České republice existuje institut rodičovské dovolené do tří let věku dítěte (ovšem s možností pobírat rodičovský příspěvek až do čtyř let věku dítěte). Ne všechny ženy ale tuto možnost

využívají. Existují matky, které by se rády již v průběhu prvních tří let života dítěte na krátkou část týdne vrátily do zaměstnání, stojí tudíž před těžkým rozhodnutím, jak nejlépe zajistit svému dítěti péči po dobu nutnou k výkonu práce. Jiné naopak preferují vlastní péči o dítě v jeho nejmladším věku. Ať tak či tak, stát by měl umožnit všem matkám stejně, ať se mohou svobodně rozhodnout, jaký typ péče svému dítěti zajistí a aby pro ty, které plánují návrat do zaměstnání, kombinace práce a rodiny nepředstavovala žádnou zásadní překážku.

7.1.1 Ne/přítomnost dítěte u matky jako dělicí prvek mezi zkoumanými skupinami žen

Již ze samotného výběru respondentek vychází logické a samozřejmé rozdělení žen do dvou skupin. Jedna z nich je přesvědčena, že péče matky o dítě v prvních letech jeho života je nezbytná a matka je pro dítě nenahraditelná. Druhá skupina žen naopak není přesvědčena o správnosti trávení 100 % času s dítětem a na nějakou dobu odchází do práce. Znamená to ale, že by tyto dvě skupiny matek měly odlišný postoj k dítěti i k práci? Ne tak úplně. Důležitým dělicím prvkem mezi těmito dvěma skupinami je spíše míra spokojenosti a seberealizace v trávení času s dítětem a trávení času mimo domov (v nepřítomnosti dítěte). Neznamená to ale, že by matky, které pracují mimo domov, nechtěly pečovat o své děti a nechaly se zcela zastoupit cizím člověkem.

Například Hanka je pracující matka, má osmnáctiměsíční dítě a právě čeká druhé. Po devíti měsících od narození dítěte se rozhodla jít do práce na dva dny v týdnu, protože potřebuje stále něco dělat, být aktivní a realizovat se i v něčem jiném, než jen v péči o dítě či domácnost. Stejně jako matky, které do práce nechodí a zůstávají s dítětem doma je ale přesvědčena o nenahraditelnosti matky v prvních letech života dítěte. Je pozitivní, pokud se s matkou na péči o dítě podílí i otec, i tak je ale matka nezastupitelná.

Já mám kamarádky třeba, které i začaly pracovat, poměrně si myslím, hodně brzo. S téma dětma, třeba, který už teď chodí na čtyři, na pět dní do práce. A mám pocit, že se o to ochuzují, že je to třeba důležitý a třeba ta jedna, ta chodí kvůli financím, že oni splácí nějakou hypotéku, ale přesto si myslím, že tam je právě třeba role toho otce, nebo toho partnera. Že už vnímá jakoby díl té zodpovědnosti. A přece je mi to líto, že tak jakoby ty ženy se o to ochuzují, ale třeba to tak necítí, já to cítím jinak, takže tohle je hodně subjektivní.

Hanka (29 let, 1 dítě – 18 měsíců, těhotná, část týdne pracuje mimo domov)

Ve zkoumaném vzorku tedy nešlo o matky, které naprosto upřednostňují práci před rodinou, spíše se snaží tyto dva světy nějakým účinným způsobem skloubit dohromady. Lidský život se nedá jednoznačně rozdělit do dvou rozdílných, vzájemně neslučitelných světů – světa práce a světa rodiny, i když teoretikové se o to přou. Hakim tvrdí, že tyto světy jsou vzájemně neslučitelné a matky si jen vybírají, kterému z nich dají své preference. Hochschild se naopak domnívá, že se prolínají, v určitých případech dokonce dochází k prohození těchto dvou světů. V případě tohoto výzkumu se ale jednoznačné rozdělení světa práce a světa rodiny přijmout

nedá, protože právě skupina žen, které pečují o své vlastní, a zároveň cizí dítě, tím tyto dva světy naprosto propojuje.

Všechny matky v okamžiku, kdy se stanou matkami, musí řešit problém, jak skloubit rodinu a zároveň práci, a všechny se snaží co nejefektivněji tyto dva světy sloučit. Ať už naprostým propojením (jako to dělají matky, které se starají jiným matkám o dítě) nebo oddělením pracovního a rodinného času (jako to dělají matky, které pracují doma nebo samostatně podnikají a nemají problém s přítomností dítěte na pracovišti) nebo úplně oddělením času i prostoru (jako matky, které pracují mimo domov).

Pavla ve svém výroku popisuje, jak se naprosto změní situace páru po tom, co se narodí dítě a jaká je to zátěž zejména pro matku. I tak je ale jasná snaha nezaměřit se pouze na dítě, ale pokusit se tuto nově nastalou situaci skloubit i s ostatními aktivitami.

Prostě ženská, která prostě pracovala jak já v bance dlouhá léta a dostane se najednou k takovémuhle malému uzlíčku, vřeštícímu, hladovému, pokakanému a nevíte, co s tím, takže to je opravdu velká změna a ona to pak hodně pocítí ta rodina, utrpí a když chce někdo tím dítětem něco zachránit, tak je to spíš opačně. Když vztah třeba nefunguje, tak pořád nefunguje. Když vztah funguje, tak se musí docela dlouho hledat taková ta střední cesta zlatá, jak to všechno vyvážit, abych skloubila rodinu, manžela, dítě, všechny ostatní povinnosti a abyste si zachovala i ten volnej prostor sama pro sebe.

Pavla (32 let, 1 dítě – 21 měsíců, věnuje se hlídání dětí)

Jasnější rozdělení spočívá v míře, s jakou je matka schopná věnovat se pouze dítěti a péči o domácnost a rodinu. Některé matky tato nově nabytá role po narození dítě plně neuspokojuje a potřebují občas i jiné aktivity, při kterých nemusí řešit přítomnost dítěte. Jakožto dva rozdílné světy bychom tedy mohli spíše vnímat tzv. dětský a dospělý svět.

Do dětského světa patří veškerý čas trávený s dítětem, péče o něj, komunikace s ním i čas na hrátky. Do světa dospělých patří veškerá komunikace s jinými dospělými lidmi, u které většinou dítě není přítomné a kde matka vykonává naprosto jinou činnost než ve světě dětí. Matky, které pracují mimo domov, mají tyto dva světy naprosto oddělené. Naopak matky, které se věnují hlídání dítěte jakožto dočasné práci po narození dítěte, v dětském světě spojují péči o dítě s pracovním světem, ve světě dospělých jim potom zůstávají obvyklé volnočasové aktivity a komunikace s jinými dospělými lidmi.

Tyto dva světy jsou světy, které se navzájem neslučují. Děti si žijí v dětském světě a nepronikají do světa dospělých. Stejně tak dospělí většinou hájí svůj vlastní svět před dětmi, proto ještě stále existuje spousta míst, kam ani děti nemají přístup.

A není to součást života si myslím úplně. Například mě strašně překvapilo, úplně až vyděsilo, že malý dítě nesmí na promoci, to mě úplně vyděsilo, to jsem říkala: „To snad není možný přeci, tak co, když to dítě zakřičí, tak co se stane, všichni jsme byli děti.“ A nevím, to mě strašně překvapilo, že se to takhle bere, že jsou určitý místa, kam děti nesměj, a nevím, proč prostě by

tam nemohly... nerozumím tomu. Protože si myslím, že se pohlíží, že ty děti jsou, nevím jak, ale odsouvány někdy. A ta promoce – to mě fakt překvapilo i naštvalo.

Silva (26 let, 1 dítě – 3 roky, věnuje se hlídání dětí)

V momentě, kdy se ženě narodí dítě, se naprosto změní její život, do kterého tak najednou pronikne svět dítěte se vším, co péče o něj a komunikace s ním obnáší. V nejranějším věku dítěte tráví matka většinu času doma a zároveň omezuje aktivity, které měla před narozením dítěte a které patří do světa dospělých. Ne všechny matky se ale s touto změnou vyrovnají a vyvázání ze světa dospělých jim může často působit potíže. Pro mnohé matky je péče o dítě a domácnost rutina a stereotyp, která nikam nerozvíjí jejich znalosti, proto potřebují určitou dobu strávit i mimo domov. Na potřebě odpočinku od tohoto stereotypu se shodují všechny dotázané matky, liší se ovšem v jeho míře a v místě, které jim slouží jakožto místo odpočinku. Někomu stačí na odpočinek koníček, tedy jen činnost na několik málo hodin týdně. Jinému zase čas strávený ve společnosti dospělých lidí a delší dobu.

Odpočinek mimo domov není nic, co by ubližovalo dítěti, ba naopak, pro dítě je daleko horší, pokud jeho matka nebude spokojená a bude s ním doma proti své vůli, než když ho na nějaký čas opustí, aby načerpala sílu někde jinde a vrátila se psychicky odpočatá. Proto nelze jednoznačně matku odsoudit za to, že nezůstane s dítětem doma tři nebo čtyři roky a že má i jiné aktivity. Každá matka potřebuje různou dobu na odpočinek a různou aktivitu. Některé matky jako odpočinek od světa dítěte volí návrat do zaměstnání, ovšem na kratší dobu než před narozením dítěte, tak, aby se daly skloubit oba světy a žena mezi nimi nemusela volit jen jeden z nich.

Mně už prostě po několika tejdnech přišlo, že to je hrozně, jak se říká na palici, že to je pořád jedno a to samý, je to ubíjející. A mně přišlo, že já tak trošku degeneruju tady v tom, takže já jsem se do té práce vracela i z toho důvodu, že právě jsem nechtěla být taková ta matka u plotny, uhoněná, upachtěná, která se opravdu jenom baví o tom, co uvaří k večeři a o kolik zase to dítě ztloustlo a o kolik vyrostlo a takový, ačkoliv ho mám strašně ráda, tak říkám, že ty dva dny v tejdnu jsou pro mě úplně ideál, kdy opravdu se dá skloubit i ta domácnost i ta práce, na víc dnů bych třeba nechodila, to už by mi přišlo strašně náročný...

Renata (33 let, 1 dítě – dva a půl roku, část týdne pracuje mimo domov)

Některé matky dokonce mluví až o izolaci žen na mateřské dovolené. V okamžiku, kdy se do rodiny narodí dítě, je to ve většině případů právě žena, kdo zůstává s dítětem doma. Najednou se jí naprosto změní celý život, negativem toho ale je, že je na to v podstatě sama. Manžel totiž ani v tom nejmladším věku dítěte nemůže přerušit pracovní nasazení, naopak, jak již také bylo řečeno, spíše ho zdvojnásobuje. Proto je pro matky důležité, aby tento pocit nějak odbouraly. Řešením je i setkávání matek s podobnými problémy, jako je to možné například v mateřských centrech. Takových institucí je ale v České republice stále málo a jiných alternativ také moc neexistuje.

Že opravdu, když ta matka má kam jít, má si s kým promluvit, je v nějakém kruhu, kde jsou stejný maminy, mají stejné problémy, tak já si myslím, že spíš ten problém, že to ty ženy tak cejtěj a pak to odloučení od té společnosti. Takový, najednou z toho vypadnete. Najednou máte úplně jiný starosti a jste v tom jakoby sama. Ten manžel je v práci, většinou musí být v práci. A třeba i dlouho v práci, to znamená, že jste v tom opravdu sama. Právě proto si myslím, že tohle to je důležitý.

Hanka (29 let, 1 dítě – 18 měsíců, těhotná, část týdne pracuje mimo domov)

To, že některé matky potřebují odpočinek od dětského světa v podobě návratu do zaměstnání, ale neznámá, že by se tento závěr měl jakkoli zobecňovat na všechny ženy. V tomto rozhodnutí hraje velkou roli vztah k práci, jak bude ještě rozvedeno v dalších kapitolách. Záleží vždy na jednotlivé matce, jak ona svůj odpočinek vnímá. Nelze všeobecně říci, že každá matka potřebuje odpočinek a měla by nastoupit do zaměstnání. Některé matky to vnímají jako tlak společnosti, která jednotlivce tlačí k neustálé ekonomické aktivitě. Matky, které se rozhodly pečovat o děti, nemají potřebu utíkat někam od péče o domácnost. Pokud už ano, stačí jim realizovat se v nějakém koníčku (například vyrazit do přírody, nebo prostě mezi přáteli). Podmínkou většinou je nepřítomnost dítěte, jak matky samy říkají, potřebují na chvíli „vypnout“.

No, mně někdy stačí, když mě nechají samotnou, když po mně nikdo nic nechce, ale je ticho. Ale jako různý. Jako, když si mám opravdu odpočinout, tak málokdy se mi stane, že si odpočinu v přítomnosti svojí rodiny teďko. Dřív to tak třeba bejvalo, ale teď zase tak ne. A tak buďto, že jsem sama a nebo to, že jedu hrát a tam se odreaguju... Takže buď ta muzika a nebo to, když mi dají všichni pokoj na chvíli a jsem sama.

Fany (26 let, 1 dítě – 2 roky, věnuje se hlídání dětí)

V těchto dvou světech, které se matky po narození dítěte snaží skloubit co nejvíce, dochází k velice důležitému dobití energie, která je potřeba na jeden i druhý svět. Tedy, když je matka doma s dítětem, odpočívá od rutiny v práci a naplno si užívá přítomnost dítěte. Tím, že má i jinou aktivitu kromě dítěte, se dokáže daleko více soustředit na čas strávený s dítětem a na dítě se daleko víc těší. Tento fakt hraje roli v rozhodování matek, jestli se ještě v průběhu rodičovské dovolené vrátit do zaměstnání nebo ne. Rozhodovací proces určitě není jednoduchý a na matky může působit stresově. Pokud je ale domácí péče neuspokojuje a svět dospělých jim chybí, je pro ně i pro dítě výhodnější návrat do zaměstnání, protože čas strávený s dítětem je potom vyplněn kvalitněji.

Dobíjení energií funguje i opačným směrem. Když jde matka do práce, nebo kamkoli jinam mimo domov, odpočívá od rutiny v domácnosti. Stejně jako v případě daleko větší aktivity doma, i v práci je matka daleko aktivnější, pokud má od ní nějaký čas na odpočinek. Obojí ale musí být ve vyhovujícím časovém poměru. Pokud by práce bylo více než rodiny, a naopak, matky by spokojené nebyly. Tento fakt by mohl hrát ve prospěch zaměstnávání žen s malými dětmi na částečné úvazky, mohl by tudíž být určitým signálem pro zaměstnavatele.

Protože já mám takový pocit, a to jsem si i ověřila, že vlastně ty matky na té mateřské jsou jako výkonnější. To je hodně zajímavý fakt, prostě jsou výkonnější. Což i třeba v tom mém případě já cítím, že je tam větší takový ten entusiasmus a elán. Chuť do té práce, proto ta práce se dělá jinak, možná právě proto, že člověk ví nějak podvědomě, že ty ostatní dny stráví jinak a není to přece jenom od pondělí až do pátku a o nějakých stereotypech. Že si myslím, že na těch výsledcích je to znát. A slyšela jsem to teda už několikrát tento názor, takže to mohu potvrdit.

Hanka (29 let, 1 dítě – 18 měsíců, těhotná, část týdne pracuje mimo domov)

Nejdůležitější kategorií se tedy ukázala spokojenost. Spokojenost matky i dítěte. Pokud tato bude zajištěna, pak ani matka, ani dítě nebudou strádat. Matky se samozřejmě své vlastní spokojenosti i spokojenosti dítěte snaží dosáhnout v podmínkách, ve kterých žijí. Není to tedy tak, že by momentálně byly bez výhrad spokojené, jistě existují mezery v oblasti státní politiky, které by jim mohly pomoci.

Ohledně spokojenosti matek je velmi důležité uvědomit si vazbu na spokojenost dítěte. Matky, které se rozhodnou pro návrat do zaměstnání v průběhu rodičovské dovolené, to nedělají jen pro sebe. Jde jim především o to, aby bylo spokojené jejich dítě. A to určitě nezajistí tím, že budou proti své vůli dělat něco, co je společností ceněno jako žádoucí. Tím se opět dostáváme k myšlence de Singlyho, že jediné seberealizovaná a spokojená matka dokáže svému dítěti být příkladem při vytváření identity a vychovat z něj autonomního a spokojeného jedince (cit. podle Dudová, Vohlídalová 2005, str. 2–3).

7.1.2 Vztah k dítěti

Jak tedy tyto dvě skupiny žen, které se liší tím, do jaké míry jsou spokojené doma s dítětem a které místo odpočinku zvolí jakožto místo dobytí nezbytné energie, vnímají svůj vztah k dítěti a zároveň k práci? Je možné vysledovat určité typy žen podle jejich vztahu k dítěti či práci?

Bez ohledu na jakékoli rozdělení matek podle míry jejich ekonomické aktivity, pro všechny ženy představuje dítě smysl života, proto ho mají. Dítě dává také novou náplň vztahu, který by jinak vyžadoval daleko více energie na udržení, než když je pár spojen společnou zodpovědností za zplozeného potomka. Při otázkách ohledně toho, jestli by si respondentky dokázaly představit, že by zůstaly bezdětné, zcela logicky všechny odpovídaly, že ne. Právě proto, že dítě je smyslem jejich života, je to to, co si přály a za nic by ho nevyměnily.

Než dojde k naplnění reprodukčních plánů, je samozřejmě potřeba být finančně zajištěn. Nejčastěji bývá zmiňována bytová situace, protože byt je to, co pár nejvíce potřebuje k tomu, aby mohl na svět přivést nového člověka. Bez všeho ostatního se dá přežít, pokud pár dítě opravdu chce a je alespoň do jisté míry finančně zajištěn, na jiné překážky ohled nebere.

Dítě je pro každou ženu od momentu, kdy se narodí, středem jejího života. I matky, které se rozhodly nezůstávat doma s dítětem a samostatně o něj pečovat do jeho tří let, se domnívají, že v prvních letech života dítěte je vlastní matka nenahraditelná (v některých případech dokonce

nenahraditelná i vlastním otcem) a že jen matka ví, co dítě potřebuje. Také se nechtějí ochudit o první chvílky s dítětem. Jejich názor je takový, že když už jednou dítě porodily, tak se mu mají věnovat, kdyby jim šlo jen o kariéru, tak by dítě nemusely mít vůbec. Proto i když se v průběhu prvních třech let života vrací do zaměstnání, mají určitou hranici, kterou by nepřekročily, aby si zároveň užily i dítě. Například Jarka si zvyšuje odborné vzdělání a chodí do práce jen na část týdne. Zároveň se ale věnuje dítěti, i když to už také chodí do školky. I tak ale Jarka nechce ještě nastoupit na plný úvazek, aby si dítě užila, dokud je malé.

Já si myslím, že když mám tu školu, tak když si to představím bez té školy, tak těch dvacet hodin je strop. Víc bych nešla. Protože bych měla pocit, že už ho nestíhám, že prostě měla bych výčitky svědomí, že na něho nemám dost času. To s tou školou mám výčitky svědomí. Teď je mám. Ale od toho ledna, to už se bude zkracovat ten úvazek. Ale prostě si říkám, že když jsem si to dítě pořídila, tak mám vůči němu závazky a že to je to, že se mu člověk musí věnovat. Ale ne, že musí, ale že chce.

Jarka (33 let, 1 dítě – 4 roky, část týdne pracuje mimo domov)

Z tohoto důvodu by si také matky nedokázaly představit, že by na rodičovskou dovolenou místo nich nastoupil otec dítěte. Znamenalo by to pro ně ochuzení o první chvílky s dítětem, kdy se dítě vyvíjí pod jejich vlivem. I když některé matky si dokázaly teoreticky představit, že by manžel zvládl péči o dítě, většinou podotkly, že by tím ale utrpěl rodinný rozpočet, takže takovou možnost vyloučily.

V minulé kapitole již bylo uvedeno, že nejdůležitější je zajistit spokojenost dítěte, která se váže na spokojenost matky. Spokojenost dítěte se podle všech nezajistí tím, že s ním matka bude trávit 24 hodin denně. Proto některé matky zajišťují svému dítěti péči cizí osoby. Jiné ale upřednostňují vlastní celodenní péči o dítě, protože je to jejich vlastní přání. Jakmile mají dítě, chtějí si ho naplno užít, v mnohých případech je to jen jednou nebo dvakrát za život, zatímco příležitost pracovat mimo domov a mimo dosah dítěte budou mít v podstatě celý zbytek života. Není proto také problém hlídat i další děti kromě toho vlastního.

Trochu radikálnější je v tomto ohledu Nina, která se věnuje hlídání dětí. Ta je názoru, že by matka vůbec v prvních letech života dítěte neměla dítě svěřovat cizí osobě, protože jen matka dítěti může dát to, co potřebuje.

...myslím si, že ta ženská, když už si to dítě pořizuje, tak by s ním měla bejt doma, měla by s ním prožívat to dětství, tu výchovu a všechno, neměla by si pořizovat chůvy a hned, jak porodí, že ho odloží a jde zase dál dělat tu kariéru. S tím vůbec nesouhlasím, protože to dítě ze začátku tu mámu ze začátku samozřejmě nejvíc potřebuje. Pak, když už chodí do školky nebo do školy, tak ta máma, samozřejmě je to hlavní, to nejdůležitější, ale to jako, když to dítě se v noci probouzí, nebo přes den, když vás potřebuje, nakojit, nakrmit, nebo něco, tak ta chůva prostě, ta tam nepatří prostě. To si fakt myslím, že ne.

Nina (26 let, 1 dítě – 11 měsíců, věnuje se hlídání dětí)

Ani ona ovšem neodsuzuje pracující matky. Naopak, i ona sama si našla práci během rodičovské dovolené. Nejen, že se věnuje hlídání cizích dětí, ale ještě si přivydělává obchodem na internetu, což je práce, kterou je možno vykonávat doma a ve volném čase. Sama dokonce začala pracovat ihned po narození dítěte, brzy ale zjistila, že to není to pravé. K tomu je ovšem potřeba podotknout, že na rozdíl od druhé skupiny zkoumaných matek ona měla tu výhodu, že jí dítě hlídala její matka, a kdykoli bylo potřeba, přijela i s dítětem za ní. Neodsuzuje tedy fakt, že matky pracují, jako spíše fakt, že matky svěří své dítě cizí osobě. S tím nesouhlasí a sama by to neudělala. Ostatně k otázce, jestli je ve společnosti více ceněná žena, která se věnuje dětem, nebo žena, která pracuje, se vyjadřuje celkem pozitivně směrem k matkám, které ani nejsou v práci více než doma, ale ani které jsou doma neustále.

...maminka, která si pořídí dítě a jde do práce a dítě je prostě doma s někým a ona furt pracuje, tak to si myslím, že to správný není. To si nemusela pořizovat to dítě a mohla chodit do té práce. Ta maminka, která je doma a částečně jako si přivydělává, něco pro sebe dělá, nemusí pracovat, může chodit do školy, vzdělávat se, že jo, tak to si myslím, že je to správný, že člověk by měl někam směřovat a někam pokračovat. No a ta maminka, která je doma a je to pro ní všechno jenom být doma a vařit a nakoupit a vyžehlit a prostě uklidit, já nevím, já si myslím, že nic víc jako nemá, že by měla dělat i něco pro sebe, no. Já si myslím, že v dnešní době je víc oceněná ta maminka, která se stará, i k tomu něco dělá.

Nina (26 let, 1 dítě – 11 měsíců, věnuje se hlídání dětí)

Je to ale opravdu tak, že jen matka může zajistit správný vývoj dítěte? Gudrun Cyprian se zabývala otázkou péče o nejmenší děti a ve svém příspěvku na konferenci „Rodinná politika jako nástroj prevence sociálního vyloučení“ dochází k závěru, že není jednoznačně pravdivá domněnka o zajištění blaha a správného vývoje dítěte pouze vlastní matkou. Cyprian vychází z výzkumů prováděných dlouhodobě americkým institutem, který se také věnoval otázkám působení tzv. „non-maternal care“, tzn. jakákoli forma péče o děti jinou osobou nebo institucí, než je vlastní matka. Podle těchto studií vše závisí na vývoji dítěte v rodině, a pokud je tento vývoj správný a dítěti prospěšný, péče mimo domov mu nijak neuškodí. Naopak, pokud je dítě doma frustrované, necítí oporu a jistotu ve svých rodičích, pak se nebude vyvíjet správně ani v domácí péči, ani v jiné (Cyprian 2005).

Roli ale samozřejmě hraje i charakter této „non-maternal care“, jako je věk nástupu dítěte do cizí péče, změna pojetí péče, týdenní délka trvání/počet hodin v péči (30 hodin jako horní hranice) a kvalita péče (vzdělání personálu, vychovatelský klíč, individualizované chování vychovatele a zprostředkování emocionální jistoty, vytvoření denního programu, motivační potenciál atd.; Cyprian 2005, str. 59).

Celkovým závěrem je konstatování, že využívání mimorodinné péče není nic negativního a neovlivní to správný vývoj dítěte, pokud rodina dítěte funguje tak, jak má. Podle Cyprian „rodina zůstává srdcem socializace a rodiče pro ni potřebují zdroje: čas, dostatečné materiální zaopatření, motivaci pro práci s dítětem a znalost specifických dopadů obou forem péče“ (Cyprian 2005, str. 60), tedy jak péče v rodině, tak péče mimorodinné. Rozhodující úlohu

přítom hraje kvalita zvolené péče. A tu se právě matky, které pracují mimo domov, či prostě za nepřítomnosti dítěte, snaží maximálně zajistit.

Co se týče věkové hranice, kdy matka může odejít od dítěte nebo také kdy je dítě schopno začlenit se do kolektivu, v tom se matky neshodují. Každá má jiný názor na délku setrvání doma v péči o dítě. V čem se ale shodují, je, že není v pořádku po krátké době strávené péčí o dítě nastoupit do zaměstnání rovnou na plný úvazek. Matkám ve skutečnosti ani po třech letech úplně nevyhovuje nástup na plný úvazek. Daleko lepší řešení by pro ně bylo, kdyby měly možnost nástupu do zaměstnání kdykoli, když mají potřebu, a postupně si úvazek zvyšovaly. I když už dítě vstoupí do věku, kdy je možné ho umístit do školky, matky by preferovaly umístit ho tam jen na část dne (a po tuto část dne jít do práce).

Já myslím, že je to každý věc. Ale ono se říká, že tomu dítěti se vlastně buduje osobnost, během těch tří let, jsou důležitý pro to dítě, tam vlastně vzniká i to, jaký to bude člověk. Do tří let to dítě potřebuje matku, já si myslím, že je to třeba dobrý být s tím dítětem doma tři roky. Ale tak si myslím, že aspoň ten rok. Třeba když jde někdo po roce do práce, ale ne třeba na plný úvazek, na nějaký částečný, na pár dní v týdnu, tak to tak hrozný není, když ta matka ví, že jinak by byla doma nervozní, nebo vzteklá. Prostě každou maminku to nebaví si s tím dítětem hrát a šišlat na něho. Tak to je pochopitelný. Ale myslím, že když jde někdo po půl roce do práce, že je to fakt brzo. Že nevím, myslím, že je to fakt brzo. Myslím, že minimálně rok. A jinak si myslím, že pokud to jde, tak co nejdýl by s tím dítětem měla být doma. Protože ta matka, ta mu dá nejmíc.

Bára (26 let, 1 dítě – 20 měsíců, část týdne chodí na rekvalifikační kurz)

Pro děti je naopak pozitivní, když nějakou část dne stráví i s někým jiným, aby si zvykaly na nepřítomnost matky, které stejně budou muset dříve nebo později čelit. A v jakém věku záleží na osobnosti dítěte, každé je individuální. V této, dá se říci, adaptační fázi ale matky stále nechtějí pracovat na plný úvazek, chtějí počkat, než si dítě zvykne, a teprve potom nastoupit na plný úvazek. Některé matky chtějí dokonce počkat až do doby, kdy půjde dítě do školy. Až teprve když uvidí, že i školu dítě zvládá bez problémů, je ten správný čas na plnohodnotný návrat na trh práce. I po dobu od tří až čtyř let do školního věku ale hodlají své dítě umístit do předškolního zařízení, aby si navyklo na kolektiv. Kdy přesně ho tam umístí, je ale individuální, jak již bylo řečeno.

Protože mi právě přijde, že čím potom on už je starší, tím tu společnost dětí vyhledává, do dvou let ho vůbec nějaký děti nezajímaly, teď už pomalu vidím, že už jako by si chtěl hrát, že už ho zajímají, že kouká, jak to hrajou, opakuje to po nich, dělá tu hru jako oni. A myslím si, že pak od těch tří let už bude chtít ty děti vyhledávat, že už si s nima bude chtít hrát, že už ho to nebude bavit hrát si sám nebo jenom se mnou, že prostě ty děti bude chtít, tak proto si myslím, že od těch tří čtyř let by ty děti měly do toho kolektivu. Už z toho jejich vlastního popudu, že už tam jako chtějí, do té doby, že ne. Většinou třeba, když jsme byli na pískovišti, tak většinou třeba kouká na děti, ale nic jim nepůjčí, nehraje si s nima, nehoní se, vůbec spolu ani nekomunikovali,

tak v tom případě mi přijde zbytečné, aby ho vodili do školky jenom kvůli tomu, aby tam byl mezi dětma, když on z toho ještě rozum nemá, nechce to. Ale když od těch tří čtyř let to bude vyloženě sám chtít, potřebovat, tak proč ne, že jo. Já si myslím, že to je vyloženě jenom kvůli němu, z těch jeho potřeb to tak nějak vyplývá.

Renata (33 let, 1 dítě – 2 a půl roku, část týdne pracuje mimo domov)

Podle výpovědí respondentek je celkem jasné, že vztah k dítěti matky nijak zásadně nerozděluje do skupin, dítě je stejně důležité pro kteroukoli matku. Je to opět pouze ono rozdělení na dětský a dospělý svět a míra, s jakou jsou matky schopné trávit čas v každém z nich, co je dělícím prvkem mezi těmito dvěma skupinami žen.

7.1.3 Důvody matek s malými dětmi k zapojení do práce

Již bylo několikrát zmíněno, že ne všechny matky vydrží doma s dítětem celé tři roky a mají občas potřebu realizovat se i jinde než v péči o rodinu a domácnost. Pro některé matky tuto realizaci představuje právě návrat do práce. Jaké jsou tedy přesné důvody toho, že se matka rozhodne vrátit ještě v průběhu rodičovské dovolené zpět do zaměstnání? A jaké jsou naopak důvody toho, že jiným matkám vyhovuje zůstat doma a pečovat celodenně o dítě?

Některé matky chodí do práce, protože je to pro ně zpestření od stereotypu doma s dítětem. Nemusí přitom jít o seberealizaci v té konkrétní práci, prostě jen o to, že se na chvíli dostanou ven a nějak aktivně využijí čas, po který zůstávají s dítětem na rodičovské dovolené.

Pro jiné matky představuje práce důležitou životní hodnotu, i po narození dítěte pokračují ve svém oboru, i když s nižším nasazením a často i na jiné pozici – takové, která nezasahuje do rodinného života a která nechává prostor pro péči o dítě (které je neméně důležité pro všechny ženy). Většinou se tedy jedná o práci jen na částečný úvazek, na plný úvazek tyto matky nastoupit nechtějí, aby se nepřipravily o výchovu dítěte. Takto tedy může vypadat odpověď na otázku, proč se matka rozhodla pro návrat do zaměstnání ještě před uplynutím tří let od narození dítěte:

V podstatě kvůli seberealizaci a kvůli tomu, abych byla mezi lidma. Protože mne to příšerně ubíjelo. To, že člověk je jenom s tím dítětem... Ale teď chodím do práce jenom na dva dny v týdnu. A to si myslím, že je v současné době pro mne i pro manžela jako ta hranice přes kterou nechci jít. Je to občas tak, že si nějakou práci přinesu domů, ale dělám to třeba jenom večer, když už syn spí. Ale nechci bejt na celej úvazek zaměstnaná, protože si to chci užít jako.

Dana (42 let, 1 dítě – 27 měsíců, část týdne pracuje mimo domov)

Finanční situace přitom nehraje až takovou roli, tyto matky to nedělají kvůli penězům, ale opravdu kvůli seberealizaci a naplnění času také něčím jiným než péčí o dítě. Péče o dítě a domácnost totiž může být pocíťována jako nedostatečně ohodnocená, jak celkově společností,

tak přímo vlastní rodinou. Proto tyto matky potřebují pocít, že mohou dělat i něco jiného, v čem jsou dobré.

Já to potřebuju tu práci, potřebuju takové to „jseš dobrá, pomohla jsi jim“. Protože mě ta jakoby matka neuspokojuje. Já třeba nemám zpětnou vazbu v ničem, že něco dělám dobře. Protože můj manžel zásadně nechválí. Takže ten mi nikdy neřekne třeba jako, jako třeba jídlo pochválí, to jo. Ale co se týká dítěte, ten nepochválí nikdy nic. Že třeba Honzík mluvil, uměl spoustu básniček a to, tak on to prostě neumí pochválit. A u nich se to i v rodině bere jako samozřejmost, všechno, co se týká matky, tak je samozřejmé prostě. Takže já jsem potřebovala, potřebuju to od těch cizích lidí, pomohla jste mi, fajn. To já potřebuju.

Jarka (33 let, 1 dítě – 4 roky, část týdne pracuje mimo domov)

Kromě vlastní seberealizace je častým důvodem pro návrat matky do práce v průběhu rodičovské dovolené udržování kontaktů nezbytných pro výkon práce. Pro některá zaměstnání je důležité udržovat návaznost a sledovat vývoj trhu. Přerušování kariéry na tři až čtyři roky by znamenalo ztrátu přehledu o situaci v daném oboru, na kterou by se jen těžko navazovalo.

Já prostě nemůžu tři roky nic nedělat, to nejde, protože ta moje práce je o kontaktech, já musím třeba neustále navazovat nějaký kontakty a nebo tu práci dělat s tím, že nemůžu si dovolit říct, já teď nepracuju, zavolejte mi za tři roky. Protože mi nezavolá.

Ivana (33 let, 1 dítě – 2 a půl roku, část týdne pracuje – doma, ovšem za nepřítomnosti dítěte)

Pro některé ženy je práce seberealizace a chtějí udržovat kontakt se svým zaměstnáním i v průběhu rodičovské dovolené. K rozhodnutí o tomto kroku přispívá i finanční situace po narození dítěte. Mladé páry často splácejí půjčky, investují peníze do koupě či rekonstrukce bytu apod., po narození dítěte tedy rodina přichází o jeden z příjmů. Proto pokud matka má možnost jít do práce na část týdne tak, aby se to nijak nepodepsalo na dítěti, zvolí tuto možnost, jak přispět do rodinného rozpočtu. Výdělek ale matky nepoužívají pouze na zabezpečení rodiny, zmiňují i udržení určitého standardu a použití pro dítě, aby se mělo dobře. Matky, které pracují mimo domov a využívají služeb placené péče o dítě se ale shodují, že čas věnovaný práci i v rodině musí být v určitém poměru, vyhovujícím potřebám dítěte, jak shrnuje například Renata.

Je důležitá samozřejmě práce, protože mi to dává to zabezpečení finanční, sice ono hodně lidí říká, že peníze nejsou důležitý, oni jsou důležitý, když ty peníze máte, tak tomu dítěti můžete dát taky spoustu věcí. Já to potom vidím v tý škole, když jsou tam třeba děti, co mají nový mobily, a jsou tam děti, co mají starý mobily, a už na ně koukají: „Ježíš, ty máš starej mobil, ty jseš nula.“ A já bych nechtěla, aby se mu jednou ve škole smáli, mně by to třeba bylo líto. Ale zase na druhou stranu nechci tu práci upřednostňovat jenom proto, abych mu mohla dávat drahý dárky a mě by neviděl, to taky není dobrý.

Renata (33 let, 1 dítě – 2 a půl roku, část týdne pracuje mimo domov)

Čas věnovaný práci by podle všech dotázaných žen neměl převažovat množstvím času věnovaného dítěti. Proto matky, které nastupují do zaměstnání v průběhu rodičovské dovolené, pracují pokud možno jen na částečný pracovní úvazek. Jen jedna jediná matka ze zkoumaného vzorku se v průběhu rodičovské dovolené rozhodla nastoupit na plný úvazek a svěřit své dítě do péče paní na hlídání. Její situace ale byla specifická tím, že její manžel pracuje na směny a půlku týdne vždy tráví doma. Dítě tak tráví větší část týdne s vlastními rodiči než s chůvou a s tím je tato matka spokojená.

Já jsem zvláštní případ, protože na půl úvazku hlídá manžel. Nebo tatínek. Upřímně nevím, kdyby dělal stejně jako já přes týden pracovní, jestli bych ji nechala na dítě úplně jako. Jestli bych ji na celou tu dobu. To nevím, jestli bych šla do práce, já mám v tomhle strašnou výhodu, že fakt máme paní na hlídání deset dní v měsíci. A tak jsem po přemýšlení jako jít do práce, nejít do práce, tak jsem uznala, že než nervózní matka, která je nespokojená jako z toho, že doma přebaluje a vytírá, že bude lepší jako realizovaná matka, která se o dítě postará ve zbývajícím čase. A jako nemám z toho nějaké, že bych měla pocit, že jsem macecha. Nevím, jak by to bylo teda v případě, kdyby teda manžel dělal. Že by manžel dělal normálně a že by byla paní na hlídání v podstatě celý týden.

Alena (34 let, 1 dítě – 1 a půl roku, pracuje mimo domov)

Ve zkoumaném vzorku se objevily i matky se staršími dětmi, jako například Ema, která má sedmiletou dceru a je rozvedená. Jelikož často musí jezdit služebně mimo město a vrací se až večer, potřebuje zajistit své dceři péči na tuto dobu. Zaměstnání ale změnit nechce, protože zdánlivá nevýhoda její práce je vykoupena mnohými výhodami, jako například dřívější odchod z práce v jiných dnech apod. Veškerý ostatní čas se snaží trávit s dcerou. Pokud by měla manžela, který by ji finančně zabezpečil, tak by se klidně vzdala pracovního nasazení a věnovala se rodině. V jejím případě se tedy z hlediska zaměstnání i zvolené péče o dítě jedná o nutnost k zabezpečení rodiny.

...v týhle práci mi dost vyjdou vstříc, co se týče malý. Když je nemocná, tak není problém zůstat doma, naopak jsem dostala notebooka, mobil služební, připojení ke služební síti. A když je potřeba, tak mohu pracovat doma.

Ema (30 let, 1 dítě – 7 let, pracuje mimo domov)

Tento fakt tedy poukazuje na to, že ani jedna matka neupřednostňuje práci a kariéru před vlastním dítětem. Pro některé matky je zaměstnání nutnost, jak je vidět na případu Emy, pro jiné je to seberealizace, přičemž rodina (a především dítě) je ale stejně důležitá.

Všechny důvody se navzájem mohou překrývat, samozřejmě rozhodnutí jít do práce nikdy není záležitost jednoho důvodu, vždy v něm hraje roli zvažování všech pro a proti.

Jeden z důvodů, je to asi dva tři důvody dohromady... abych neztratila kontakty, to za prvý, protože jsem v tomhle byznysu dělala v Praze šest let, a když jsem z toho vypadla, tak když jsem tři roky doma, tak na těch různých pozicích, kde ty lidi jsem znala, kvůli těm kontaktům, tak tam už potom skoro nikdo není, změni práci a vy ztratíte tu kontinuitu. ... Tak to je jedna věc, ta kontinuita a neztratit kontakty. Druhá je seberealizace a změna trošku od toho rodinného dění, protože člověk si tak přijde zbržděnej nějaký, to je to, co mě tak napadlo, ale takovej jako-. Jako mám pocit, že nepoužívám moc svoje rozumy doma tím, že se bavím s dětma celej den a s dětma, který jsou, nemaj mentální, jo, že se nebavíte s dospělým člověkem a vy se potřebujete bavit s dospělejma lidma. Takže tohle je takový to druhý, taková nějaká vlastní seberealizace. A samozřejmě je to to, že dostanete ještě nějaké peníze navrch k těm třem a půl tisícům od toho státu, což nepokryje ani to malý dítě, to je opravdu málo peněz.

Kristýna (37 let, 2 děti – 12 let a 3 roky, část týdne pracuje mimo domov)

Specifickým typem je typ matek, které po porodu dítěte změnily zaměstnání a vrhly se na samostatné podnikání. To jim totiž přináší výhodu flexibilního uspořádání pracovního dne a celkové doby, za kterou je práce vykonávána, takže jde takový typ práce daleko lépe skloubit s rodinnými povinnostmi. Často také nemusí řešit (ne)přítomnost dítěte. Tento typ koresponduje se závěry Křížkové, která tvrdí, že právě soukromé podnikání má tu výhodu, že si osoba může sama zorganizovat prostor a někdy i čas k výkonu práce. Z výzkumů životních strategií malých a středních podnikatelek vyplývá, že je to právě důvod kombinace práce a rodiny, co motivuje ženy k tomu, aby se pustily do podnikání (Křížková 2005, str. 74). Je ale potřeba zmínit, že v tomto rozhodnutí dosti často hraje roli, že manžel má stálý příjem a dokáže rodinu alespoň z části zajistit.

Změna povolání po porodu dítěte ale není ničím neobvyklým, v podstatě se týkala většiny matek. Ne vždy šlo o zhoršení pracovní pozice, nástup na nižší pozici, která půjde dobře skloubit s rodinnými povinnostmi. Některým matkám se stalo, že naopak získaly lepší místo nebo místo odpovídající jejich kvalifikaci. V tomto ohledu ale hrají důležitou roli postavení v zaměstnání před nástupem na mateřskou dovolenou a přístup zaměstnavatele ke svým zaměstnankyním. Štěstí měla například Dana, která pracuje ve firmě svých známých, což jí zajišťuje osobnější přístup, co se rodinných povinností týče.

Pracuju pořád ve stejné firmě, ale ne na stejné pozici, protože jsem dělala ředitelku výroby a vývoje, což jako na částečný úvazek se nedá. Těžko můžu šéfovat výrobě, když tam nejsem. Takže, ale protože je to firma, která ví, co já umím, a já vím, co ta firma dělá, tak je tam teďko momentálně rozjetý projekt, kterému já dělám šéfa. Takže vybírám lidi do týmu, a tohle to zatím mám na začátku, do toho projektu to můžu dělat právě na ten částečný úvazek, a potom se předpokládá, že tu práci, kterou dělám, budu za ty dva dny v týdnu stíhat. Pokud nebudu, no tak to bude tak, že to bude málo přes ty dva dny v týdnu. A budu to stíhat ve volném čase. Po večerech a nebo to bude tak, že se mi přijme další člen do týmu.

Dana (42 let, 1 dítě – 27 měsíců, část týdne pracuje mimo domov)

Další kategorií matek jsou ženy, které v nejranějším věku dítěte upřednostňují vlastní péči o dítě a ocitnou se ve finanční tísní, či mají také pocit, že by měly něco aktivně dělat – ovšem za přítomnosti dítěte. Z těchto důvodů si tedy našly jakožto dočasné povolání péči i o cizí děti. Čas strávený na mateřské a posléze rodičovské dovolené berou v jistém smyslu jako odpočinek od pracovní rutiny. I tyto matky ale vypovídaly, že jim jejich práce chybí, protože zůstat doma s dětmi je stereotypní.

Poslední kategorií jsou potom matky, kterým jejich povolání nepřináší žádné uspokojení a nevyplatí se jim finančně najmout si někoho, kdo se jim bude starat o dítě v době jejich nepřítomnosti. Tyto matky zvažují poměr mezi výdělkem a náklady za péči o dítě a zjišťují, že by pro ně bylo výhodnější zůstat doma a nepracovat vůbec. Nemusí se přitom jednat o ženy na nižších zaměstnaneckých pozicích. Proto toto dilema pojmu obráceně a začnou se samy věnovat hlídání dítěte, čímž nemusí řešit nepřítomnost dítěte v práci, a zároveň si mohou přivydělat.

...státní jsou 2500 na měsíc plus jídlo, což si myslím, že je teda částka opravdu hrozná, to bych musela jít už rovnou do práce na trvalej pracovní poměr a ne na přivýdělek, protože to, co bych si vydělala, tak bych z toho půlku dala. A byla bych na tom, na čem jsem byla, když bych byla na mateřský, takže to nemělo žádnéj smysl.

Monika (28 let, 1 dítě – 4 roky, věnovala se hlídání dětí, nyní obchoduje s dětským zbožím)

Oběma těmito kategoriím matek nevyhovuje pracovní doba a pracovní nasazení v takové míře, ve které práci vykonávaly před narozením dítěte. Proto se rozhodnou podřídit práci rodině a najdou si jiné místo, které lze skloubit s péčí o dítě v jeho nejranějším věku.

7.1.4 Typologie žen s malými dětmi podle vztahu k práci

Všechny důvody se v podstatě dají zastřešit rozdělením na tři základní typy žen. Prvním z nich je typ žen, které jejich práce naplňuje a chtějí v ní pokračovat i po porodu dítěte a je pro ně stejně důležitá. Nemusí jít přímo o práci na stejné pozici nebo dokonce u stejného zaměstnavatele. Po narození dítěte tyto ženy prostě chtějí pokračovat v tom, co dělaly, a potřebují uznání i v jiné oblasti, než je péče o rodinu.

No, je to pro mne důležitý. Je to pro mne důležitý, protože právě, jak jsem říkala, že když jsem byla jenom na tý mateřský, a starala jsem se o něj, tak jsem měla pocit, že mně ten mozek v tý hlavě úplně odumírá. Zůstává tam jenom ta jedna brázda na ty básničky, pohádky a prostě mě to neuspokojovalo.

Dana (42 let, 1 dítě – 27 měsíců, část týdne pracuje mimo domov)

Neznamená to ovšem, že by při svém zaměstnání nebraly ohled na rodinu. I u nich se objevuje sleva z pracovního nasazení, vyjádřená například nástupem na pozici, která nevyžaduje časté služební cesty, nebo omezením práce přesčas.

Tyto matky mají děti většinou v pozdějším věku, po tom, co už si vybudují kariéru a mají jistotu určitého postavení. Proto pro ně (a zejména pro zaměstnavatele) návrat do zaměstnání v průběhu rodičovské dovolené nepředstavuje problém. Vybudovat si nejdříve nějaké postavení byl jejich záměr, protože chtěly, aby jejich dítě jednou bylo bezpečně zajištěné a ony nemusely řešit finanční situaci. To se jim podle všech znaků celkem daří.

Druhým typem je typ žen, které jejich práce naplňuje do narození dítěte, protože na ní mají čas a mohou se jí věnovat naplno. Po narození dítěte ale naráží na problém, jak toto povolání skloubit dohromady s rodinou, takže většinou sleví ze svých nároků na pracovní nasazení a hledají si jiný typ zaměstnání, který půjde snadněji skloubit s rodinou. Do tohoto typu spadají ženy, které se věnují hlídání dětí v době, kdy je jejich vlastní dítě v nejmladším věku. Toto povolání je pro ně ale jen dočasné, vybraly si ho, protože je snadno slučitelné s péčí o vlastní rodinu. Až bude jejich dítě větší, hodlají si najít jiné zaměstnání (opět ovšem s ohledem na fakt, že mají závazky a nemohou zaměstnavateli nabídnout veškerý svůj čas).

Já dělala taky ve vedoucí funkci od nevidím do nevidím. No a dneska už to nebudu dělat jako. Dneska už budu ráda, že si seženu místo nějaký účetní nebo nějaký. Abych skutečně mohla chodit do práce těch osm hodin. To víte, že každý vedoucí nedělá osm hodin. Každý dělá deset, dvanáct. Tak to už nebudu chtít nikdy. A uvidíme až jednou bude velká, samostatná. To bude ještě dlouho.

Gita (45 let, 2 děti – 21 let a 3 roky, věnuje se hlídání dětí)

Hlídání dětí ženy provozují jako přivýdělek k rodičovskému příspěvku. Důvodem je, že chtějí zůstat doma v nejrannějším věku dítěte a pečovat o něj samy. Zároveň se ale chtějí také něčemu věnovat, ať už z finančních důvodů, nebo z důvodů seberealizace v nějaké činnosti. Hlídání cizích dětí je dobrou cestou, jak spojit příjemné s užitečným, neboť tyto ženy se stejně musí starat o své dítě, takže pro ně není obtížné přibrat si ještě jedno navíc.

Kromě hlídání matky často provozují i jinou práci, nikdy ovšem ve velkém rozsahu. Většinou se jedná jen o práci, kterou je možné vykonávat doma, takže nemusí nikam umisťovat dítě. Většinou je tato práce také vykonávána, když dítě spí. Do jiného zaměstnání zatím neplánují nastupovat, protože si chtějí užít rodičovskou dovolenou se vším všudy.

Třetím typem je potom skupina žen, kterým jejich práce nepřináší žádné životní uspokojení a narození dítěte berou jako impuls pro změnu, odchod z každodenní rutiny a odpočinek. Nástup do zaměstnání po skončení rodičovské dovolené moc neřeší, spoléhají se spíše na štěstí a na povinnost zaměstnavatele držet jim místo po tři roky.

Mám zajištěno to, že mě musí vzít po těch třech letech, jestli mě vezmou na tu samou pozici, nebo někam jinam, to mě vůbec trápit nebude, protože to nebyla žádná vůdčí pozice, ten řadovej pracovník, nejsem pracovník, kterej by někoho i, mě stačí, že teď musím víst tohle to zvířátko, ale hlavně já jsem zastánce té teorie, že pokavaď se netýká o fyziku nebo nějaký výzkum, tak práce téměř každá je tak rutinní, že se jí naučí téměř kdokoliv. Pokavaď mi to malinko myslí, naučím se.

Pavla (32 let, 1 dítě – 21 měsíců, věnuje se hlídání dětí)

Při přemýšlení o budoucnosti je zmíněna i další stránka služby placené péče o dítě, a sice nároky na kvalifikaci. Pokud má žena zkušenost s hlídáním vlastních i cizích dětí (a někdy ani to není potřeba, protože poptávka je celkem vysoká, takže nabídka zkušených žen ji nepokryje), může se tomuto povolání věnovat v jakémkoli věku. Kdyby tedy při rozhodnutí vrátit se zpět do jiného zaměstnání nastaly problémy, hlídání dětí je vždycky v záloze jakožto zdroj příjmu.

Zcela specifickým typem žen v rámci tohoto typu (ačkoli ho můžeme najít i mezi prvními dvěma typy) jsou ženy, které se rozhodly po narození dítěte rozjet vlastní živnost, změnily tedy povolání, které je úplně neuspokojovalo na povolání, které je pro ně v současnou chvíli ideální, protože ho lze jednoduše kombinovat s péčí o rodinu a navíc je baví a uspokojuje více než to předchozí. Dá se říci, že tyto ženy mají obrácený postup co se dilematu kariéry a zakládání rodiny týče. Zatímco obecně využívaná strategie je vybudovat si nejdřív určité postavení v zaměstnání a teprve potom řešit zplodění potomka, u těchto žen se objevila i strategie opačná, jak popisuje například Monika, která se po narození dítěte věnuje obchodu s dětským zbožím. I ona ale mluví o potřebě finančního zázemí jakožto nejdůležitější podmínce k založení rodiny.

...jsem si prostě myslela, že je lepší nejdřív mít dítě, když jako jsme měli, měli jsme byt zařízenej, měli jsme auto. A myslím si, že je lepší mít dítě prostě v mladším věku, a pak od těch 30 začít nějak plánovat kariéru, protože si myslím, že když si někdo nejdřív plánuje kariéru, pak prostě to jde hůř. Hůř se jakoby to slučuje s tím životem, určitě se musí snížit nějakou tu životní úroveň s dítětem, protože já jsem začínala, když ještě mateřská byla 2500. A jako s tím opravdu člověk horko těžko vyžije. Za 2500 měsíčně Vám vystačí opravdu na plíny a na jídlo pro to dítě, a to je všechno, víc toho nepořídíte. Tak z toho důvodu jsem si prostě říkala, že bude lepší, když jsme měli všechno, měli jsme vyřešenou otázku bydlení, což je asi nejdůležitější, takže si myslím, že nebyl jako důvod čekat.

Monika (28 let, 1 dítě – 4 roky, věnovala se hlídání dětí, nyní obchoduje s dětským zbožím)

Dělicím prvkem mezi těmito typy je také jejich přístup k zaměstnání. Pro první typ matek je to právě náplň práce samotné, co je nejdůležitější, je to tedy jejich cílová hodnota. Pro ostatní matky je práce důležitá především jako instrumentální hodnota, tedy jakožto prostředek k vydělání peněz, což jim poskytuje pocit nezávislosti a možnosti udržení určitého životního standardu. Samozřejmě, že finanční zabezpečení je důležité pro všechny, některé matky ho ale

už dosáhly a nemusí finanční situaci zásadně řešit. Práce je tak pro ně důležitá jakožto naplnění jejich života a zdroj uznání.

Zajímavé je, že u velké většiny matek, bez ohledu na rozdělení do typů podle přístupu k zaměstnání, se objevoval záměr zůstat s dítětem doma i do vyššího věku než jsou tři roky (tedy hranice, kdy končí rodičovská dovolená a je možno dítě umístit v zařízení předškolní péče) a pokračovat nadále v zaměstnání jen na částečný úvazek. Tento fakt naznačuje, že pro ženy je ideálním spojením, pokud se malému dítěti mohou věnovat samy, ale zároveň mají možnost na určitou část týdne jít do práce a nechat dítě i v péči někoho jiného, aby si zvykalo i na přítomnost cizích lidí. Na tu totiž v průběhu několika dalších let tak jako tak narazí, a pokud by byly zvyklé jen na přítomnost rodičů, tak by pro ně zařazení do kolektivu mohlo být problematické. Stále se ale jedná jen o část týdne, a to do vyššího věku, než je státem předepsaná rodičovská dovolená. Protože ani ve věku tří či čtyř let není dítě ještě natolik samostatné, aby se mohlo obejít plně bez vlastní matky a trávit bez ní celý den v zařízeních péče o děti.

7.1.5 Zjištěná typologie v kontextu teorie preferencí Catherine Hakim

Pokud vztáhneme zjištěné výsledky k preferenční teorii Hakim, lze konstatovat, že ve zkoumaném vzorku většina žen spadala do adaptivního typu, ačkoli se nejedná o rozmyšlení preferencí podle toho, zda žena má dítě či ne. Adaptivní typ koresponduje s druhým typem žen, vytvořeným na základě výsledků tohoto výzkumu. Patří do něj ženy, které se věnují práci a kariéře, v momentě, kdy se jim narodí dítě, se ale orientují na rodinu a kariéra ustupuje do pozadí.

Všechny ženy se ale snaží skloubit práci a rodinu dohromady a práce je pro ně stejně důležitá jako rodina, ať už z finančních nebo jiných důvodů. Pokud by využívání chůvy mělo být známkou orientace na kariéru, pak v české společnosti, zdá se, toto rozdělení preferencí nefunguje. Pro zkoumané respondenty totiž najímání služeb placené péče o dítě nebylo známkou luxusu, nesháněly paní na hlídání k tomu, aby k nim mohly odložit své děti a soustředily se především na kariéru. Tyto ženy z nejrůznějších důvodů chtěly nebo musely nastoupit do práce (ovšem jen na částečný úvazek, aby přeci jenom s dítětem trávily většinu času ony a ne cizí osoba) a v podmínkách nedostupnosti kvalitní péče o děti předškolního věku jim nezbylo nic jiného, než si najmout cizí placenou paní na hlídání. Stejně ale i u nich platí, že svůj život organizují podle dítěte, to znamená, že dítě je pro ně na prvním místě, a až potom řeší práci, která je pro ně ovšem neméně důležitá.

Důležitá je, ale zase že bych jako, to je těžký tohleto, to záleží na tom, jaký máte zrovna priority. Je důležitá, ale rozhodně ne důležitější než moje dítě, to ne, to zase bych řekla, že dítě je důležitější, dítě a rodina, a pak teprv nějaká ta práce. Kdyby mi to bralo možnost, třeba já bych nešla do práce, kde bych byla od rána do večera každý den, to bych opravdu radši neměla práci, než abych šla někam, kde bych měla míň volnýho času za míň peněz, protože v týchle době,

kdy on je opravdu malej, tak mi to přijde, že je to zbytečný, protože on za patnáct let už bude schopnej postarat se sám o sebe a já si, tak já se zase třeba do tý práce můžu vrátit nebo můžu si ji potom najít, ale ty jeho roky už mi nikdo potom nevrátí.

Renata (33 let, 1 dítě – 2 a půl roku, část týdne pracuje mimo domov)

Jedná se tedy spíše o dvojí orientaci – jak na práci, tak na dítě a rodinu. I tak je pro některé ženy samozřejmě kariéra důležitá. Ne ale natolik, aby se kvůli ní vzdaly dítěte, když už ho jednou mají. Kariéra je důležitá, jenom pokud jde skloubit i s péčí o dítě. Pokud ano, pak mohou ženy mluvit o tom, že je potřeba si zvyšovat kvalifikaci, jako v případě Jarky, která pracuje na částečný úvazek a v tom hodlá pokračovat, až dokud její dítě nebude ve věku, kdy nastoupí do školy. Přesto ani v tomto okamžiku nehodlá nastoupit do práce na plný úvazek, to plánuje, až se její dítě plně adaptuje ve škole.

Jako nemůžu říct, ale zase na druhou stranu můžu říct, že to není jenom o tom dítěti a že to je o tom, že si dělám to, co mě baví. Že prostě si chci dodělat školu, já nevím, zvyšuju si kvalifikaci, že to je prostě o tom, že dělám k tomu to, co-. Protože si myslím, že mi třeba ujede v tomhle vlak. Že už prostě jsou tady mladší a už to vzdělání. Já to vnímám, že oni jdou dál ty mladší a prostě to musíte taky jako dohnat, to se nedá nic dělat.

Jarka (33 let, 1 dítě – 4 roky, část týdne pracuje mimo domov)

Naopak, ženy, které se věnují hlídání dítěte, také nemůžeme zcela jasně zařadit do typu orientovaného na rodinu. Je pravda, že si toto povolání vybraly s tím, že se lehce podřídí jejich rodinným povinnostem (které pro ně jsou zajisté prioritou), většina z nich ale pouze dočasně. Také se ve většině případů nejedná o hobby, jak tvrdí Hakim. Takový typ povolání si člověk nezvolí kvůli navázání sociálních kontaktů, protože náplní práce je opět péče o dítě. Navíc se často jedná o celkem náročnou práci, což už se neslučuje s pojmem koníček.

Já nevím, myslím si, že je to stejně náročné jako to vlastní dítě, akorát že ty dvě nebo tři děti... Jako ono v podstatě je to náročnější, než chodit do práce. Když to srovnám s tou kanceláří, tak to určitě. Minimálně v tom, že tam většinou nikdo nebrečí (smích).

Cecilie (25 let, 1 dítě – 1 a půl roku, věnuje se hlídání dětí)

Důležité je ale upozornit, že ačkoli prvotní při volbě této práce je vlastní rodina a přání věnovat se vlastnímu dítěti a trávit s ním co možná nejvíc času, nezbytnou motivací je především finanční situace. I když tyto matky vypovídaly, že je tato práce naplňuje, finanční stránka vždy zazněla jako důležitá.

Dalo by se říci, že i v českých podmínkách existuje typ matek orientovaných na rodinu. Tyto ženy ale mnohdy nemají svobodnou volbu v rozhodování, zda jít pracovat, či ne. Finanční situace je často dožene k tomu, že si zaměstnání hledat musí a nejedná se přitom o hobby. Taktéž to neznamená, že by spadaly pod adaptivní typ žen. I když tyto matky začnou pracovat,

stále upřednostňují rodinu před prací. Práce je pro ně jen zdrojem příjmu, který nástupem na mateřskou, resp. rodičovskou dovolenou ztratily.

7.2 Soukromá placená péče o dítě

7.2.1 Důvody využívání služeb placené péče o dítě a vlastnosti těchto služeb

Jak se tedy matky, které chtějí nastoupit do práce v průběhu rodičovské dovolené, vyrovnávají s péčí o dítě v době své nepřítomnosti? Všechny se snaží zajistit co nejlepší dostupnou péči, dítě je pro ně na prvním místě a rozhodně to není tak, že by dítě jen tak někam odložily. Všechny matky přistupují velice zodpovědně k hledání co nejvhodnější péče v podmínkách, kdy nemají k dispozici příbuzenstvo, které by jim s touto péčí pomohlo, a na státní zařízení se nemohou spolehnout z důvodu jeho nedostupnosti, někdy i nekvalitní péče. Finanční stránku přitom neřeší, pokud matka chce nastoupit do zaměstnání, musí se připravit na to, že se bude muset vzdát části svého výdělku ve prospěch spokojenosti sebe i dítěte. Ne vždy ovšem vybírají tuto formu péče záměrně s přesvědčením, že je to ta nejsprávnější.

No, tak byla jsem k tomu především donucená, protože tady nemám žádnou babičku na hlídání, nikoho, kdo by mi pohlídal, tak prostě z donucení. Kdybych tu měla někoho z rodiny, kdo by mohl hlídat, tak bych to využila spíš. Protože svěřit dítě zcela cizímu člověku, ať třeba spolehlivému, ale to nevíte, když si ho většinou najímáte. Takže to je vždycky velký riziko. Takže z donucení no, shodou okolností.

Bára (26 let, 1 dítě – 20 měsíců, část týdne chodí na rekvalifikační kurz)

Není to tedy až tak svobodná volba matek, že si najmou soukromou chůvu pro své dítě, aby mu zajistily kvalitní péči podle svých představ, někdy jim ani nic jiného nezbude. Když už ale dojde na výběr takové placené osoby, která se jim bude starat o dítě, snaží se samozřejmě vybrat tu nejlepší, která bude vyhovovat jejich požadavkům a kterou s klidným svědomím mohou nechat doma s dítětem.

Nabídka i poptávka je podle všech matek dostatečně vysoká, dalo by se říci že v posledních letech ještě roste. Většinou se dá ta správná osoba najít v inzerci v médiích, některé matky si aktivně samy vyvěsí inzerát například na školách s oborovým zaměřením, blízkým výchově dítěte (například pedagogické či lékařské školy). Sehnat si potenciální zájemkyně není vzhledem k nabídce i poptávce podle matek nic obtížného. Co už ale obtížné je, je vybrat tu pravou chůvu, která bude zodpovědně pečovat o dítě, v případě matek, které se hlídání dětí věnují, potom najít tu správnou rodinu, která bude mít požadavky vyhovující i jejich časovým a jiným možnostem.

Matkám, zajišťujícím svému dítěti péči na dobu, kdy se věnují něčemu jinému, jde především o to, aby ona placená osoba byla spolehlivá. Samozřejmě, pokud mají napevno domluvenou dobu, kdy jdou do práce a potřebují na tuto dobu zajistit péči o dítě, musí mít

jistotu, že tato placená osoba opravdu dorazí. Toto je jedno z úskalí této formy péče, protože hlídání dosti často není smluvně nijak ošetřeno a matka se tak musí spoléhat na tuto jednotlivou osobu, že bude stoprocentně spolehlivá a v určenou dobu opravdu přijde.

Největším kritériem pro výběr chůvy je flexibilita času i prostoru, protože když už matky využívají tuto formu péče o dítě, potřebují někoho, kdo se přizpůsobí jejich časovým nárokům a bude dítě hlídat pokud možno v jeho vlastním domově.

Kvůli flexibilitě, zejména té prostorové, maminky často nechtějí pro své dítě jinou maminku s malým dítětem. Jednak je pro ně obtížné dítě někam dovážet (tím by ztratily jednu z výhod, které tato služba nabízí), také ale potřebují zajistit co možná nejlepší náhradu za sebe, tudíž někoho, kdo se bude dítěti věnovat stejně jako jeho matka. Jiná matka s vlastním dítětem už by musela svou pozornost dělit mezi své a hlídané dítě. Z tohoto důvodu jsou často vyhledávány studentky. Druhou výhodou studentek je finanční stránka, jelikož ty požadují nižší částku na hodinu. Třetí potom ta, že svou práci vykonají přesně podle představy matky, nevychovávat dítě podle svého zažitého vzorce, jelikož ještě většinou zkušenosti s vlastními dětmi nemají.

Co se týče pohledu z druhé strany, tedy od matek, které se hlídání dětí věnují, těm časová flexibilita většinou nevadí. Problém ale je s flexibilitou prostorovou, protože pro ně je samozřejmě výhodnější, když mohou obě děti (jak své vlastní, tak to cizí) hlídat u sebe doma. Pokud by po nich jejich klientky vyžadovaly naprostou flexibilitu, jak času, tak prostoru, křížilo by se to s péčí o vlastní rodinu, čímž by tento typ práce ztrácel na výhodě, kvůli které ho provozují.

Na druhou stranu, matky, které již mají vlastní děti, mají velkou výhodu v tom, že je jim možno daleko více důvěřovat: Jednak už mají zkušenost s péčí o vlastní dítě, jednak je pro matky, které se musí rozhodnout, komu dítě svěří, dobrá známka, když tato osoba již má zdravé a spokojeně vypadající dítě. Některým matkám také může vyhovovat, že si jejich dítě bude muset zvyknout i na přítomnost jiného dítěte, čímž se vlastně připravuje na začlenění do kolektivu. Navíc se i lépe rozvíjí v přítomnosti jiného dítěte, děti se od sebe navzájem učí.

Já bych řekla, že to byla pro mě spíš výhoda, že mám to dítě, že každé – jo, tak vy máte dítě, tak to je super, tak to zvládnete a tohle. Že každé vidí, že když už mám teda svoje dítě a musím se starat o svoje, tak pohlídám i to jejich, že jo. Myslím si, že bych se musela víc představovat a ukazovat svojí praxi, kdybych to dítě neměla. Takže je to spíš výhoda, že mám to dítě, no. A jsou rádi, že přijdou – á, tady máš Pavlíka a budeš si s ním hrát. Takže jsou spíš rádi, že tady budou mít ty jejich děti nějakýho parťáka, no.

Nina (26 let, 1 dítě – 11 měsíců, věnuje se hlídání dětí)

Kromě časové a prostorové flexibility je důležitý také vztah s dítětem. Paní na hlídání si musí na první pohled s dítětem rozumět a projevit zájem o něj. Některé matky při prvním pohovoru zažily i situaci, kdy se potenciální chůva zajímala jen o svůj budoucí plat. Když ale svěřují své dítě do péče cizí osobě, musí jí naprosto důvěřovat, že jí jde o dítě a ne o cokoli jiného, takže

takové zájemkyně samozřejmě odmítají. To, jestli výběr proběhl správně, se nakonec odráží na spokojenosti dítěte.

No to, jak se chová k němu a jak on se cítí s ní. Protože my teď máme opravdu kliku, protože, když odchází paní na hlídání, tak jí Pěťa chodí mávat. A mluví o ní, i když tady není. A když mu řeknu, že půjdu do práce, tak on nahlásí, že přijde teta Helenka a směje se u toho. Takže je zjevný, že je spokojenej. Takže tohle jsme chtěli.

Dana (42 let, 1 dítě – 27 měsíců, část týdne pracuje mimo domov)

Výběr té správné osoby, která bude pečovat o dítě v době nepřítomnosti matky, tedy probíhá jako souhra více faktorů – časové a prostorové přizpůsobivosti, spolehlivosti, vztahu dítěte s danou osobou, velmi často hraje roli i první dojem, ze kterého se dá vypozařovat, jak se daná potenciální zájemkyně ke své práci vůbec staví. Z pohledu matek, které se hlídání dětí věnují, jde spíše o nalezení rodiny, která bude vyhovovat jejich zejména prostorovým možnostem, žádné zvláštní požadavky ale nemají.

7.2.2 Soukromá placená osoba ve srovnání s jinými formami péče o dítě

Výhodou této formy péče je právě flexibilita té které osoby. Pokud matky nenarazí na nespolehlivého člověka, mají napevno domluvenou dobu hlídání a nestane se, že když dítě náhodou onemocní, musí matka rušit všechny závazky, ať už pracovní či jiné, a zůstat s dítětem doma.

Tato flexibilita hraje roli i při rozhodování o umístění dítěte do státního zařízení. Matky ze zkoumaného vzorku nepotřebovaly zajistit péči o dítě na celý týden, ale jen na část týdne – někdy i například jen na jeden den. V jeslích ale upřednostňují děti, které tam budou docházet pravidelně, a pokud možno každý den. Kristýna neměla od začátku jasno v tom, jakou formu péče pro dítě zvolí. Samozřejmě ji, stejně jako většinu ostatních matek, v první řadě napadlo zkusit státní jesle.

No, zkoušela, ale já když jsem to obvolovávala a zjišťovala, tak státní mi řekli, že prostě tam musí chodit celej měsíc, tak to jsem si říkala – to se snad zbláznili – a plus chtěli, abych si připlatila na celej měsíc, když bude chodit jenom jednou nebo dvakrát týdně, no, to jsem v životě neviděla, to je kapitalismus, tak to jsem okamžitě zavrhla, protože přece, když chci pracovat minimálně, abych s těma dětma byla a abych zároveň si udržela nějakou kontinuitu v tý práci, tak přece tam nebudu dávat to dítě na osm hodin, když to teda nepotřebuju.

Kristýna (37 let, 2 děti – 12 let a 3 rok, část týdne pracuje mimo domov)

Pro dítě je také pozitivní, když si zvyká i na jiné lidi a není tolik fixované na matku (resp. rodiče). Všechny matky se ale shodují, že by paní na hlídání neměla s dítětem trávit více času než jeho vlastní matka. V tom je opět možno spatřovat fakt, že matky využívají služeb placené péče o dítě jen jako nezbytnost pro dobu, kdy samy nejsou doma.

Některé matky tedy hodnotí individuální péči pozitivně, pro dítě to není takový šok, pokud už má být odloučeno od matky. Také je ve svém domácím prostředí, takže pokud už má být odloučeno od matky, nemusí si zvykat i na jiné prostředí, čímž se snižuje míra jeho stresu. Další výhodou je také nízká nemocnost dítěte, když není v kolektivu tolika dětí.

Paní na hlídání se věnuje jenom jemu, že není nemocný. Ráno přijde, dítě si vezme, nemusíme dítě nikam tahat. Jako to je v Praze obrovská výhoda. To jako, kdyby bylo deset minut za rohem, tak jako je to v pohodě. Ale ráno ho někam půl hodiny vést autem. Nenapadá mě nic dalšího.

Alena (34 let, 1 dítě – 1 a půl roku, pracuje mimo domov)

Výhodou je také to, že matka neztrácí čas dojížděním do jeslí, nebo prostě někam, kam dítě umísťuje. Čas strávený dojížděním tak může zasvětit jiné činnosti. Stejně tak nemá problém sloučit otevírací dobu státních zařízení a vlastní pracovní dobu.

Asi nejpodstatnější výhodou je potom to, že placená paní na hlídání zpravidla dělá to, co si matka přeje pro své dítě a ne to, co si ona sama myslí, že je správné. Krátce a jednoduše, péče poskytovaná soukromou placenou osobou je péče individuální, která se přizpůsobuje nárokům dítěte jako specifického individua.

Také se dá považovat za výhodu, že matky se soukromými placenými chůvami mají těsnější zpětnou vazbu o tom, co jejich dítě přes den dělalo, protože se o tom dopodrobna s paní na hlídání baví. Často také dítě samo začne vyprávět, což je pro matky také známka toho, že je spokojené.

Samozřejmě, že některým dětem by prospělo, kdyby byly v kolektivu ostatních dětí, aby tak mohly rozvíjet svoje schopnosti a učit se samostatnosti. Jedná se ale spíše o starší děti a spíše tedy o školky než jesle nebo jiná zařízení pro děti do tří let věku. Všechny matky nejsou zrovna přesvědčené o tom, že by dítě potřebovalo v takto mladém věku kolektivní péči. Kolektiv děti potřebují, to ano, ale nepotřebují docházet pravidelně do zařízení, které jim dá režim. Určité základní návyky si dítě musí osvojit nejprve samo od matky, teprve tento základ se pak může rozvíjet v zařízeních kolektivní péče. Podle nich představuje zařazení do kolektivu a režimu pro dítě moc velký šok, spolu s odloučením od matky. Záleží ale samozřejmě na individuální povaze dítěte a na jeho věku.

Z uvedeného výčtu výhod by se mohlo zdát, že najmout si soukromou osobu, která se stará o dítě je téměř ideální řešení, jak zajistit dítěti kvalitní péči. Obrovskou nevýhodou této formy, která může přebít i všechny výhody, je především nedůvěra v takto poskytovanou péči. Matky si musí najímat naprosto cizího člověka, dá se říci člověka z ulice, nic o něm neví a nemají ho prověřeného. V tomto smyslu matky vyjadřovaly větší důvěru institucím, protože jednotlivému člověku, kterého najdou přes inzerát, je vždycky riskantní věřit. V této důvěře také může hrát roli to, že u institucí mají zaměstnankyně přeci jen nějakou zodpovědnost, a kdyby se náhodou něco stalo, matky alespoň ví, s kým jednat. Když si najmou cizího člověka na hlídání dítěte a neuzavrou s ním žádnou smlouvu (jakože v drtivé většině případů se tak neděje), už se spravedlnosti nedovolají. Dokonce by měly větší důvěru k agenturám, jelikož věří, že ty si svoje

zaměstnankyně proškolují. V rozhodnutí najít si paní na hlídání samy bez agentury ale hraje roli finanční stránka, protože agentury jsou dražší.

Taky tam třeba mám různé strachy, protože to není na doporučení známých, pak jsem tady měla minulej rok jednu studentku, která chodila na doporučení, věděla jsem vlastně od těch známých, co je to zač, takže potom je člověk takovej klidnější, ale takhle mám trochu strach, ale že jo. Opsala jsem si občanku, viděli jsem, kde bydlí, ona nás i pozvala k sobě, takže je to takový, že člověk udělal maximum pro to, aby věděl, kdo to dítě hlídá. Jo ale nikdy nevíte, jestli je to nějaký pedofil nebo úchylák, to nikde napsaný není. A v trestním rejstříku to taky bejt nemusí. V tomhle je to trošku takový zrádný. Je to teda levnější než přes tu agenturu, ale je to zase zrádný tady v tom, je to takový zaplacený.

Renata (33 let, 1 dítě – 2 a půl roku, část týdne pracuje mimo domov)

Některé matky by právě proto preferovaly umístit dítě do státního zařízení, protože to poskytuje větší jistoty ohledně dohledu nad dítětem. Matky by pravděpodobně nezažívaly takový stres při umístění dětí do jeslí, protože podle nich v jeslích je kvalifikovaný, proškolený personál, který ví, co má dělat i v případě, že se dítěti něco stane. Také by jim vyhovovalo, že svěřují své dítě do péče instituce a ne jednotlivé cizí osobě, o které nic neví.

... v těch jeslích, nebo v tý mateřský školce, jako v tom ústavu to můžete nějakým způsobem poznat, maj nějakým způsobem vystudovanou školu na to, je na to zaměřená, musej mít dokonce i zdravotnickej kurs, musej umět oživit dítě a takovýhle věci. Bez toho tam ten člověk pracovat nemůže, že jo. A krom toho tam není sama, je jich tam víc, v mateřský školce jsou vždy dvě nebo tři, takže to je něco jinýho, když dáváte dítě do nějaký domácnosti k cizím lidem, kde to ani nemusej bejt, nevíte, jestli vám tam to dítě vypadne z okna, nebo já nevím, cokoliv se může stát. V těch jeslích i v tý školce se tomu dítěti může něco stát, může se prát s dětma nebo tak, ale je to něco jinýho, jako dalo by se tomu určitě víc věřit. Takže jeslí nebo mateřskejch školek bych určitě využila.

Nina (26 let, 1 dítě – 11 měsíců, věnuje se hlídání dětí)

Nevýhodou je samozřejmě také finanční nákladnost těchto služeb. Kdyby zkoumané matky měly tuto službu využívat na každý den v týdnu, zřejmě by nebyly schopné takovou soukromou péči zaplatit. S přihlédnutím k faktu, že se všem matkám jednalo jen o část týdne, už se ale o tak vysokou částku, a hlavně o tolik rozdílnou oproti jiným formám, nejedná. Zvlášť vezmeme-li v úvahu výhody, které jinak hlídání dítěte soukromou osobou přináší, pak skutečné náklady klesnou. Všechny se ale shodnou na tom, že finanční nákladnost hrála roli v tom, proč si paní na hlídání hledaly samy a nevyužívaly zprostředkovatelských agentur, které podobné služby nabízejí. Jejich ceny jsou totiž až nadstandardně vysoké a pro matky, které nemají nadprůměrnou hodinovou mzdu, je nereálné si je dovolit.

Cena je určena nabídkou a poptávkou, které jsou dány přirozeně. Jak matky, které si zadávaly inzerát, tak matky, které hledaly rodinu na hlídání dítěte, si cenu určily samy po tom,

co se podívaly na internet, kolik se běžně nabízí. Poté zvážily své vlastní možnosti. Přitom záleží na místě bydliště – ve velkoměstě je větší nabídka i poptávka, takže se také cena pohybuje na vyšší úrovni.

Podívala jsem se na internetu, že se to takhle pohybuje, taky na ty agentury, co zprostředkovávají to hlídání, tam se to pohybuje až sto padesát korun, jenže ty ženský jim třeba doma i uklízej, tak jsem si říkala, že zase takový služby nenabízím, takže ta stovka je tak nějak optimální, no, ale tady na Prahu. Kdyby to bylo někde jinde, třeba v Písku, nebo na nějaký vesnici, nebo někde, tak bych si to asi dovolit nemohla, to by bylo nějakých čtyřicet korun, protože tam zas ty ceny nejsou až tak vysoký.

Nina (26 let, 1 dítě – 11 měsíců, věnuje se hlídání dětí)

Najímat si soukromou placenou péči o dítě má tedy mnohé výhody oproti jiným zařízením, proto je matky využívají. Má ale i velkou nevýhodu v tom, že matka musí vynaložit daleko větší úsilí na nalezení té správné paní na hlídání a na získání si důvěry v takto využívanou péči. Je ale důležité znovu připomenout, že ne vždy je tato možnost svobodnou volbou matek, které si takovou péči vybraly záměrně z přesvědčení, že právě tak zajistí nejlepší vývoj svého dítěte.

7.3 Důsledky pro rodinnou politiku státu

Podle přístupu matek ke státní politice a k ohodnocení mateřství společností vůbec se nedá vysledovat žádné přesné rozdělení. Všechny matky se setkaly s problémem po narození dítěte a všechny jsou přesvědčeny, že stát ani společnost mateřství dostatečně neoceňuje, zejména na finanční stránce. Jaká je ale role státu v nápravě tohoto stavu, v tom se liší jednotlivé matky podle svého osobního postoje a politického přesvědčení. Jediné, co se dá z těchto odpovědí vysledovat, je zaměření matek, pracujících mimo domov, na opatření směřující k slučitelnosti práce a rodiny. To jsou opatření, která jim v naší společnosti stále chybí a na ně by se státní politika podle nich měla zaměřit nejvíce.

Matky hodnotí pozitivně, že v posledních několika letech se státní politika začala více zajímat o matky s malými dětmi. Některé hodnotí pozitivně, že mají možnost zůstat doma s dítětem až čtyři roky, na rozdíl od jiných států, kde je institut mateřské dovolené podstatně kratší.

Matky, které již v průběhu své rodičovské dovolené chtějí participovat na trhu práce, si ale uvědomují, jak obtížný svůj návrat do zaměstnání v dnešních podmínkách mají. Všem matkám je umožněno zůstat doma tři až čtyři roky a pečovat o dítě. Co už ale prakticky nemají, je možnost jiné volby. Zákon dnes už nebrání jakkoli vysokému přivýdělku k rodičovskému příspěvku, což je jistě krok správným směrem. K jeho realizaci ale stále chybí zabezpečení jakékoli péče o dítě, protože pokud matka chce jít do práce, ale nemá kam umístit dítě na dobu nutnou k výkonu práce, tento, jakkoli pozitivní krok poněkud ztrácí smysl.

No, ono se tak jako píše, že pro ty matky a pro ty děti. Že se pořád něco děl, a aby jim vycházeli vstříc, ale myslím si, že ta podpora těch maminek třeba i v tom smyslu, těch, který se chtějí vrátit do toho zaměstnání, v těch alternativních způsobech tý péče o ty děti, není téměř žádná. Tak si myslím, že jako to rodičovství rozhodně teda podporovaný moc není.

Dana (42 let, 1 dítě – 27 měsíců, část týdne pracuje mimo domov)

Tím paní Dana také vyjadřuje zaměření státní politiky. Státní politika se zaměřuje spíše na dítě a na to, co je dobré pro dítě, málo už ale řeší, co je také dobré pro matku. A jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, spokojenost matky je pro správný rozvoj dítěte stejně důležitá.

Matky z prvního typu, kterým se zdá nejpálčivější otázka skloubení zaměstnání a rodiny, znovu u otázek na roli státní politiky v této problematice narážejí na možnost flexibilního rozložení mateřských nebo rodičovských dávek na libovolně dlouhou dobu jakožto řešení namísto pevně stanovených tří let. Také by jim více vyhovovalo, kdyby i rodičovský příspěvek byl založen na procentuálním podílu z předchozího platu.

Dále také zmiňují opatření, která nejsou směřována finančně, ale spíše ve směru psychologické podpory matek. Je potřeba například i zkvalitnit porodnictví, protože porod je samozřejmě důležitou a zcela novou událostí pro ženy, které mají první dítě. A po porodu dítěte se zajímat i o situaci a spokojenost matky, nejen dítěte. Návrhem v tomto směru byla například podpora mateřských center, kde se mohou scházet matky s malými dětmi a vyměňovat si zkušenosti.

Tyto matky svou situaci vnímají tak, že peníze jsou si schopné vydělat samy, takže nepotřebují, aby je stát přímo dotoval. Co už ale samy neovlivní, je dostupnost státních zařízení a vstřícnost zaměstnavatelů vůči matkám s malými dětmi. Také finanční nákladnost jimi zvolené formy péče o dítě není úplně uspokojivým stavem, pro matky by bylo pozitivním krokem, kdyby se stát touto problematikou nějak začal zabývat a zavedl například dotace na takový typ péče. Proto vidí roli státu v těchto opatřeních. K tomuto typu ale z hlediska opatření státní politiky můžeme zařadit i ženy podnikatelky, jinak patřící do i do ostatních typů.

Měly by být víc dostupný školky, mělo by být víc zařízení pro děti. Školky jsou, je jich málo, jsou přeplněny. Myslím, že jsou levný, takže bych ani nebyla pro to, aby je nějak zdražovali. Podle mě je dost soukromých školek, ale málo takových těch státních. Já nevím, já jsem to zatím ještě moc neprozkoumávala a z doslechu vím, že je těžký dítě někam zapsat, atd., atd. Dále by se mělo umožňovat, aby se pracovalo na poloviční úvazek, to tě nikdo nechce přijmout na poloviční, práce z domova taky. Proč? Dneska, v době internetu, mobilů, notebooků, může se spousta práce dělat z domova. A kdyby nějakým způsobem třeba i stát zvýhodňoval daňově firmy, který zaměstnávají třeba matky s malými dětmi, nebo úplně nějak jinak ty peníze získat, třeba od těch firem. Nebo tak, nebo bych třeba odváděla nižší daň, nebo bych byla já jako matka samostatně výdělečně činná, bych třeba platila nižší daň. Tím, že jsem třeba doma s dítětem a teda to dítě nevyužívá toho příspěvku státu do nějakého státního zařízení.

Ivana (33 let, 1 dítě – 2 a půl roku, část týdne pracuje – doma, ovšem za nepřítomnosti dítěte)

Ostatní matky z ostatních dvou typů zmiňují spíše všeobecná opatření, jako například zlepšit bytovou situaci mladým párům, protože i bytová situace může hrát roli v rozhodování o zakládání rodiny. Dále také odstranit všemožné bariéry pro matky s dětmi, ať už se jedná o bariéry pro kočárky v městské hromadné dopravě nebo na úřadech nebo o vytvoření celkově příznivějšího klimatu pro rodiny s malými dětmi.

Matky z těchto dvou typů už, dá se říci, svého dosáhly, jsou spokojené se státní politikou a jediné, co je trápí, jsou všeobecné věci na zlepšení situace matek s malými dětmi. Naopak matky z prvního typu, které nejvíce řeší otázku slučitelnosti práce a rodiny, potřebují podporu státu nejvíce právě v této oblasti.

Vzhledem ale ke skutečnosti, že ženy z druhých dvou typů často neřeší své budoucí povolání a jejich záměrem je dělat něco, co bude snadno slučitelné s jejich rodinnými povinnostmi, ani k těmto matkám by státní politika neměla zůstat slepá, co se slučitelnosti práce a rodiny týče.

Pokud jde o celkové společenské klima, hodně maminek si stěžuje na podmínky, do kterých přivádějí dítě. Zdá se, že česká společnost stále není příznivě nakloněná rodině a matkám s malými dětmi. Nejednou bylo zmíněno i přirovnání k lidem důchodového věku, na které se podle těchto matek státní politika zaměřuje více než na mladé páry zakládající rodinu. Důchod je daleko vyšší než rodičovský příspěvek (nebo alespoň byl před lednem 2007, kdy došlo k jeho zvýšení na 7 600 Kč), zmíněna bývá dost často i situace v městské hromadné dopravě, která zase je o něco příznivější ke starým lidem – už jen například v tom, že lidé důchodového věku mají dopravu zadarmo, zatímco matka na rodičovské dovolené (s nižším příjmem) za ni musí platit. Důchodci mají také podle některých matek zvýhodněnou pozici na trhu práce, někde se může stát, že zaměstnavatel upřednostní na dané místo člověka, který nemá žádné závazky a který stejnou práci odvede za nižší mzdu, protože ji nepotřebuje tolik k uživení rodiny, jako mladá matka s dětmi.

...je to, když to dneska vezmu a tady půjdu do krámu, do Delvity a byla jsem těhotná, takže jsem to zažila, že vás nikde nikdo nepustí sednout v tramvaji a nikde vás nikdo nepustí dopředu ve frontě, nikoho to prostě nezajímá a důchodci jsou schopný vás fláknout holí přes záda prostě, jenom proto, aby byli první a aby dostali tu slevu. Jo, přitom, když si to vezmete, tak důchodce v dnešní době bere víc, než ženská na mateřský a důchodce je většinou sám, nebo teda se svým partnerem nějakým a rozhodně už neplánuje mít rodinu, neplánuje si brát hypotéky, nebo stavět. Má prostě víc peněz a opravdu v dnešní době se maj důchodci líp, než se maj maminky s dětma, nebo jak žijou a jestli se ze třech a půl tisíce dá uživit dítě, tak těžko prostě. Když máte nájem, kde platíte pět tisíc, tak už jenom ten nájem, tak jsem dva tisíce v mínusu, a když si vezmu, že si mám uživit sebe a nakrmit dítě, tak prostě nevím, jak si to ten stát představuje.

Nina (26 let, 1 dítě – 11 měsíců, věnuje se hlídání dětí)

Zvýšení rodičovského příspěvku na 7 600 Kč proto samozřejmě hodnotí všechny matky pozitivně, když už jim stát peníze dá, proč by si je nevezaly. Na druhou stranu se ale liší

v hodnocení jeho zaměření. Pro matky, které pracují z důvodu finanční tísně, je to určitě pozitivní, protože jim to usnadní rozhodování, zda musí nastoupit do práce, či ne. Pro matky, které finanční situace netíží, zvýšení příspěvku až tolik neznamená, spíše je pozitivní stránkou toho, že budou moci dětem pořídit více věcí, aby se mělo lépe. Objevuje se i liberální zaměření, které plošné přídavky spíše odsuzuje, v tomto případě u Ivany, která začala po narození dítěte podnikat, stejně tak ale i u Cecílie, která se věnuje hlídání dětí a péči o dítě považuje za soukromou věc, do které by se stát angažovat neměl. Znamená to tedy, že co se týče finanční stránky, záleží na osobním postoji každé matky ke státní politice.

Tak já nechci po státu, aby mi dával peníze. Mně se třeba nelíbí to, že tady je takováhle šílená politika, že prostě jsou celoplošný přídavky pro všechny rodiny, prostě by to mělo být dáno jenom potřebným. Nechápu, proč já, která to nepotřebuju ty 3 a půl tisíce. Jako jsou příjemný, že je dostanu, ale je to směšná částka. A věřím, že kdyby moje 3 a půl tisíce dali někomu, kdo je potřebuje, ten dostal místo tři a půl šest, tak to má větší smysl. Hlavně jsem ráda, že už si dneska můžu přivydělávat. Abych to dostala ten přídavek, to bylo nesmyslný před tím, že se nesmělo přivydělat. Teď se to bude nesmyslně zvyšovat na 7 a půl tisíc. To je-, byla bych hloupá, kdybys si ty peníze nevzala, ale myslím si, že to není správný.

Ivana (33 let, 1 dítě – 2 a půl roku, část týdne pracuje – doma, ovšem za nepřítomnosti dítěte)

Názor společnosti na mateřství se podle některých matek zlepšuje, většinou podle matek z druhého a třetího typu. Problémy matek s dětmi se poslední dobou medializují, více se o nich mluví. Naopak, podle matek z prvního typu se česká společnost k mateřství pořád staví spíše negativně. I ve městech existují nejrůznější bariéry pro matky s kočárkem a ohlas od lidí na ulici je také většinou negativní. Do restaurace se rodina s malým dítětem dostane jen zřídka, protože málokterá nabízí nekuřácké posezení, stejně jako dětskou sedačku. Na úradech není žádná místnost, kam by se dítě dalo odložit na dobu, než si matka vyřídí potřebné formality. Ve městech není kam si dojit na toaletu, když s sebou mají kočárek. A je to opět o dvou rozdílných světech – světě dospělých a dětském světě který je, zdá se, stále poněkud vyřazován ze světa dospělých.

...určitě nejste in teda. Třeba když máte děti, že by někdo řekl – hele, má děti a jak jí to sluší. To ne! Jako: Ona má děti, jo, no, to je hrůza! Jako ten pocit mám. Ten pocit mám a nejen na veřejnosti, ale i v obchodu hned všichni – ať tady na nic nešahá! ... Tady u nás jsou hrozný lidi, no. A ještě vám něco řeknu, s čím jsem se setkala, to tam napište určitě. Jsem se setkala s tím, že když jsem byla, když byl malej malej, tak jsem třeba přišla na to, že tady je všechno jako anti pro děti, tak včetně toho, že nejsou nikde ty přebalovací stoly a že nejsou nikde možnost třeba pro maminku s kočárkem jít na toaletu, jo. ... Jenom jedno jediný místo, kde v dnešní době můžete v pohodě, když máte nějaký ženský potíže, že můžete na tu toaletu, jsou nákupní centra, který na tohle už myslej. Ale jako opravdu ve městě nic. Vůbec nic. A to, byl mu asi rok, jsem napsala na magistrát a nikdy mi neodepsali.

Kristýna (37 let, 2 děti – 12 let a 3 roky, část týdne pracuje mimo domov)

Tímto výrokem Kristýna zároveň narazila na poněkud smutnou pravdu. Zdá se, že přátelské prostředí k rodině, hlavně matkám s malými dětmi, nabízí snad jen velká nákupní centra. Ve většině z nich se nachází toalety pro matky s dětmi a s přebalovacím pultem. Dětský koutek také není ničím výjimečným, pokud tedy matka potřebuje něco zařídit, nemusí dítě brát nutně s sebou. Existují zde také přednostní fronty pro těhotné ženy a matky s malými dětmi. Je celkem logické, že nákupní centra o takové věci dbají, neboť matky jsou pravděpodobně jejich nejvýznamnějšími zákazníky, na druhou stranu je ale celkem s podivem, že například na úřadech se s ničím takovým setkat nemůžeme. Velká nákupní centra jsou navíc doménou velkých měst, v malých městech je patrná naprostá absence podobného přátelského prostředí.

V české společnosti tedy stále existují rezervy v zajištění přátelského prostředí k rodině. A bez takového prostředí je samozřejmě těžké chtít po mladých lidech, aby se vzdali všech jiných životních možností a věnovali se především dětem a rodinu kladli na první místo. Přesto to matky v momentě, kdy se jim dítě narodí, dělají. To ovšem neznamená, že by rodinná politika státu mohla zůstat nečinná. Naopak, je potřeba neustále vytvářet uspokojivé podmínky pro matky s malými dětmi a odstraňovat bariéry, které mohou vést k rozhodování páru, zda dítě vůbec počít či ne.

Závěr

Cílem práce bylo pomocí kvalitativního výzkumu zaměřeného na dvě skupiny pracujících žen objasnit, jak se liší ve svém vztahu k práci a rodině ženy, které využívají soukromých služeb placené péče o dítě po dobu, kdy jsou v zaměstnání, a ženy, které tuto službu nabízejí. Dělícím prvkem mezi těmito dvěma skupinami žen je to, jestli při výkonu své práce mají přítomné i dítě, či zda práci vykonávají bez přítomnosti dítěte, a v tom případě pro něj musí zajistit vhodnou péči.

V souvislosti se změnami, ke kterým v české společnosti došlo po roce 1989, se vytvořila i poptávka a zároveň nabídka těchto služeb. Zaměstnanost žen je v České republice tradičně vysoká, téměř všechny ženy pracují po celý svůj aktivní život jen s krátkou pauzou, kdy pečují o dítě v jeho nejmladším věku. V momentě, kdy se ženě narodí dítě, nastává naprostá životní změna a matka se musí vyrovnat s touto nově nabytou rolí, stejně tak jako s předchozí rolí zaměstnankyně. Některé matky volí návrat do zaměstnání ještě v průběhu rodičovské dovolené, ovšem jen na zkrácený úvazek, aby se neochudily o úplnou výchovu dítěte, které podle nich matku potřebuje. Jiné matky naopak zůstávají doma s dítětem po celou dobu rodičovské dovolené, a pokud už se rozhodnou pracovat, najdou si takovou práci, která nevyžaduje nepřítomnost jejich dítěte. Jak ukázaly výsledky výzkumu, dělícím prvkem mezi těmito ženami je právě to, nakolik si tyto ženy přejí trávit dvacet čtyři hodin denně v přítomnosti svého dítěte. Existují matky, které jsou přesvědčeny o prospěšnosti toho, když se realizují i v něčem jiném, než je péče o dítě a domácnost. A pokud na určitou část týdne od dítěte odejdou, načerpají nezbytnou energii, kterou ke komunikaci s dítětem potřebují. Klíčová je samozřejmě spokojenost dítěte, ta ale nebude zajištěna, pokud nebude spokojená sama matka.

Ekonomická aktivita žen s malými dětmi, které by se rády zapojily na trh práce, je ale znesnadněna především tím, že neexistuje dostatečná a kvalitní péče o děti předškolního věku, hlavně pak zařízení pro děti nejmladšího věku. Proto matky musí volit mezi alternativními nabídkami, mezi něž patří i najímání si soukromých osob na pohlídání dítěte. Ne vždy je ale to, že matka svěřuje své dítě do péče cizí paní na hlídání, výrazem svobodné volby. Mnoho matek ani jinou možnost nemá, protože žijí daleko od jakéhokoli příbuzenstva, státní zařízení jsou nedostupná nebo si kladou nevyhovující podmínky, soukromá zařízení jsou drahá. Navíc matky také nejsou přesvědčeny o správnosti umístění dítěte do kolektivu, zejména pokud se jedná o ty nejmladší děti. Každé dítě je individuální a kolektiv dalších dětí je schopno vnímat v jiném věku. Proto matkám jako jediné možné řešení této situace vyplyne soukromá placená osoba.

Najímání placené služby péče o dítě má ale jednu velkou nevýhodu, a tou je nízká důvěra matek v osoby tuto službu poskytující, respektive vynaložení velkého úsilí na nalezení důvěryhodné osoby, o které matky zpočátku nic neví a nemají ji nijak prověřenou. V tomto směru matky vyjadřovaly daleko větší důvěru institucím, ať už se jednalo o státní či soukromé jesle, či dokonce zprostředkovatelské agentury.

A jak se tedy jednotlivé matky liší ve svých názorech ohledně rodiny a práce? Vztahem k dítěti a rodině se matky příliš neliší, protože samozřejmě pro každou matku v okamžiku, kdy se matkou stává, je vždycky dítě na prvním místě. Není tedy pravda, že by matky z většiny upřednostňovaly kariéru před dítětem. Jejich pohled je spíše takový, že se do zaměstnání vrací proto, aby byly spokojené samy se sebou, což se potom odrazí i na dítěti. Částečným důvodem pro návrat do práce je tedy i blaho dítěte.

Z hlediska vztahu k práci byly vyčleněny tři základní typy žen. Prvním typem žen jsou ženy, které jejich zaměstnání uspokojuje, mají již nastartovanou kariéru a vybudované určité postavení v zaměstnání a hodlají v něm pokračovat i po narození dítěte. Důležitá proměnná v jejich záměru je samozřejmě vstřícnost zaměstnavatele, který se staví pozitivně k navázání spolupráce s těmito matkami bez ohledu na to, že je to ve zmenšené míře. Děje se tak zejména proto, že tyto ženy nejsou řadovými pracovníci a zaměstnavateli jde o ně jakožto o jednotlivce, i se vši kvalifikací, kterou tyto ženy mají.

Druhým typem jsou ženy, které jejich zaměstnání uspokojuje, ovšem jen do doby, než se jim narodí dítě. Poté už z nejrůznějších důvodů nechtějí v tomto zaměstnání pokračovat a chtějí se věnovat nejprve péči o dítě, a posléze si najít zaměstnání nové, které půjde dobře skloubit s rodinnými povinnostmi.

Třetím typem žen jsou potom ženy, které jejich zaměstnání neuspokojuje, většinou také nepracují na vysoce kvalifikovaných nebo řídicích postech. Narození dítěte je pro ně impuls pro změnu a do předchozího zaměstnání už se vrátit nehodlají. Do tohoto typu spadaly jak matky, které v průběhu rodičovské dovolené začnou pracovat v nepřítomnosti dítěte, tak matky, které se věnují hlídání dětí.

Specifickým typem žen, který jde, dá se říci, napříč všemi těmito typy, jsou ženy, které po narození dítěte začnou samy podnikat. To jim totiž umožňuje skloubit práci i rodinu podle jejich vlastních představ. Takové ženy najdeme v prvním typu žen, které jejich práce naplňuje, po narození dítěte ale nechtějí být závislé na žádném vedení, a tak v daném oboru začnou podnikat samy. Najdeme je i ve druhém typu žen, které jejich práce uspokojuje, pokud ovšem nemusí řešit její slučitelnost s péčí o dítě. Jakmile tato situace nastane, tyto matky se vrhnou na jinou činnost, kterou už s rodinnými povinnostmi sloučit jde. A najdeme je především ve třetím typu žen, které jejich práce neuspokojuje, po narození dítěte tedy začnou dělat něco, co je baví, a zároveň nemusí řešit složitou kombinaci práce s rodinou. Tyto ženy vlastně budují kariéru až po narození dítěte.

Výsledky výzkumu by měly napovídat i státní rodinné politice. Ačkoli zjištěná fakta naznačují, že jako nejpálčivější vidí problém slučitelnosti práce a rodiny matky z prvního typu, kombinace

pracovních a rodinných rolí se týká všech matek. Mnohým matkám nepříjde ideální řešení institut rodičovské dovolené naplno po dobu tří (případně čtyř) let, přičemž hned po uplynutí této doby naopak musí nastoupit naplno do zaměstnání. Vhodnější by se jevil systém flexibilního rozložení rodičovské dovolené do doby, než bude dítě podle matky samostatné a schopné trávit většinu času bez ní. Tím ovšem není řečeno, že by matky měly zůstat doma s dítětem dvacet čtyři hodin denně. Naopak, kdykoli matky pocítí potřebu návratu do zaměstnání na část týdne, mělo by jim to být umožněno s tím, že si ale mohou prodloužit celkovou dobu, po kterou budou pečovat o dítě.

Celkově je rodinná politika, zdá se, jednosměrně zaměřená, a sice ve prospěch blaha dítěte. Že je pro blaho dítěte důležitá i spokojenost matky, nikde řešeno není. Matky mají dnes možnost zůstat doma s dítětem tři roky, což mnoho z nich hodnotí pozitivně. Co už ale nemají, je v podstatě jiná, alternativní možnost volby. Zákon sice již umožňuje jakkoli vysoký přivýdělek k rodičovskému příspěvku, pokud ale matky nemají kam umístit své dítě po dobu výkonu zaměstnání, tato možnost pro ně ztrácí smysl. Řešením by nemělo být jen zdostupnění a zkvalitnění předškolních zařízení, protože ne všechny matky takovou péči hodnotí jako jednoznačně pozitivní pro správný vývoj dítěte. Cestou by mělo být zajištění svobodné volby každé matce, a pokud se rozhodne pro individuální péči, mělo by v České republice fungovat něco, co jí kvalitu a především důvěru v tuto péči zajistí.

Problematika slučitelnosti práce a rodiny rozhodně není jednoduše vyřešitelná záležitost. V předložené práci bylo rovněž konstatováno, že mezi zaměstnaností žen a poklesem plodnosti existuje souvislost, i když je velice obtížné tento vztah rozklíčovat. Právě problematika slučitelnosti profesních a mateřských rolí je s velkou pravděpodobností jeden z faktorů, který může působit na rozmyšlení žen o naplnění reprodukčních plánů. Proto by neměla stát v pozadí zájmu státní politiky, ačkoli v posledních letech tomu tak již není. Po změnách v reprodukčním chování mladých lidí, které nastaly ve druhé polovině 90. let, se vláda musela začít zabývat rodinnou politikou. Nějakou dobu bylo v plánu zaměřit se na model sociální politiky, který praktikují ve Švédsku – ten je totiž založen právě na opatřeních týkajících se slučitelnosti práce a rodiny. Česká společnost je jiná, zejména co se rozdělení genderových rolí v domácnosti týče a konzervativního postoje k nim. Na druhou stranu ale stále patříme k zemím, kde lidé řeší svou životní úroveň a finanční zajištění je pro každého člověka nesmírně důležité. Proto, i když rodina patří mezi vysoce ceněné hodnoty, patřičné zaměstnání je pro mladé lidi také nezbytné. A pokud tedy takové zaměstnání mají, jak se mají zároveň věnovat zakládání rodiny, když nemají v tomto směru podporu ze strany státu ani zaměstnavatelů?

Tato diplomová práce tedy může být zakončena malým výhledem do budoucnosti. V dubnu roku 2007 nová vláda představila daňovou a sociální reformu, která s opatřeními pro slučitelnost práce a rodiny počítá. V rámci ní je například navrhována třírychlostní rodičovská dovolená. Matky si tedy po skončení mateřské dovolené mohou vybrat, jak dlouho zůstanou doma s dítětem, a podle toho jim bude vyplácena částka rodičovského příspěvku.

V dalším kroku reforma počítá i s prosazováním částečných úvazků nebo daňovým zvýhodněním pro pracující matky, aby si mohly dovolit najímat placenou službu péče o dítě. Návrh dotací na soukromou placenou péči je jistě pozitivním krokem směrem k opatřením zaměřeným na slučitelnost práce a rodiny, vláda by se ale také měla zabývat otázkou důvěryhodnosti v tyto osoby. Jedna z možností by mohla být zavedení povinné certifikace žen, které takovou práci chtějí vykonávat, nebo vyřešení smluvního zajištění práce. Na druhou stranu by přílišná byrokracie neměla omezovat ženy, pro které tato práce představuje ideální možnost přivýdělků v době, kdy jsou samy na rodičovské dovolené se svým dítětem.

Všechno to jsou ale prozatím jen návrhy, které nejsou schválené a určitě si vyslouží i kritiku veřejnosti, zejména pro omezení štedrých dávek, které státní pokladna doposud poskytovala. Nicméně, snaha o prosazení reformy, která se v návrhu zabývá touto problematikou, se dá považovat za pozitivní – už jen proto, že naznačuje zvýšenou pozornost státní politiky o skloubení rodinných a pracovních povinností a snahu najít řešení, které nebude jednostranně zaměřené, ale které dává matkám možnost výběru.

Seznam použité literatury

- Akční plán na podporu rodin s dětmi pro období 2006–2009. 2006. [online]. MPSV ČR. Updated May 1, 2006 [cit. 2007-01-25]. Dostupný také z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2991/Akcni_plan.pdf>.
- ARIÈS, P. 1973. *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Paris : Seuil
- BADINTER, E. 1998. *Materská láska. Od 17. století po současnost*. Bratislava : Aspekt, 277 s. ISBN 80-85549-04-2.
- BECK, U., BECK–GERNSHEIM, E. 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge : Polity Press
- CROMPTON, R.; HARRIS, F. 1998. Explaining Women's Employment Patterns: „Orientations to Work“ Revisited. *The British Journal of Sociology*. 1998, Vol. 49, No. 1, pp. 118–136. ISSN: 00071315
- CYPRIAN, G. 2005. Slučitelnost rodiny a zaměstnání s důrazem na blaho dítěte. In *Rodinná politika jako nástroj prevence sociálního vyloučení (Sborník z česko–německo–rakouské konference)*. Praha, 25.–26.4.2005.
- ČERMÁKOVÁ, M.; HAŠKOVÁ, H.; KŘÍŽKOVÁ, A.; LINKOVÁ, M.; MAŘÍKOVÁ, H. 2002. *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 115 s. ISBN 80-7330-026-5 (brož.)
- ČSÚ 1982. *Sčítání Lidu, Domů a Bytů 1980, Česká socialistická republika*. Praha : Český Statistický Úřad.
- DENZIN, N. K.; LINCOLN, Y. S. 2003. *The Landscape of Qualitative Research*. London : SAGE.
- DISMAN, M. 2000. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha : Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum. ISBN 80-246-0139-7 (brož.).
- DUDOVÁ, R.; VOHLÍDALOVÁ, M. 2005. Rodina a rodičovství v individualizované společnosti. In *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2005 (6): 1, str. 1–3.
- EHRENREICH, B. 2002. Maid to Order. In EHRENREICH, B.; HOCHSCHILD, A. R. (Ed.). *Global Woman. Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York : A Metropolitan/Owl Book, 2002, pp. 85–103. ISBN 0-8050-7509-7.

- EHRENREICH, B.; HOCHSCHILD, A. R. (Ed.). 2002. *Global Woman. Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York : A Metropolitan/Owl Book, pp. 85–103. ISBN 0-8050-7509-7.
- Ekonomická aktivita obyvatelstva*, 2003 [online]. Praha : Český Statistický Úřad. [cit. 2006-09-16]. Dostupné z WWW:
<[http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/D600325B39/\\$File/kap_I_08.pdf#search=%22%202ekonomicka%20aktivita%20obyvatelstva%22%20filetype%3Apdf%22](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/D600325B39/$File/kap_I_08.pdf#search=%22%202ekonomicka%20aktivita%20obyvatelstva%22%20filetype%3Apdf%22)>.
- FAUVE-CHAMOUX, A. (Ed.). 2004. *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th – 21st Centuries*. Bern : Peter Lang AG, European Academic Publishers, pp. 141–159.
- FIALOVÁ, L. 2004. Domestic Staff in the Czech Lands at the Turn of the 19th and 20th Centuries in the Light of Statistical Figures. In FAUVE-CHAMOUX, A. (Ed.). *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th – 21st Centuries*. Bern : Peter Lang AG, European Academic Publishers, 2004, pp. 141–159.
- FONTANA, A.; FREY, J. H. 2003. The Interview. From Structured Questions to Negotiated Text. In DENZIN, N. K.; LINCOLN, Y. S. 2003. *Strategies of Qualitative Inquiry*. London : SAGE. ISBN 0-7619-2691-7 (brož.).
- GLASER, B. G.; STRAUSS, A. L. 1967. *The Discovery of Grounded Theory*. New York : Aldine
- GUBRIUM, J. F.; HOLSTEIN, J. A. 2003. Analyzing Interpretive Practice. In DENZIN, N. K., LINCOLN, Y. S. (eds.). 2003. *Strategies of Qualitative Inquiry* London : SAGE. ISBN 0-7619-2691-7 (brož.).
- HAKIM, C. 2000. *Work–Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory*. Oxford : Oxford University Press, 340 s. ISBN 0-19-924210-0.
- HANTZAROULA, P. 2004. The Dynamics of the Mistress – Servant Relationship. In FAUVE-CHAMOUX, A. (Ed.): *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th–21st Centuries*. Bern : Peter Lang AG, European Academic Publishers, 2004, pp. 379–408.
- HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha : Portál s. r. o., 408 s. ISBN 80-7367-040-2 (váz.).
- Hlavní charakteristiky ekonomicky aktivních osob*, 2003 [online]. Praha : Český Statistický Úřad, [cit. 2006-07-24]. Dostupné z WWW:
<[http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/A9002E937F/\\$File/3.pdf](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/A9002E937F/$File/3.pdf)>.
- HOCHSCHILD, A. R. 2001. *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York : Owl Book. 316 s. ISBN 0-8050-6643-8.
- CHARMAZ, K. 2003. Qualitative Interviewing and Grounded Theory Analysis. In GUBRIUM, J. F.; HOLSTEIN, J. A. *Inside Interviewing*. London : SAGE, 2003, pp. 311–330.

- CHEEVER, S. 2002. The Nanny Dilema. In EHRENREICH, B.; HOCHSCHILD, A. R. (Ed.). *Global Woman. Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York : A Metropolitan/Owl Book, 2002, pp. 31–38. ISBN 0-8050-7509-7.
- KAUFMAN, J. C. 1999. *La femme seule et le Princ charmant*. Paris : Nathan
- KOCOURKOVÁ, J. 2006. Od politiky populační k politice rodinné: Vývoj v ČR od počátku 90. let. In KOCOURKOVÁ, J.; RABUŠIC, L. (eds.) *Sňatek a rodina: Osobní rozhodnutí nebo zájem společnosti? Proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. 2006 (v tisku).
- KŘÍŽKOVÁ, A. 2005. Pracovnice, manažerky, podnikatelky: kombinace pracovního a rodinného života. In KŘÍŽKOVÁ, A. (ed.) *Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie*, Edice Sociologické Studie/Sociological Studies 05:04, Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2005, str. 68–75. ISBN 80-7330-077-X.
- KŘÍŽKOVÁ, A.; DUDOVÁ, R.; HAŠKOVÁ H. 2005. Vliv politik a podmínek pro kombinaci práce a rodiny na aktéry sociálních vztahů. In KŘÍŽKOVÁ, A. (ed.) *Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie*. Edice Sociologické Studie/Sociological Studies 05:04, Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2005, str. 35–57. ISBN 80-7330-077-X.
- KUCHAŘOVÁ, V. 2005. *Strategie harmonizace rodiny a zaměstnání – možnosti volby*. Příspěvek ke konferenci Rodina na prelome tisícročia, 16.–17. 5.2005 v Bratislavě [online]. Praha : VÚPSV. Last modified September 4, 2006 [cit. 2007-01-31]. Dostupné z WWW: <http://spsp.fss.muni.cz/data/Image/RZV_BRAT6_Kucharova.pdf>.
- KUCHAŘOVÁ, V.; ETTLEROVÁ, S.; NEŠPOROVÁ, O.; SVOBODOVÁ, K. 2006. *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů. Uplatnění nároků na rodičovskou dovolenou a na volno na péči o nemocného člena rodiny v praxi*. Zpráva z výzkumu realizovaného jako součást projektu Programu Iniciativy Společenství EQUAL Role rovných příležitostí pro ženy a muže v prosperitě společnosti (Půl na půl) [online]. Praha : VÚPSV [cit. 2007-02-10]. Dostupné také z WWW: <http://www.vupsv.cz/Fulltext/vz_195.pdf>. ISBN 80-87007-18-2.
- LYNCH-BRENNAN, M. 2004: Was Bridget's Experience Unique? A Comparative View of American Domestic Service over Time and Space. In FAUVE-CHAMOUX, A. (Ed.). *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th – 21st Centuries*. Bern : Peter Lang AG, European Academic Publishers, 2004, pp. 489–515.
- MAŘÍKOVÁ, H. 2005a. Politiky, čas a peníze. In KŘÍŽKOVÁ, A. (ed.); DUDOVÁ, R.; HAŠKOVÁ, H.; MAŘÍKOVÁ, H. *Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie*. Edice Sociologické Studie/Sociological Studies 05:04, Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2005, str. 22–34. ISBN 80-7330-077-X.

- MAŘÍKOVÁ, H. 2005b. Možnosti uplatnění žen (a mužů) na trhu práce v souvislosti s bez/dětností. In KŘÍŽKOVÁ, A. (ed.); DUDOVÁ, R.; HAŠKOVÁ, H.; MAŘÍKOVÁ, H. *Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie*. Edice Sociologické Studie/Sociological Studies 05:04, Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2005, str. 58–67. ISBN 80-7330-077-X.
- McISAAC COOPER, S. 2004. From Family Member to Employee: Aspects of Continuity and Discontinuity in English Domestic Service. In FAUVE-CHAMOUX, A. (Ed.). *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th – 21st Centuries*. Bern : Peter Lang AG, European Academic Publishers, 2004, pp. 277–296.
- MPSV ČR: oddíl *Rodina* [online], [cit. 2006-08-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/4>>.
- MPSV ČR: oddíl *Státní sociální podpora* [online], [cit. 2006-08-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>>.
- Národní koncepce rodinné politiky*. 2005 [online]. MPSV ČR. [cit. 2007-01-25]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>.
- Národní zpráva o rodině*. 2004 [online]. MPSV ČR. Updated April 29, 2005 [cit. 2007-01-25]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>.
- Národní zpráva o stavu předškolní výchovy, vzdělávání a péče o děti předškolního věku v České republice*. 2000 [online]. MŠMT ČR. [cit. 2006-09-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/files/pdf/zprava1.pdf>>.
- NELSON, J. A. 2003. The Childcare Economics Conundrum: Quality versus Affordability. In MOE, K. S. (Ed.). *Women, Family and Work. Writings on the Economics of Gender*. Blackwell Publishing Ltd., 2003, pp. 125–141. ISBN 0-631-22576-5.
- PALONCYOVÁ, J. 2003. *Změny české rodiny: mladá generace a demografický vývoj (1. část závěrečné zprávy z výzkumu „Rodina 2001“)*. [online]. Praha : VÚPSV. [cit. 2006-09-09]. dostupné na: <http://www.vupsv.cz/Paloncyova-zmeny_ceske_rodiny.pdf>.
- PASLEAU, S.; SCHOPP, I. 2004. The Three Colours of Domestic Service in Belgium at the Start of the Twenty-First Century. In FAUVE-CHAMOUX, A. (Ed.). *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th – 21st Centuries*. Bern : Peter Lang AG, European Academic Publishers, 2004, pp. 435–453.
- PAVLÍK, Z.; RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; ŠUBRTOVÁ, A. 1986. *Základy demografie*, Praha : Academia. 732 s.
- RABUŠIC, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*, Praha : SLON. ISBN 80-86429-01-6 (brož.).
- RAGIN, CH. C. 1994. *Constructing Social Research; The Unity and Diversity of Method*. Thousand Oaks : Pine Forge Press, pp. 31–53.

- RESKIN, B.; PATAVIC, I. 1994. *Women and Men at Work*. Thousand Oaks : Pine Forge Press. 217 s., ISBN 0-7619-8710-X.
- REZKOVÁ, M. 2003. *Pracovní a rodinné povinnosti – hodnocení povinnosti zaměstnavatelů. Zájem o zařízení pro péči o děti*. Tisková zpráva z výzkumu Naše společnost 2003 [online]. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR. [cit. 2006-08-11]. Dostupné z WWW: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100228s_eu30530.pdf>.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1999. Is Eastern Europe experiencing a second demographic transition?. *Acta Universitatis Carolinae Geographica* 25, str. 19–44.
- Sčítání Lidu, Domů a Bytů 1.11.1980, *Odvětvové, sociální, profesní a věkové složení obyvatelstva, ČSR.* 1982. Praha : Federální Statistický Úřad.
- Sčítání Lidu, Domů a Bytů k 3.3.1991, *Podrobné údaje za obyvatelstvo, Republika Česká.* 1992. Praha : Federální Statistický Úřad.
- Sčítání Lidu, Domů a Bytů k 1.3.2001 – *Obyvatelstvo, Česká Republika.* 2003. Praha : Český Statistický Úřad.
- SCHWALBE, M. L.; WOLKOMIR, M. 2003. Interviewing Men. In GUBRIUM, J. F.; HOLSTEIN, J. A. 2003. *Inside Interviewing*. London : SAGE, 2003, pp. 55–71.
- SILVERMAN, D. 2001. *Interpreting Qualitative Data : Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction..* London : SAGE. 325 s. ISBN 0-7619-6865-5.
- SINGLY, F. de. 2000. *Libres ensemble. L'individualisme dans la vie commune*. Paris : Nathan
- SOBOTKA, T. 2004. *Postponement of childbearing and low fertility in Europe*. Amsterdam : Dutch University Press. ISBN 90-3619-102-5 (brož.).
- Úroveň ekonomické aktivity obyvatel v období 1921-2001, 2003 [online]. Praha : Český Statistický Úřad. [cit. 2006-07-24]. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/A9002E5BBF/\\$File/2.pdf](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/A9002E5BBF/$File/2.pdf)>.
- Zaměstnanost mužů a žen, 2003 [online]. Praha : Český Statistický Úřad. [cit. 2006-07-24]. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/A9002ED086/\\$File/5.pdf](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/A9002ED086/$File/5.pdf)>.
- Zaměstnaní, vzdělání, rodina a mateřství, 2003 [online]. Praha : Český Statistický Úřad. [cit. 2006-07-24]. Dostupné z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/3600491C31/\\$File/411903a4.pdf](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/3600491C31/$File/411903a4.pdf)>.

PŘÍLOHY – Scénář rozhovorů

Příloha č. 1:

Matky, které si nechávají hlídat děti

- Anonymita, nahrávání
- Info o výzkumu

V České republice je tradičně vysoká zaměstnanost žen. Někdy se mluví o tom, že tato zaměstnanost je v protikladu se založením rodiny a mateřstvím. Najímání placených paní na hlídání je jednou ze strategií, jak se s tímto rozparem vyrovnat. Proto se tahle část výzkumu zaměřuje na tuto oblast. Mým cílem je získat váš osobní pohled na tuto problematiku, proto bych vás chtěla požádat, jestli byste mi vyprávěla váš vlastní příběh – o tom, jak vnímáte svoje mateřství a jak se vám ho daří skloubit se zaměstnáním pomocí najímání služby placené péče o vaše dítě.

- Věk, RS, vzdělání, místo bydliště (+ odkud a proč se přistěhovala)
- Kolik vlastně máte dětí? Jak jsou staré? Kolik jich plánujete? Shodnete se na tomhle s partnerem/manželem?
- A kdy se vám vlastně to stávající dítě narodilo? Plánovala jste tehle věk? Měnila byste dneska?
- V dnešní době dochází k odsouvání porodů do vyššího věku. Myslíte si, že pro to existují objektivní důvody? Jaké?
- Některé ženy volí i život bez dětí. Jak se na tohle díváte a dokázala byste si představit, že byste vy zůstala bezdětná?

Okruh Rodina

- Co je pro vás vůbec rodina, kdo tam patří?
- Co vlastně dělá váš manžel/partner?
- Jakou roli sehrává v rodině otec? Nakolik je při výchově dětí důležitý?
- Věnuje se podle vás rodině dostatečně?
- Jak vám partner/manžel pomáhá s péčí o dítě a domácnost?
- Dokážete si představit, že by on nastoupil na rodičovskou dovolenou? Bavili jste se vůbec někdy o tom? Co on si o tom myslí?

- Jak dlouho by měla matka zůstat s dítětem na rodičovské dovolené? Jak dlouho vy jste zůstala? Kdybyste měla možnost to změnit, změnila byste? Jak?

Okruh Práce

- Co jste dělala, než jste nastoupila na rodičovskou dovolenou?
- Čím se živíte teď? Kolik hodin týdně?
- Proč vlastně teď chodíte do práce? (tj. už je po RD, nebo jen na pár hodin, aby si udržela kontakt) Je to pro vás finanční nutnost?
- Co je pro vás větší odpočinek? Být doma s dítětem, nebo být v práci?
- Jak vás vaše práce baví? Nakolik je pro vás ve vašem životě důležitá?
- Nakolik je pro vás práce při dítěti náročná (ve srovnání s tím, jak to bylo dříve – před dítětem)?
- Přemýšlela jste někdy o tom, že by zaměstnání mohlo být překážkou v zakládání nebo rozšiřování rodiny?
- Nebo naopak, že ta rodina vám vlastně brání zapojit se do pracovního procesu tak moc, jak byste chtěla?
- Řekla byste, že konkrétně vaše práce nějak ovlivňuje rozhodování, kolik dětí mít a kdy?

Okruh Hlídní

- Jak vás vůbec napadlo nechat si takhle hlídat děti?
- Jak často a kolik hodin týdně je využíváte (tzn. jen na dobu, co je v práci, nebo i jindy)? Jste s nimi domluvená napevno, nebo nárazově?
- Využíváte i jiných? Jakých? Proč? Proč ne? A za jakých podmínek byste využívala veřejná zařízení pro děti (jesle, školky)?

Okruh Výhody placené péče

- Jaké jsou výhody této formy péče před ostatními formami (jesle, školky, mateřská centra, výpomoc příbuzných)?
- Myslíte si, že je všeobecně nějaký rozdíl mezi kolektivní a soukromou péčí? Máte vy osobně s tím nějakou zkušenost, nebo třeba co víte od kamarádek, známých?

Okruh Problémy placené péče

- Jaké jsou naopak nevýhody této formy péče?
- Bylo pro vás obtížné sehnat někoho, kdo vám vyjde vstříc časově (nebo prostorově)?
- Jak snadno jsou tyto služby dostupné? Snadno/obtížně – proč?
- Může si to dovolit každý, nebo je to zatím jen pro ty vyšší vrstvy společnosti?
- Bylo by pro vás schůdné ještě navýšit počet hodin, nebo by to bylo už finančně nebo i jinak náročné?
- Jak se cítíte, když necháváte dítě s cizím člověkem?
- Zajímáte se nějak o to, co vaše dítě v průběhu dne dělá? Voláte si (s tou paní)?

- Dáváte přednost některému typu paní? Jaký typ paní na hlídání je pro vás nejlepší? Na jaký typ smlouvy? Brala byste i muže?
- Jak si je vlastně vybíráte?
- Jak se na tuto formu péče (tedy tu placenou paní na hlídání) dívá váš manžel/partner?
- A jak se na to dívá vaše rodina? Nejsou nějaké poznámky ze strany rodiny?

Okruh Okolí

- Bavíte se někdy s lidmi z okolí o tom, jakou formu péče o dítě jste zvolila? Co si o tom myslí?
- Ovlivňuje vás to nějak?
- Co říká na vaše zapojení do práce vaše okolí? Vaši nejbližší známí, přátelé, kolegové, příbuzní, sousedí?
- Setkala jste se někdy s negativní reakcí na to, že nejste doma s dítětem od rána do večera?

Okruh Společnost

- Znáte nějaké matky, které považujete za takové ty z vašeho pohledu správné matky – něco jako vzory, kterým by se chtěl člověk přiblížit a nebo naopak takové matky, které jsou pro vás něco jako odstrašující příklad? Co dělají ty vzory a ty odstrašující příklady?
- V historii se liší pojem dobré matky, tak myslíte, že by šlo nějak nadefinovat dnešní obecnou představu o dobré matce? A shoduje se to s tím, co jste mi teď řekla, že oceňujete na těch jiných?
- Kolik asi času byste tak řekla, že by matka měla věnovat svému dítěti, aby byla dobrou matkou? Aby byla považována za dobrou matku?
- Jak na vás působí všechny ty rady z televize a časopisů, jak být dobrou matkou?
- Myslíte si, že mateřský cit je věc přirozená, kterou má každá žena od přírody? A otcové to taky mohou mít?
- Jak je vůbec podle vás dnes vnímáno mateřství? Je péče o malé děti dostatečně finančně ohodnocena?
- Je prestiž matky pečující o děti stejná jako prestiž pracující matky?
- Od ledna 2007 se chystá změna výše rodičovského příspěvku. Co to pro vás znamená?
- Co by měl nebo mohl stát udělat pro zlepšení situace?

To je vše, děkuji vám za rozhovor. Máte na závěr vy nějakou otázku? Chcete k tomu něco dodat?

A teď už jen formálně – souhlasíte s tím, abychom to, co jste nám tu teď vyprávěla, použili pro účely toho výzkumu?

Příloha č. 2:

Matky, které hlídají děti

- Anonymita, nahrávání
- Info o výzkumu

V České republice je tradičně vysoká zaměstnanost žen. Někdy se mluví o tom, že tato zaměstnanost je v protikladu se založením rodiny a mateřstvím. Najímání placených paní na hlídání je jednou ze strategií, jak se s tímto rozporem vyrovnat. Proto se tahle část výzkumu zaměřuje na tuto oblast. Mým cílem je získat váš osobní pohled na tuto problematiku, proto bych vás chtěla požádat, jestli byste mi vyprávěla váš vlastní příběh – o tom, jak vnímáte svoje mateřství a jak jste se vlastně dostala k tomuhle hlídání dětí.

- Věk, RS, vzdělání, místo bydliště (+ odkud a proč se přistěhovala)
- Kolik vlastně máte dětí? Jak jsou staré? Kolik jich plánujete? Shodnete se na tomhle s partnerem/manželem?
- A kdy se vám vlastně to stávající dítě narodilo? Plánovala jste tehle věk? Měnila byste dneska?
- V dnešní době dochází k odsouvání porodů do vyššího věku. Myslíte si, že pro to existují objektivní důvody? Jaké?
- Některé ženy volí i život bez dětí. Jak se na tohle díváte a dokázala byste si představit, že byste vy zůstala bezdětná?

Okruh Rodina

- Co je pro vás vůbec rodina, kdo tam patří?
- Jakou roli sehraává v rodině otec? Nakolik je při výchově dětí důležitý?
- Dokážete si představit, že by na rodičovskou dovolenou nastoupil váš manžel/partner? Bavili jste se vůbec někdy o tom? Co on si o tom myslí?
- Jak dlouho by měla matka zůstat s dítětem na rodičovské dovolené? Jak dlouho vy jste zůstala? Kdybyste měla možnost to změnit, změnila byste? Jak?
- Jak jste se rozhodovala o počtu vašich dětí? Proč tolik? Jakou roli v tom hrál ohled na vaši zaměstnanost? Na vaše konkrétní zaměstnání?

Okruh Práce

- Co jste dělala, než jste nastoupila na rodičovskou dovolenou? Hodláte v tom pokračovat?
- Máte kromě tohoto hlídání i jiné zaměstnání? Kde/jaké?

Okruh Hlídání

- Jak vás vlastně napadlo dělat tuhle práci? Z jakého důvodu jí děláte?

- Jak dlouho už se jí věnujete? Kolik hodin týdně jste ochotná to dělat?
- Proč si myslíte, že lidé využívají služeb placené péče o domácnost (konkrétně hlídání dětí)?
- Kdybyste tohle povolání měla srovnat s jinými, jak ho vnímáte? Je to vůbec povolání nebo něco jako koníček? Je to náročnější nebo naopak méně náročné?
- Jak vás to baví? Nakolik je to pro vás ve vašem životě důležité?
- Dáváte přednost některému typu domácností?
- Jak je pro vás obtížné sehnat si tuto práci? Jaká je podle vás poptávka?
- Jakého charakteru je váš výdělek z této činnosti? Představuje to velký podíl z rozpočtu domácnosti?
- Jste s nimi domluvená napevno, nebo se stane, že vás chtějí i nárazově?
- Jaký máte vztah k rodině, pro kterou pracujete? A k dítěti, které hlídáte?
- Má matka dítěte přehled o tom, co děláte? Zajímá se o to?
- Nemáte někdy dost té péče o domácnost? Kam v takovém případě utíkáte?
- Kde jsou vaše děti v době, kdy hlídáte to cizí?

Okruh Výhody placené péče

- Jaké jsou výhody této formy péče před ostatními formami (jesle, školky, mateřská centra, výpomoc příbuzných)?

Okruh Problémy placené péče

- Jaké jsou naopak nevýhody této formy péče?
- Je to náročné po finanční stránce? Může si to dovolit každý, nebo je to zatím jen pro ty vyšší vrstvy společnosti?
- Nechala vy byste si takhle hlídat dítě? Proč? Proč ne?

Okruh Okolí

- (Co říká na vaše zapojení do práce vaše okolí? Vaši nejbližší známí, přátelé, kolegové, příbuzní, sousedi? Jak hodnotí vaše zaměstnání ve vztahu k vlastní rodině?)
- Bavíte se někdy s lidmi z vašeho okolí o tom, co děláte? Co si o tom myslí? Ovlivňuje vás to nějak?

Okruh Společnost

- Znáte nějaké matky, které považujete za takové ty z vašeho pohledu správné matky – něco jako vzory, kterým by se chtěl člověk přiblížit a nebo naopak takové matky, které jsou pro vás něco jako odstrašující příklad? Co dělají ty vzory a ty odstrašující příklady?
- V historii se liší pojem dobré matky, tak myslíte, že by šlo nějak nadefinovat dnešní obecnou představu o dobré matce? A shoduje se to s tím, co jste mi teď řekla, že oceňujete na těch jiných?

- Kolik asi času byste tak řekla, že by matka měla věnovat svému dítěti, aby byla dobrou matkou? Aby byla považována za dobrou matku?
- Jak na vás působí všechny ty rady z televize a časopisů, jak být dobrou matkou?
- Myslíte si, že mateřský cit je věc přirozená, kterou má každá žena od přírody? A otcové to taky mohou mít?
- Jak je vůbec podle vás dnes vnímáno mateřství? Je péče o malé děti dostatečně finančně ohodnocena?
- Je prestiž matky pečující o děti stejná jako prestiž pracující matky?
- Od ledna 2007 se chystá změna výše rodičovského příspěvku. Co to pro vás znamená?
- Co by měl nebo mohl stát udělat pro zlepšení situace?

To je vše, děkuji vám za rozhovor. Máte na závěr vy nějakou otázku? Chcete k tomu něco dodat?

A teď už jen formálně – souhlasíte s tím, abychom to, co jste nám tu teď vyprávěla, použili pro účely toho výzkumu?